NICOLAE ŢIMIRAŞ

IOAN CREANGA

după documente vechi, însemnări şi mărturii inedite. cu numeroase reproduceri de autografe, portrete şi vederi.









EDITURA „BUCOVINA" I. E. TORONŢIU

CUVÂNT ÎNAINTE

Această lucrare se datorește unei întâmplări fericite, care mi-a pus la îndemână un însemnat material documentar, menit să învălue într'o lumină mai vie chipul povestitorului Ioan Creangă.

Mă gândeam, la început, să public numai ceea ce găsisem nou, într'o ladă cu cărți, descoperită în casa fostei nurori a scriitorului. Dar cercetând numeroasele însemnări, făcute de mâna lui Creangă pe filele cărților sale de studii, am fost surprins de valoarea documentară a materialului, ceea ce m'a determinat să scriu o monografie complectă. Cu hotărîrea aceasta, am studiat cu osebită răbdare și materialul vechiu, care a servit în trecut la alcătuirea biografiei sale, și am folosit toate documentele serioase, lăsând în umbră sau rectificând tot ce mi s'a părut fără temeiu și eronat.

Viața lui Creangă a fost cercetată, de biografii săi, în mod cu totul sumar și superficial. Afară de d-nii Leca Morariu și preotul D. Furtună, cari au venit să lumineze cu serioase contribuții existența marelui nostru povestitor, restul se mărginește la simple conjecturi fanteziste, sau la reeditarea sub

felurite forme a încercărilor portretistice de odinioară. În chipul acesta, erorile iniţiale au persistat şi s'au reprodus necontenit, în mod aproape stereotip, în cât astăzi îţi trebue curaj ca să poţi schimba ceva din vechile clişee.

Ioan Creangă (nu Ion, *cum l-au botezat a doua oară vechii portretişti), fusese preţuit în timpul scurtei sale existenţe, nu ca scriitor de mare valoare, ci mai mult ca povestitor original, isteţ şi mucalit. Abia mai târziu, după moartea lui, valoarea artistică a operei sale s'a evidenţiat din ce în ce mai puternic. Faima scriitorului moldovean s'a răspândit repede, trecând hotarele ţării; iar „poveştile" şi „amintirile" au fost traduse aproape în toate limbile culte. Se poate susţine că Ioan Creangă e astăzi un scriitor cunoscut şi gustat în literatura universală.*

Mersul ascendent al acestei strălucitoare reputaţii de povestitor, a făcut să se scormonească şi viaţa ţăranului din Humuleşti. S'au cercetat o parte din aspectele acestei originale personalităţi, care, fie zis în treacăt, n'a prea fost remarcată în cursul vieţii. Cel dintâi evocator al figurei lui Creangă a fost bunul său prieten şi admirator sincer, Gr. I. Alexandrescu, magistrat, fost preşedinte de Tribunal, care l'a zugrăvit cu o pană distinsă, în prima ediţie dela Iaşi a operei scriitorului. Era mai mult o caldă apologie a omului, de oarece evocărei lui Alexandrescu îi lipseşte caracterul rece şi sobru al cercetărei zeloase şi obiective. El schiţează în linii frumoase, dar foarte sumare, chipul original al lui Creangă, pe

care-l înfăţişează într'o lumină falsă, ca pe un ţăran ce trăia primitiv, cu înclinări spre exotism şi spre viaţa „boemă". Cam astfel se concepea figura artistului pe vremea aceia.

După aceia George Panu şi Iacob Negruzzi au evocat figura lui Creangă. Au scris amândoi, unul după altul, amintiri din societatea „Junimea", — încercări târzii, căci nu s'au gândit, nici unul, nici altul, în timpul vieţii povestitorului, să scrie ceva despre viaţa şi opera sa atât de originală. Dar nici ce s'a scris mai târziu, de către aceşti fruntaşi junimişti, nu satisface adevărul pur. Creangă e înfăţişat ca un om grosolan, incult, primitiv.

Portretul acesta al lui Creangă s'a reprodus mereu, cu alteraţiile inerente, devenind în ultimul timp o caricatură grotescă.

Theodor D. Speranţia, umoristul autor de anecdote populare versificate, — care a făurit un fel de folklor individualizat prin realizare artistică, — ne înfăţişează un foarte curios portret al lui Creangă. Fără documente şi fără izvoare mărturisite, defunctul literator popular ni-l prezintă pe marele Ioan Creangă într'o lumină urâtă: ignorant, leneş, lipsit de inteligenţă. Speranţia se sprijină pe cunoştinţele sale personale şi pe propriile mărturisiri ale lui Creangă, pe care îl cunoscuse personal. Punem totul la îndoială şi chiar respingem asemenea fel de incursiuni în domeniul istoriei literare.

Apare, în cele din urmă, d-l Jean Boutière, cu o lucrare amplă şi caracteristică prin linii de reală

ştiinţă. Suntem datori să-i mulţumim pentru acest esseu, care aduce în literatura critică românească o metodă nouă şi serioasă. Studiul d-sale, cu privire la temele poveştilor lui Creangă, în comparaţie cu variantele aceloraşi basme la diferitele popoare, — precum şi fixarea personalităţii scriitorului printre povestitorii populari europeni, — îi dă dreptul la admiraţia şi recunoştinţa noastră.

Autorul lucrărei de faţă, ţinând seamă de toate lacunele lucrărilor din trecut, — puţine şi incomplecte, — n'are decât o singură dorinţă, să contribue, cu materialul său documentar, la luminarea figurei marelui povestitor, care, vreme de peste o jumătate de veac, face gloria literaturii române.

Toate documentele inedite, fotografii vechi şi cărţi de studii ale povestitorului, cu însemnări pe scoarţele şi filele lor, se vor încredinţa spre păstrare Academiei Române.

Mulţumesc călduros d-lui G. T. Kirileanu, pentru marea bunăvoinţă ce mi-a arătat, punându-mi la dispoziţie oarecare documente şi izvoare; de asemenea, d-lui I. E. Torouţiu, care s'a oferit în mod dezinteresat să editeze această lucrare.

N. T.

TABLA DE MATERIE

Personalitatea povestitorului.

Cultura lui Creangă.

Societatea „Junimea".

Doi mari prieteni: Eminescu și Creangă.

Neamul lui Creangă.

Creangă intim.

Cuvinte despre opera literară.

BIBLIOGRAFIE

I. — SCRIERILE LUI IOAN CREANGĂ

(În ordinea cronologică)

Metodă nouă de / scriere şi cetire / Pentru uzul clasei I primară / de / institutorii : I. Creangă, C. Grigorescu, G. Ienăchescu, N. Climescu, V. Rĕceanu şi A. Simionescu[1]. Ed. I, 1868[2]. Ed. II, 1868. Ed. VI, Iaşi 1872. Ed. VIII, 1874. Ed. IX, 1874. Ed. XI, 1878. Ed. XII, 1878. Ed. XVI, 1882. Ed. XIX, 1886. Ed. XX, 1887. Ed. XXI, 1889. Ed. XXII, 1891. Ed. XXIII, 1893.

Invăţătorul / Copiilor / Carte de cetire / în clasele primare / de ambe secse / cu litere şi slove[3] / Cuprinzând / Învăţături morale şi instructive / Partea I, II şi III[4] de institutorii C. Grigorescu, I. Creangă şi V. Rĕceanu /[5].

Ed. I, 1871. Ed. II (fără an). Ed. III, 1874. Ed. IV, 1875. Ed. V, 1878. Ed. VII, 1883. Ed. VIII, 1886-88[6]. Ed. IX, 1889—1891[7]. Ed. X, 1893[8].

Misiunea preotului la sate. — „Columna lui Traian" an. III 1872 p. 78—79.

Soacra cu trei nurori, Capra cu trei iezi, Punguţa cu doi

bani, Dănilă Prepeleac. In „Convorbiri literare" IX (1875—1876) p. 283, 339, 452, 453.

Povăţuitoriu la cetire prin scriere după sistema fonetică, de institutorii Gheorghe Ienăchescu şi Ioan Creangă. Iassy. Tipo-Litografia H. Goldner 1876. 48 pagini în 8°.

Povestea porcului, Moş Nichifor Coţcariul. — „Convorbiri literare" X (1876—1877) p. 105, 374.

Povestea lui Stan Păţitul, Povestea lui Harap-Alb, Fata babei şi fata moşneagului. — „Convorbiri literare" XI (1877—1878) p. 21, 172, 179.

Ivan Turbincă, Povestea unui om leneş. — „Convorbiri literare" XII (1878—1879) p. 22, 257.

Geografia / Judeţului Iaşii / pentru / clasa II-a primară *urbană* şi pentru clasa / III-a primară *rurală* de ambe secse / de / institutorii : V. Rĕceanu, Gh. Ienăchescu şi I. Creangă / Iaşii / Tipografia D. Gheorghiu, Strada Ipsilant No. 9 / 1879 / Ed. IV 1886.

Harta judeţului Iaşii întocmită de institutorii : V. Rĕceanu şi I. Creangă. Preţul 1 leu 20 bani. 1879-80.

Regulele limbei române, pentru începători (Gramatică pentru clasa II-a primară) de Titu Maiorescu, retipărită de I. Creangă. 40 bani. 1880.

Moş Ion Roată. — „Albumul macedo-român". 1880, p. 26.

Amintiri din copilărie. — „Convorbiri literare" XIV (1880—1881), p. 365.

Intâmpinare la critica d-lui I. Nădejde asupra părţii ştiin-

țifice din cartea de cetire „Invățătorul Copiilor." — „Contemporanul". 1881, p. 278.

Când eram în floare, Mielușica și Bratu (versuri populare). — „Contemporanul". Iași 1881 p. 431, 432, 483.

Popa Duhu, Lina Catalina. — „Convorbiri literare" XV (1881—1882) p. 383.

Amintiri din copilărie. — „Convorbiri literare" an. XVI 1882, p. 455.

Punguța cu doi bani, Ivan Turbincă, Fata babei și fata moșneagului. — „Rumänische Märchen". Leipzig 1882.

Cinci pâini. — „Convorbiri literare" XVI, 1882—1883 p. 485.

Ion Roată și Vodă Cuza. — „Almanahul Soc. „România Jună" 1883.

Ion Roată și Vodă Cuza. — „Convorbiri literare". An. XVII 1884 pag. 114.

Ion Roată și Unirea. — „Convorbiri literare" An. XVIII 1885 p. 456.

O întrebare / d-lui A. Gorjan, autorulŭ maĭ / multor cărți de geografie / De / institutorii V. Rĕceanu, G. Ienăchescu și / I. Creangă / Iașí / Tipografia Națională strada V. Alecsandri / 1886, pag. 80.

Moș Ion Roată și Cuza-Vodă, două istorioare din viața lui Cuza. Craiova 1887.

Rĕspuns / la / Criticele nedrepte și calomniile înverșunate îndreptate contra / cărților noastre de școală / de către / Domnul Ioan Pop Florantin / Profe-

sor de filosofie la „Liceul Național" din / Iași / de / institutorii : V. Rěceanu, Gh. Ienăchescu, C. Grigorescu / și Ión Creangă / Iași / Tipografia Națională, strada Alecsandri / 1888.

Fragment de autobiografie, tip. la începutul biografiei lui Creangă de Gr. Alexandrescu, ed. Goldner 1890.

Scrierile lui Ioan Creangă. Vol. I (Goldner), 1890. Cu o prefață de A. D. Xenopol și studiu de Gr. Alexandrescu.

Extrase din operele lui Creangă, în cărticelele hârtiei de țigare „C. I. Creangă". Format mic, 8 pagini, 1890.

Calicul dela Talpari (anecdotă auzită din gura lui Creangă publicată de I. S. Ionescu) în „Era Nouă" No. 116, 22 Dec. 1891.

Scrierile lui Ioan Creangă Vol. II. Iași 1892.

„Amintiri". Colecția „Șaraga". 1892.

Le conte du porc et Stan l'Echaudé — în volumul : „Sept contes roumains" trad. de J. Brun. Introd. de L. Bachelin. — „Magasin littéraire" Gand, 1893.

„Opere complete" în „Biblioteca pentru Toți" 1897. N-rele : 28, 29 ; 30—31 ; 32—33.

Făt Frumos, fiul iepei. — „Convorbiri literare" XXII 1898 p. 209.

Calicul dela Talpari (anecdotă auzită din gura lui Creangă" și publicată de I. S. Ionescu) în „Șezătoarea" V 1899 p. 168.

Rostiri, zicători, cuvinte (publicate de G. T. Kirileanu) în „Șezătoarea" V p. 212. 1899.

Opere complete „Minerva". 1 vol. cu pref. de I. Chendi şi St. O. Iosif. Ed. I. 1902.
Scrisori. — „Convorbiri literare" XXXIX (1905) XL (1906).
Opere complete. — „Minerva" Ed. II. 1906. Ed. III 1909.
Nuvele umoristice. — „Biblioteca populară", Socec. Bucureşti, 1909.
Ion Creanga's Harap Alb, herausgegeben, übersetzt und erläutert von Dr. G. Weigand-Leipzig 1910.
Poveste. — „Luceafărul" IX 1910, p. 4.
Ivan Turbincă. Kisinevŭ, 1910. Publicat de C. V. Popesco.
Harap Alb. Sibiiu. — „Biblioteca poporală a Asociaţiunii, 1911.
Popa Duhu, — în revista ruteană „Nedilea" din Lemberg 1912, trad. de Cath. Mandicevschi.
Din povestirile luí... Târgovişte, 1912.
Satirice. — „Flacăra" Dec. 1914.
Opere complete, — „Minerva". Ediţia V. Bucureşti, 1915. Ed. VI, 1916. Ed. VII (fără an).
Amintiri din copilărie. Ed. soc. „Tinerimea Română", pentru Basarabia. Iaşi, 1918.
Moş Nichifor Coţcariul. — „Scriitorii celebri", An. I, No. 10. Bucureşti, 1918.
Soacra cu trei nurori şi punguţa cu doi bani. Cahul, 1919.
Opere complete. Editura „Glasul Ţării". Chişinău. 1920. Cu o prefaţă de Tudor Pamfile.
Amintiri, poveşti. 3 vol., editura „Librăria Nouă".
Moş Nichifor Coţcariul, Moş Ion Roată, Ivan Turbincă, Dănilă Prepeleac, Popa Duhu, Misiunea preotului

la sate, Punguța cu doi bani, Poezii populare, — în „Pagini alese din scriitorii români" — 1920-24. N-rele: 2, 14, 47, 61, 63, 65, 81, 82, 90, 91, 115, 116, 166. Editura „Cartea românească".

Old Nichifor, the Impostor. — „Roumanian Stories", translated from the original Roumanian by Lucy Byng. London-New-York, 1921.

Povestea lui Stan Pățitul şi Ivan Turbincă. — Colecția „Cărțile pentru Popor", 1924.

Amintiri din copilărie. Bucureşti. „Biblioteca Tinerimii" — Cultura Națională, 1924.

Opere complete. Cernăuți 1924. Editate de librăria „Ostaşul român" (Anton Roşca) şi tipărite de Institutul de arte grafice „Glasul Bucovinei", cu o prefață de D. Marmeliuc, profesor universitar.

Operele lui Ion Creangă, ediția Gr. Tăbăcaru, (librăria C. Patron, Tecuci).

Povestea lui Harap Alb, cu ilustrații pentru copii. Bucureşti, „Cartea românească", 1925.

Amintiri din copilărie. „Biblioteca Clasicilor români", îngrijită de E. Lovinescu. Cu o prefață de E. Lovinescu, 1928. Editura „Ancora". Ed. II, 1929.

„Poveşti" — idem.

„Amintiri, povestiri, anecdote, articole, versuri, teatru, corespondență" — idem.

Die Ziege mit den drei Zicklein. (Şi Brătescu Voineşti: Die Wachtel). Aus dem Rumänischen übersetzt von Anita Dimo-Pavelesco. Wien-Leipzig-London, 1928.

Creangă povestind copiilor, Editura „Socec", 1929.

I. Ion Roată şi Unirea. II. Ion Roată şi Vodă Cuza. Editura asociaţiei culturale „Astra basarabeană". Biblioteca populară No. 10. Chişinău, 1930.

Recollections and other tales. With a Preface by Marcu Beza. London, 1930.

Contes populaires de Roumanie (Poveşti), traduction et notes par Stanciu Stoian et Ode de Chateauvieux Lebel, avec une preface par N. Iorga, 1931.

Ricordi d'infanzia. Trad. în italieneşte de A. Silvestri-Giorgi, pref. de R. Corso. Firenze, 1931.

Amintiri. Editura „Cartea românească" 1932. Ediţie pentru bibliofili.

Cinci poveşti. Ediţiune îngrijită de Paul I. Papadopol. — „Biblioteca Dimineaţa" No. 154. Bucureşti, 1932.

II. — SCRIERI DESPRE IOAN CREANGĂ

Adamescu Gh.: Contribuţiune la bibliografia românească. Fascicola I, 1921; Fascicola II, 1923; Fascicola III, 1928.

Adamescu şi Candrea: Dicţionarul ilustrat al limbii române. Cartea românească 1931.

Adamescu şi Dragomirescu: Manual de limba română cl. VII. Buc. 1922, p. 312—324.

Alexandrescu Gr.: Amintiri despre I. Creangă. — „Convorbiri literare" 1899 p. 1073.

Prefaţă la ediţia Goldner 1890. Şezătoarea V. Dec. 1899, pag. 179.

Antonovici Ec.: O petiţie a lui I. Creangă în „Ion Creangă" an. IV 1911, p. 24.

Bart Jean: Interview în „Adevărul literar" an. VII 1926 no. 287.

Bassarabescu A. I. : Cine a îndemnat pe Creangă să scrie în „Convorbiri literare". „Convorbiri literare", 1930 Feb. p. 5.

Bogdan N. : Amintiri despre Creangă, „Familia" XXVI 1890 p. 104.

Adunarea scrierilor lui I. Creangă. „Lupta" 14 Ian. 1890.

Potcapul lui Creangă. „Flacăra" 1914 an. IV Dec. No. 9—10 p. 57.

Povești și bazaconii din Moldova. 1923.

Boutière Jean : La vie et l'œuvre de Ion Creangă. I. Gamber. 1930. Paris.

C. N. : Ion Creangă. — „Luceafărul" XVI 1920 p. 18.

Călinescu Gh. : Viața lui Mihai Eminescu. Cult. Naț. 1932.

Candrea-Adamescu : Dicționarul ilustrat al limbei române. „Cartea românească" 1931.

Chendi I. : Creangă și Eminescu. „Sămănătorul" vol. II, 1902 p. 19.

Ciuchi Eugen : Caracteristica scrierilor lui Creangă „Convorbiri lit." an. XLIII No. 12, 1914.

Coresi (A. Stavri): Sfârâiacul, „Șezătoarea" V. p. 199-201.

Cosmovici A. Gh. : „Note" — „Ion Creangă" 1909 II no. 12 p. 330—332.

„Un jubileŭ". Piatra Neamț. Imprimeria jud. Neamț 1904.

Creangă I. C. : Memoriu în chestia înființărei de către stat a monopolului hârtiei de țigară. 1900.

Domnița Maria și copilul de casă. Buc. 1905.

Dorin V. : Amintiri despre I. Creangă. — „Ion Creangă" an. IV, 1911 p. 4.

Dragomirescu și Adamescu : Manual de limba română pentru cl. VII. Buc. 1922 p. 312, 324.

Eminescu M. : Scrieri politice și literare 1905, p. 260-300-308.

Notițe bibliografice. Invățătorul copiilor. „Timpul" 7 și 8 Mai 1880.

Furtună D. : O scrisoare a lui Ion Creangă în revista „Ion Creangă" 1914 p. 292.

Cuvinte și mărturii despre I. Creangă 1914. Biblioteca pentru toți.

Cronica : Pomenirea lui Creangă la 25 ani dela moartea sa. Rev. „Ion Creangă" VIII 1915 p. 63—64.

O scrisoare a lui I. Creangă (către popa Gheorghe) în „Făt-Frumos" Mai-Iun. 1926.

Scrisoarea lui Ion Creangă „Făt-Frumos" 1927.

Creangă și mergerea la teatru a clericilor „Făt-Frumos".

O scrisoare a lui I. Creangă (Către I. Negruzzi) „Ramuri" 1926 p. 136.

Galaction G. : Drumul lui Creangă. — „Răboj pe bradul verde" 1920, p. 39.

Gârleanu Emil (Emilgar): Ioan Creangă. „Arhiva" Iași 1902. I p. 311. II p. 324. III Asupra manuscriselor lui Creangă, p. 336—343.

Creangă și Eminescu. — „Luceafărul" Sibiu VIII 1909 p. 295.

Gârleanu Emil (urmare):

Insemnările lui Creangă. „Luceafărul' IX 1910 p. 25.

O piesă a lui Creangă. „Luceafărul" IX 1910 p. 8.

Harap Alb în traducere germană. „Luceafărul" IX 1910 p. 352. reprod. și în „Viața Nouă" VI 1910 p. 199.

Manuscrisele lui Creangă. — „Luceafărul" IX 1910 p. 6.

Gheorgheasa P. și Posa N. Eugenia : Dintr'ale lui Creangă : Cum se ține femeea. — Semnul lui Enăchescu. — Din amintirile Smărăndiței, în „Ion Creangă" 1919 p. 18—21.

Gheorghiță A. V. : „Cum a fost introdus Creangă la Junimea, „Tudor Pamfile" 1926 no. 1—4 p. 5.

Gorovei Artur : Amintiri despre I. Creangă. — Şezătoarea" V. 1899 p. 191.

Dosarul lui I. Creangă. — „Şezătoarea" VII 1902-3 p. 130—143.

Ion Creangă. — „Viața românească" XIII vol. XLIII 1921 p. 354.

Cercul literar din Iași. — „Viața românească" XIII no. 6 Iun. p. 350.

Cu privire la Ion Creangă. — „Convorbiri literare", Dec. 1931, p. 869.

Catihetul lui Ion Creangă. — „Adevĕrul literar" no. 594. Duminică 24 Apr. 1932.

Grigoriu C. : Ion Creangă și Gheorghe Enăchescu. — „Ion Creangă" an. II. 1909, p. 315.

Grigoriu Zahei : Din viața lui Ion Creangă. — Rev. „Ion Creangă" an. II. 1909. p. 336.

Gruber E. : Stil şi gândire. 1888, p. 118, reprodus în ',Şezătoarea" V. Dec. 1899.

Gubernatis A. De : Dizzionario degli scrittori contemporanei. 1879.

Haneş V. P. : Istoria literaturii româneşti, Bucureşti 1924, p. 209.

Iarnik Urban : Sprächliches aus rumänischen Volkmärchen.

Ibrăileanu G. : Note şi impresii, 1920.

Ionescu S. Ioan : Din glumele lui Ion Creangă, „Făt Frumos" 1932, p. 20. No. 1—2.

Poveşti, anecdote, impresii de călătorie, excursiuni, diverse. Iaşi 1905.

Ionescu Serafim : Unirea (după Ion Creangă) Piesă într'un act. Bucureşti, 1923.

Iorga N. : Ceva despre Ion Creangă. — „Neamul românesc literar" 1910 p. 17.

Un articol necunoscut al lui Creangă, „Neamul românesc literar" 1910 p. 330.

Incercare de critică ştiinţifică. — „Convorbiri literare" XXIV 1890 p. 244, reprodus în „Schiţe de istoria literaturii".

Despre Creangă, în rev. „Ion Creangă" Bârlad, 1909. No. 12 p. 314.

„Oameni cari au fost", 1911 p. 421.

Insemnare. — In rev. „Ion Creangă" 1909 no. 12, 314.

Kalinderu I. : Circulara despre Ion Creangă. — „Arhiva" 1902 p. 294 şi „Epoca" 25 Mai 1902.

Kirileanu T. G. şi Chendi : Prefaţă la ediţia Minerva, 1906.

Kirileanu T. G. : Manuscrisele lui I. Creangă. — „Şezătoarea" V. 1883 pa. 209—216, 310.

I. Creangă. — „Şezătoarea" VII, VIII, 1902-1903 p. 46.

Două scrisori ale lui Ion Creangă în rev. „Ion Creangă" XII 1919 p. 101.

Leon N. : Amintiri, 3 vol., 1922, 1925, 1927. Iaşi.

Litzica C. : Ion Creangă.—„Convorbiri literare" XXVII, 1899 p. 672.

Lovinescu E. : Prefaţa la ediţia „Biblioteca clasicilor români", 1928.

Lupescu M. : Amintiri despre I. Creangă. — „Şezătoarea" V. 1899 p. 188.

„Almanahul învăţătorilor", 1902, p. 85.

Bojdeuca lui I. Creangă. — Rev. „Ion Creangă" IV 1911, p. 373.

Preotul Vasile Grigorescu, Catihetul din Folticeni al lui Ion Creangă, rev. „Ion Creangă" VII 1914 p. 290—292.

Ion Creangă şi normaliştii dela V. Lupu. — Rev. „Ion Creangă" XII 1919, p. 99—101.

Rugăminte — rev. „Ion Creangă" 1909 p. 329—330.

Amintiri despre Ion Creangă. — Rev. „Ion Creangă" 1909 p. 333—335.

M.: Scrisorile lui I. Creangă. — „Familia" XXIX 1893 p. 1.

M. O.: Scrisorile lui Creangă. — „Flacăra" Dec. 1914, pg. 58—59.

Maiorescu T.: Istoria contemporană a României, Bucureşti, 1925, p. 39.

Critice. Socec 1330. Vol. II p. 169. Vol. III p. 22, 72, 172, 321, 337 şi urm.

Manoliu Radu: Neamul lui Ion Creangă. — „Ion Creangă" 1919 pag. 98—99.

Marian Liviu: Ion Creangă, viaţa şi operele lui. Conferinţă ţinută la şezătoarea „Astrei" basarabene, la 2 Februarie 1930. — Chişinău, editura asociaţiei culturale „Astra basarabeană", 1930.

Marmeliuc D.: Prefaţă la ediţia operelor lui I. Creangă. Cernăuţi 1924.

Minar Octav: Povestitorul Ion Creangă. — „Flacăra" 1914 pag. 54—56.

Veronica Micle, 1914 p. 32—33.

Povestitorul Creangă intim (spicuiri din diverşi autori) în „Biblioteca contimporană" No. 2.

Morariu Leca: Institutorul Creangă. Cernăuţi 1925.

De-ale lui Creangă. 1926.

Drumuri moldovene. 1925.

Ce-a fost odată. — Din trecutul Bucovinei. 1926. Datarea împrietenirii lui Eminescu cu Creangă. Anul naşterii lui Creangă. Iarăşi autenticitatea muri moldovene (pe urmele lui Creangă). Ileana Creangă († Dec. 1919). Ne completăm corespondenţa lui Creangă. Spiţa neamului lui Creangă.

Morariu Leca (urmare):

Grigore Ciubuc Clopotariul, etc. — în rev. Junimea literară 1924—1925. Cernăuţi.

Contribuţie la istoria teatrului în Moldova. Omul Ion Creangă. Bojdeuca lui I. Creangă. Cum a fost introdus Creangă la „Junimea", în rev. „Făt-Frumos" 1926-1927. Suceava.

Movila Juarez: Moş Ion Roată. Improvizaţie într'un act. Prelucrare după Ion Creangă, pentru şezători de copii şi adulţi. Biblioteca ateneului popular „General Golescu", No. 1. Ed. I, Bucureşti, 1926.

Murăraşu D.: Naţionalismul lui Eminescu, Bucovina, Bucureşti, 1932.

Nădejde I.: Istoria literaturii. 1886, p. 474.

Partea ştiinţifică din învăţătorul copiilor „Contemporanul" 1881, p. 205—211 şi p. 280—282.

Negruzzi Iacob: Ion Creangă. — „Convorbiri literare" XXIII 1889—1890.

Scrisoare în rev. „Ion Creangă" 1909. No. 12 p. 312.

Scrieri complete vol. I 1893 pag. 150.

Amintiri din Junimea p. 212.

Negulescu P. P.: Psihologia stilului.

Panu G.: Amintiri din Junimea. 1908—1910.

Extras din „Amintiri dela Junimea" (Ion Creangă la Junimea. Prietenia între Creangă şi Eminescu) în rev. „Ion Creangă" 1909 p. 325—329.

Panu P.: Ion Creangă între câţiva Junimişti. In rev. „Ion Creangă". 1909, p. 333.

Pamfile Tudor : Moştenirea lui Creangă. În rev. „Ion Creangă" 1914, VII No. 11-12, p. 286-290.
Prefaţă la ediţia operelor lui I. Creangă. Chişinău 1920 ; reprodusă în „Ion Creangă" XII. 1919 No. 11—12 pag. 93—97.
Casa şi neamurile lui Ion Creangă din Humuleşti în rev. „Ion Creangă" 1920, p. 1—2.

Petrescu-Petra H. : La mormântul lui Creangă. — „Românul" Arad. 1911. No. 209.

Polcovnicu Gh. : Ion Creangă preparand la Institutul Vasilie Lupu. — „Revista Critică" An. II. Apr.-Iun. 1928, p. 112.

Precup Emil : Viaţa şi operele lui Ion Creangă. Studiu. Gherla 1921.

Predescu Lucian : Despre Creangă şi rudele sale. „Adevĕrul" din 18 Mai 1932.
Creangă şi familia sa, negustori „Adevĕrul" 20 Sept. 1931.
Diaconia lui Creangă „Adevĕrul" 12 Aug. 1931.
Din institutoratul lui Ion Creangă „Adevĕrul" 12 Sept. 1931.

Properţiu : Profesorul Creangă. — „Lumea ilustrată" 1891, p. 164 ; reprod. în „Şezătoarea" V 1898—1899, p. 205—208.

Rosetti C. Dimitrie : Dicţionarul contemporanilor, 1898.

Rotică G. : Lui Creangă. Poezie. — „Junimea literară", Cernăuţi 1905 p. 38.
Statua lui Creangă. „Luceafărul" VIII 1909, p. 307.
Comemorarea lui I. Creangă. — Junimea literară VII 1910, p. 52.

Rusu I. N.: Basmele lui Creangă. — „Ritmul Vremii" An. V No. 6—7. In broşură, editura Institutului de literatură. Bucureşti 1929.

S. R. (R. Şuţu): Bojdeuca lui Creangă. — „Opinia", Iaşi an XXII, No. 5671, 23 Apr. 1926.

Sadoveanu M.: In amintirea lui Creangă. Uliţa Rădăşenilor. Pe o pagină a Amintirilor. „Un instigator" — Bucureşti 1912.

In amintirea lui Creangă. Iaşi 1920 (Colecţia „Foi volante").

31 ani dela moartea lui Ion Creangă. — „Cele trei Crişuri", II 1921, p. 61.

Sandu M.: O scrisoare a lui I. Creangă. — „Floarea Soarelui" 1927—1928.

Săteanu C.: Unde a murit Ion Creangă? — „Adevĕrul 4 Ian. 1931.

Savel V.: Contimporanii. — Arad 1920.

Ion Creangă, 25 ani dela moartea sa. — „Minerva" VII 1 Ian. 1915.

Savin Gh. Petru şi *Şuşnea V. Gh.*: Din viaţa lui Ion Creangă. (Anecdotă comunicată de Zahei Grigoriu) în rev. „Ion Creangă" 1909, p. 335.

Savin Ion: Creangă ca preot. — „Calendarul rev. Ion Çreangă" 1914 p. 53.

Scorpan Gr. Gr.: Ediţiile lui Creangă. — „Revista critică" Aprilie 1929, p. 189.

Sem. Gh.: De vorbă cu Jean Bart. — „Adevĕrul literar". An. VII 1926. No. 287.

Simionescu I.: Institutorul Creangă.—„Viitorul" 18 Apr. 1926.

Simionescu I. (urmare):

Bojdeuca lui Creangă. — „Flacăra" 1914 p. 53.

Slavici I.: Amintiri. „Cultura Naţională" 1924, „Mişcarea literară" An. II no. 12. 31 Ian. 1925, p. 2.

Speranţia D. Th.: Amintiri despre I. Creangă „Adevĕrul" 24 Noembrie 1923.

Şcoala şi răspopia lui I. Creangă. „Adevĕrul" 5 Dec. 1923.

Ion Creangă la şcoală. — „Adevĕrul" 21 Dec. 1923.

Creangă intim. Adev. 23 Ianuarie 1924.

Cum scria Ion Creangă. — „Adevĕrul" 31 Ian. 1924.

Amintiri despre I. Creangă. — Iaşi 1927.

Ion Creangă şi Harap Alb. — „Adevĕrul" 4 Ian. 1924.

Ion Creangă : Politica. „Adevĕrul" 12 Ian. 1924.

Stan C.: Humuleştii. Casa lui Creangă. — „Lamura" III 1921—1922, p. 22.

Stavri A.: Ion Creangă (Schiţă biografică). — „Revista nouă" II 1888—1889, p. 478.

Şiadbei: „Viaţa şi operele lui I. Creangă" de E. Precup (recenzie) „Viaţa românească" 1922 7 Iul. p. 136.

Tempeanu V.: Pe urmele amintirilor. Rev. „Drum drept" X 1915, p. 29.

Teodorescu-Boroaia C.: Amintiri despre Ion Creangă. Rev. „Ion Creangă" VII 1904, p. 293—296.

Todicescu V.: Cuvântare la casa lui Creangă din Humuleşti ; reprod. în rev. „Ion Creangă" an. III, p. 93.

Tofan G.: Ion Creangă „Junimea literară" Suceava 1905, p. 12.

Torouțiu E. I. și *Cardaș Gh.* : Studii și documente literare. Vol. I. Junimea. Editura „Bucovina" 1932.

Torouțiu E. I. : Ibid, vol. II și III.

Țimiraș N. : Articole în „Adevĕrul", 1931—1932.
Documente vechi. — „Adevĕrul" 16 Iulie 1931.
Cultura literară a lui Creangă. — „Adevĕrul" 24 Iul. 1931.
Creangă în societate. — „Adevĕrul" 30 Iulie 1931.
Creangă autodidact. „Adevĕrul" 9 Sept. 1931. Doi mari prieteni : Eminescu și Creangă — „Adevĕrul" 5 Dec. 1931. — Tinca Vartic „Adevĕrul" 10 Dec. 1931.

Vasiliu A. : 25 ani dela moartea lui Creangă. „Convorbiri literare" 1914. An. 48, p. 1195.

Vasiliu N. : „10 ani". — „Șezătoarea" V 1899, p. 195.

Xenopol D. A. : Ceva despre I. Creangă. „Junimea literară" Cernăuți 1910, p. 24.
Cum s'a întocmit prima ediție a scrierilor lui Creangă. „Flacăra" 1914, p. 57 și în rev. „Ion Creangă" 1909 II No. 12, p. 311.

Zamfirescu Duiliu : Discurs de recepție la Academia română din 16 Mai 1909.

ANONIMI

Ion Creangă. „Era nouă", 7 Ian. 1890.

Inmormântarea lui Ion Creangă. — „Lupta" 10 Ian. 1890 reprodus în „Șezătoarea" V. 1899, p. 213.

Inmormântarea lui Ioan Creangă. — „Lupta" din 14 Ianuarie 1890.

Notiţe în „Adevĕrul ilustrat", 4 Dec. 1895.
Ioan Creangă. — „Familia" an. XXXII p. 272.
Notiţă în „Revista idealistă" An. I 1903. Tom. II p. 422.
Bojdeuca lui I. Creangă. — „Luceafărul" VI 1907 p. 23.
Rugăminte. — Revista „Ion Creangă" 1909 II No. 7 p. 169.
Creangă şi poporul. — „Luceafărul" IX. 1910, p. 79.
Notiţă în „Viaţa românească" XVII 1910, p. 332.
Un grup de elevi: De pe urma lui Creangă. „Neamul rom. literar" II, 1911, p. 156.
Ion Creangă în lumina vremilor de azi. „Flacăra" Dec. 1914.
Creangă autorul unei comedii. — „Flacăra" 1914. Dec. p. 59.
Pentru amintirea lui Ion Creangă.
Dare de seamă a comitetului ieşan pentru reconstruirea bojdeucei în care a trăit cei din urmă ani povestitorul. Iaşi, 1918.
Note în „Universul literar", 14 Dec. 1914.
Liga „Deşteptarea" An. III No. 12—14 p. 9.
„Duminica poporului". — An. I n-rele: 15—16.
Aniversarea morţii lui Ion Creangă în „Ion Creangă" 1920 No. 2.
„Anuarul Şcoalei Normale Vasile Lupu". 1926—1927. p. 29—30.

NOTE

[1] Titlul ediției XXII, reprodus de d-l Leca Morariu în „Institutorul Creangă" Cernăuți 1925 p. 37; urmează: „Aprobată și prin Decretul Domnesc, publicat în Monitorul Oficial No. 14 din 20 Ian. (1 Feb.) 1876. / Ediția douăzeci și două / îmbunătățită și adăogită cu mai multe figuri în tecst. Ediția I și II s'au tipărit cu aprobarea și ajutorul societăței pentru cultura poporului român din județul și comuna Iași. / Iași / Tipografia *Nacională* str. Alecsandri, 1891". Edițiile necitate în acest volum nu au fost găsite nici în biblioteca Acad. Rom., nici aiurea.

[2] Vezi „Rěspuns la criticile nedrepte...". Iași 1888, pag. 6, rândul 11.

[3] În edițiile mai vechi: „litere, slove și buchii".

[4] D-l Gh. Adamescu în a sa „Contribuțiune la bibliografia românească I" p. 122, citează numai două părți.

[5] Titlul ediției VII (reprodus de d-l. Leca Morariu, op. cit. pag. 38); urmează: „Aprobată prin Decretul Domnesc publicat în Monitorul oficial No. 14 / din 20 Ianuarie (1 Februarie) 1876. / Ediția VII / Corectată și îmbunătățită cu figuri din istoria natu- / rală și câteva noțiuni de agronomie / Iași / Tipografia Națională, Strada Alecsandri 1883".

[6] Partea I a apărut în 1886, partea II, în 1888. (Partea III nu se află în biblioteca „Academiei române").

[7] Partea I a apărut în 1891, partea II, în 1889 și partea III, în 1890.

[8] D. G. T. Kirileanu înștiințează pe d-l Leca Morariu (op. cit.) că există un exemplar în biblioteca „Fundației Ferdinand".

PERSONALITATEA POVESTITORULUI

I.

Portretul lui Ioan Creangă.

Ioan Creangă s'a născut în satul Humulești, județul Neamț, în ziua de 1 Martie 1837. Această dată o pune el însuşi într'o „Autobiografie" ; sunt zadarnice, deci, discuțiile ce s'au mai iscat în vremea din urmă, în jurul anului său de naștere. Dacă la 1859, când ceruse să intre în cler, își majorase anii la „24 împliniți" [1], aceasta nu-i poate schimba vârsta adevărată ; tânărul candidat avusese probabil interes să-și ridice etatea. De altfel, în actul de căsătorie, la 1859, se poate vedea că „Ioan Kreangă, de meserie holteiu tânăr, din seminarie", era în vârstă de 22 ani.

Creangă a fost fiu de țărani. Părinții aveau mica lor răzeşie în Humulești. Tatăl său, Ştefan al lui Petrea ciubotariul, se mai îndeletnicea cu facerea coților de suman, fiind ajutat de soția sa Smaranda, iar uneori chiar de fiul lor Ionică, când acesta se făcuse mai mărișor.

Anii de joacă și de zburdălnicii ai lui Creangă, când

trăia fericit la casa părintească, sunt zugrăviţi de el însuşi, cu o neîntrecută artă, în „Amintiri din copilărie". Trecând peste viaţa lui şcolărească, pe care o descriem în altă parte, încercăm a schiţa portretul fizic şi moral al marelui povestitor. S'ar părea că treaba aceasta e cea mai uşoară, dacă ţinem seamă că figura lui Creangă a fost prinsă de contemporanii săi, cari au transmis-o urmaşilor în portrete şi reminiscenţe literare. Aşa ar trebui să fie, fără nici o discuţie. Dar portretul lui Ioan Creangă s'a transformat şi se preface mereu, în cât azi această originală figură nu mai seamănă cu originalul. Se întâmplă cu el, întocmai ce se petrece cu vechile icoane zugrăvite pe ziduri de biserici : Sfinţii sunt şterşi, acoperiţi cu var, iar peste chipurile lor frumoase se aşterne imaginaţia crudă a profanărei.

Portretul povestitorului Creangă... degenerează, ca şi frumoasa figură a marelui Eminescu. Intre contemporanii „Junimei", cei doi mari prieteni trăiau o viaţă mai înaltă şi mai senină. In mintea noastră figurile lor au rămas neîntinate, deasupra noroiului vieţii. Aşa ni i-au transmis Slavici, Maiorescu, I. Negruzzi, A. C. Cuza, N. A. Bogdan şi chiar Ioan N. Roman, foarte tânăr pe vremea aceia. Dar a venit o generaţie de novatori, în artă, în ştiinţă, în toate. Portretistul modern nu mai seamănă cu cel din trecut : dacă ai nasul ceva mai lung, el îţi trânteşte unul de elefant ; iar buza, dacă e cam groscioară, te pomeneşti împodobit cu buze de broască. Acesta e „ritmul vremei", aşa se zice.

Slavici, coleg de şcoală cu Eminescu şi prieten cu Creangă, trăind laolaltă, arată în amintirile sale că Emi-

nescu, de pildă, nu era bețiv, că la masă bea apă, dar că vinul bun îi plăcea uneori, după cum îi plăcea și lui Slavici. Acelaș lucru, despre Creangă. Atâta i-a trebuit caricaturei „moderne", ca să facă din ei doi monștri, băutori până la nesimțire și tăvălindu-se în mocirlă...[2].

Creangă nu era îmbrăcat în haine moderne. El purta strae largi, uneori croite din șiiac mânăstiresc; dar veșmintele sale erau totdeauna curate și îngrijite. Așa ni-l zugrăvesc contemporanii și familia povestitorului. D-l A. Lupu-Antonescu, fostul meu profesor, care l-a cunoscut bine pe Creangă, — pe când scriitorul venea în București, ca să ia parte la lucrările Consiliului general de instrucție publică, — mi-a afirmat că atât la ședințele Consiliului, cât și în oraș, Creangă era îmbrăcat cu modestie, dar totdeauna curat și îngrijit. Fotografiile sale îl arată în acelaș chip. De altfel, precum se știe, ca să dea figurei sale un cadru mai simpatic și civilizat, el n'a stat mult la gânduri să-și reteze coada de păr împletit canonicește, să-și lepede potcapul grecesc și să-l înlocuiască prin pălăria mare și atât de frumoasă a preoților bucovineni; și aceasta, în ciuda șefilor său bisericești, mărind astfel conflictul cu Mitropolia și grăbind eșirea din cler.

Ioan Creangă era înalt, spătos, voinic, cu fața rotundă și bălană, ochii mari, albaștri, cu privirea limpede și isteață, fruntea boltită și inteligentă, barba blondă-deschisă-alburie[3], ca mătasea porumbului când dă în spic[4], și cu un păr subțire, lung, pieptănat totdeauna cu îngrijire și dat pe spate.

După mărturiile fiului său și ale fostei sale nurori Olga (care trăește), precum și ale celorlalte neamuri în

viață ale povestitorului, el n'ar fi fost niciodată „burduhănos'", așa cum îl arată portretistica literară.

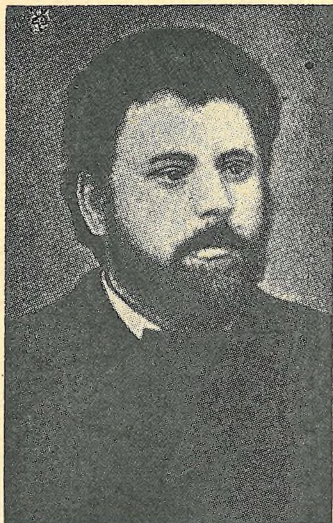
Acesta este portretul autentic al lui Creangă, după izvoare familiale, fotografii și mărturii. El nu poate corespunde cu imaginea povestitorului din ultimul an al vieței sale, când l-a cunoscut d. A. Gorovei, care îl zugrăvește gras, enorm, burtos, „învesmântat perpetuu într'un costum de șiiac, pe care îl purta neîntrerupt, câte șase, opt ani, până ce se ponosea cu totul" [5]. Acesta nu poate fi portretul istoric al marelui povestitor. El nu corespunde adevărului ; iar d. Gorovei n'are de unde să-l cunoască atât de bine, căci singur mărturisește că nu l-a știut până în anul morții.

Vine apoi portretul caricaturei, după care șiiacul lui Creangă se întărește enorm și ia proporții fantastice. Stofa mânăstirească are efecte neobicinuite, căci întărește marea epidermă a povestitorului, îngroșând-o și transformând pe bietul Creangă în „bivol nămolos". Din pricina asta, el simte mâncărimi în piele și se scarpină puternic, „ca dobitoacele de cumpăna fântânei"...[6].

Am arătat cele două portrete ale lui Ioan Creangă, urmate de o caricatură grotescă. Noi n'avem încă dreptul să ne rostim cu autoritate. Dar istoria literară va cântări toate aceste elemente disparate, le va cerne și va hotărî în ultimă instanță. Murdăriile, însă, n'au cum s'ajungă la poarta judecăței supreme, căci ele se usucă pe drum și se pulverizează repede, ca noroiul în bătaea vântului.

Chestiunea n'ar avea atâta însemnătate și n'ar trebui să dea loc la multă discuție. E drept că „șiiacul" lui Creangă e de obârșie pur țărănească și cadrează mai

bine cu originalitatea povestitorului și cu nepăsarea de sine a unui mare artist. Dar figurile mari nu se pot falsificà, nici după fantazia admiratorilor fanatici, nici după bunul plac al contemporanilor. Creangă s'a născut și a murit țăran; deci portul, vorba și obiceiurile lui au rămas așezate, cumpănite și pline de curățenie și cuviință.



Ioan Creangă în anul 1877.

Se pare că chipul schițat prima dată de Gr. I. Alexandrescu poartă păcatul inițial, care s'a strecurat apoi cu exagerări în toate încercările portretistice ale timpului. Dacă este adevărat că țăranul român, cu osebire cel dela munte, este tradiționalist, nu se poate concepe ca marele țăran din Humulești să fi căzut în uitare de sine și nesim-

ţire. Curăţenia portului se păstrează acolo prin tradiţie; iar Creangă nu s'a putut lepădà de ea, chiar atunci când a îmbrăcat straie orăşeneşti.

Dar într'o vreme, când opera scriitorului nu era preţuită îndeajuns, puţinii săi admiratori sinceri au căutat să-l înfăţişeze anume ca pe un ţăran necioplit, într'o bucată grosolană, neatins de dalta culturii şi civilizaţiei, dar care ştia să scrie frumos. Exagerându-se, în chipul acesta, s'a căutat cu bunăcredinţă mărirea personalităţii scriitorului. Personalitatea lui, însă, rămânea covârşitoare, şi fără această falşificare a realităţii. Viitorul a dovedit că dreptatea este de partea aceasta, şi că nici atunci, nici astăzi, cel mai fermecător maestru al prozei române, în urcuşul său vertiginos, n'a avut nevoe de sprijin.

Tot cu gândul acesta, probabil, — de a nu se îngădui nici un fel de schimbare în individualitatea primitivă a ţăranului dela Humuleşti, — criticii şi comentatorii, cari au prezidat la publicarea diferitelor ediţii ale operii sale, i-au schimbat chiar şi numele. Din *Ioan Creangă,* cum a iscălit el totdeauna, din şcoală până la sfârşitul vieţii, îl cunoaştem azi sub numele de *Ion* Creangă.

Am urmărit semnăturile autografe, dela anul 1854 încoace, pe manuale şcolare, pe ceasloavele vechi şi pe cărţile mai noui, şi pretutindeni am găsit numai pe *Ioan,* nicăeri pe *Ion:* Ştefănescu Ioan (1854), Kréngă Ioan (1855), Ioan Créngă (1858—59), Ioan Creangă şi I. Creangă. In scrisorile adresate familiei, prietenilor şi diferitelor persoane, iscălia totdeauna Ioan Creangă sau I. Creangă; în actul de căsătorie: Ioan Kreangă; iar pe ultima lucrare, apărută numai cu un an şi câteva luni înaintea morţii, scriitorul şi-a pus numele pe copertă: Ioan

Creangă [7]. Dar dovada cea mai nediscutabilă, care arată ultima lui voință, în privința aceasta, este ediția operelor complecte din 1890 revăzută și corectată slovă cu slovă de el însuși (10 școale, în care intră și coperta dinăuntrul cărții, pe care autorul a făcut să se imprime cu litere groase: *Ioan Creangă)*.

Am stăruit asupra acestor chestiuni, în dorința de a vedea portretul povestitorului reconstituit în liniile sale reale.

Când eșia deacasă cu toiagul cel gros în mână, de care nu s'a despărțit toată viața, cu mersul greoiu, așezat și liniștit, el era totdeauna surâzător, prietenos, și împrăștia în jurul său simpatie. Oricât ar fi fost de bătut de gânduri, n'avea niciodată fruntea încrețită și întâmpina totdeauna cu bună ziua pe vecinii săi din mahalaua Țicăului, chiar pe cei mai umili și modești [8]. Pe uliță se oprea de vorbă cu micii negustori, cu țăranii din târguri, cu copiii. Pe toți îi însenina cu o vorbă bună, cu o povață sau o glumă la locul ei.

Binevoitor și prietenos cu toată lumea, el devenia ironic și mușcător, mai ales cu cei pretențioși și ridiculi. Dar chiar atunci, când Creangă făcea victime, el știa să potrivească doctoria amară după împrejurări și după firea pacientului.

Cu cei de sus, când nu-i avea prieteni, întrebuința maniere de politeță forțată, afectând o modestie exagerată și prefăcându-se adesea mititel și smerit. Era un fel al său de a ironiza.

Din fire isteț și mucalit, el era hazliu și luător în râs pentru tot ce era târgoveț [9].

II.

Creangă în societate. — Anecdote. — Reminiscențe și aprecieri.

La Iași se ducea uneori prin saloane, pe la serate și petreceri familiare. Era poftit stăruitor pentru duhul și anecdotele lui pipărate.

Intr'o seară fusese poftit la doctorul Tauzig, om de ispravă, bine cunoscut la Iași, prieten cu el și cu Eminescu. Creangă în seara aceia își alesese un colț, unde sta liniștit și tăcut ca niciodată.

In salonul lui Tauzig se afla o societate numeroasă, domni și doamne, din lumea bună a Iașilor.

— Ce-i cu moș Creangă? Ce-o fi având Creangă? se întrebau nedumeriți oaspeții. Toți erau dornici s'audă o glumă, ceva, din gura povestitorului.

— Lăsați-l pe mine, — șopti doctorul, — că-l fac eu să deschidă gura...

Apoi, cu glas tare:

— Ascultă, mă Creangă, ia spune ce dracu faci tu, de te îngrași, așa, ca un porc?

In sală un murmur de mulțumire, un tropăit mărunt

de picioare, şi într'o clipă toată lumea se făcuse roată în jurul povestitorului.

— Iaca, ce vrei să fac? începu el, zâmbind cu bunătate. In loc să mă împut de somn, cum faci tu, eu mă scol dis-dimineață, când se ridică'n văzduh ciocârlia. Mă spăl pe obraz cu apă limpede și rece dela fântână, mă îmbrac iute, iau toiagul în mână şi o apuc razna, pela Copou, pe la Galata, de-jur-împrejurul Iaşilor, printre dealurile și livezile înverzite. Dacă ostenesc, mai stau o leacă lângă izvor, pela Repedea sau în altă parte. Apoi pornesc iarăşi, mai umblu cât mai umblu, până ce la urmă fac un popas mai lung, pela „Trei sarmale" sau aiurea. Și-acolo mănânc bine, beau bine, și mă șterg cu rețeta d-tale la... locul unde trebue!

Râsul era omeric și toată lumea aplauda sgomotos:

— Bravo, Creangă!

Iar doctorul Tauzig, om spiritual și de bun simț, n'a mai încercat în seara aceia nici o replică [10].

Cu prietenii, cu colegii și cu poporenii pe cari-i prețuia, se purta totdeauna frățește. El le da povețe și-i ajuta de câte ori îi venea îndemână.

Zaheu Grigoriu, strănepotul povestitorului, relatează anecdota cu un apar, care stând de vorbă cu popa Creangă, în piața Primăriei, l-a făcut pe Costache (pe atunci elev în şcoala militară) să se rușineze și să cam dea bir cu fugiții, când a văzut că tatăl său dă mâna prietenește cu sacagiul.

Zaheu afirmă că elevul se arăta jenat din pricină că tatăl său era popă! Versiunea este fundamental greșită

şi e păcat că această anecdotă a fost reprodusă aidoma în mai toate edițiile. Zaheu Grigoriu n'are, fireşte, nici o vină: era copil când a auzit-o.

Eroarea inițială stă în faptul că Ioan Creangă nu mai era popă încă dela 1871, iar pe Costache îl dase în școala militară un an după răspopire, adică în toamna lui 1872.

Povestea cu sacagiul e frumoasă și plină de miez. Am auzit-o și eu dela căpitanul Creangă și o reproduc întocmai cum mi-a istorisit-o:

„Eram cu tata la Iași, într'o zi de sărbătoare, și ne plimbam prin piața primăriei: el, îmbrăcat în strae curate şi chipeş, cum era; eu, în uniformă de elev al școalei militare, cu egretă roșie la chipiu și cu grad auriu de sergent la mânecă. Era pe la 1875, aveam aproape 15 ani, și-mi plăcea să merg lângă tata, mai ales în inima Iașilor, între lumea bună. Eram cam fudul pe-atunci și-mi plăcea grozav când tata oprea în cale câte un prieten și se fălea cu mine, lăudându-mă şi trăgând cu coada ochiului la galonul de aur, de care și el părea încântat.

Toate mergeau de minune. Amorul meu propriu era măgulit, fie de atenția lumii, fie de bucuria tatei, când la un moment dat îl văd că ese din cercul distins în care se oprise cu mine și face semn unui apar (sacagiu) să se oprească. Omul stă în drum, tata dă mâna prietenește cu el, îl întreabă de sănătate și se uită apoi împrejur după mine. Eu, o luasem rara și nemerisem tocmai pe la colțul uliței, înțelegând că tata vrea să mă recomande sacagiului.

— Costache! a răsunat atunci glasul desnădăjduit al tatei. Toată lumea, care îl cunoştea, se uita atunci curioasă după mine; iar eu, roşu ca racul şi ruşinat grozav, m'am întors iute ca să scap de urgia tatei, căruia îi ştiam păpara. Am pus mâna repede la chipiu şi apoi am întins-o aparului, recomandându-mă singur:

— Imi dai voe să mă prezint: eu sunt sergentul-elev Creangă I. Constantin din şcoala militară!

— Aşa, Costache! a exclamat tata uşurat. Să nu-mi umbli huci-marginea, şi să nu te ruşinezi când întinzi mâna unui om sărman, cinstit şi harnic!

Lumea a zâmbit, iar eu am plecat apoi cu tata spre casă, mulţumind lui Dumnezeu c'am scăpat numai cu atâta..."

Cu o inimă caldă şi plină de bunătate, cu o inteligenţă scânteietoare, cu acea vervă vie şi înveselitoare ce cucerea pe toţi cei ce-l ascultau, precum şi prin strălucirea unui talent creator ce se confundă uneori cu genialitatea, Ioan Creangă era foarte iubit şi se bucura la Iaşi de o mare popularitate.

D-l Artur Gorovei, în reminiscenţele sale despre Creangă, istoriseşte împrejurarea în care l-a cunoscut. Era după un congres antisemit. „In restaurantul clasei a treia (din gară)" — zice d-l Gorovei, — „înaintea tejghelei plină cu pahare de bere, sta Creangă, cu pălăria lui cea mare pe cap, întovărăşit de câţiva prieteni. Ca să-l pot vedea mai de aproape, m'am alăturat de cercul acela aşa de vesel. Creangă s'a uitat zâmbind la mine, a luat un pahar de bere de pe tejghea, şi mi

l-a întins, zicându-mi ca şi când m'ar fi cunoscut de când lumea:

— Trage-i şi tu, bre!

Astfel m'am întâlnit pentru prima oară cu Creangă".

Iar Gr. I. Alexandrescu, prieten cu povestitorul, îi fixează personalitatea în linii clare şi pline de sugestie, într'o admirabilă evocare:

„El era cunoscut de toată lumea din Iaşi, era prietenul tuturora: popii, profesorii, magistraţii, militarii, studenţii îl cunoşteau, tot aşa de bine ca şi negustorii, mahalagiii şi bătăuşii dela alegeri.

„Il vedeai pretutindeni: la congrese, în cercuri literare, printre bătăuşi la alegeri, la părăzi şi sărbători naţionale...".

„Când îl vedeai stând de vorbă cu d-l Maiorescu, Conta, Lambrior, I Negruzzi, Eminescu şi alţi oameni de seamă ai Iaşului, în casă la d-l Pogor, la întrunirile societăţii „Junimea", unde se vorbea pe atunci literatură şi ştiinţă, unde se frământau cele mai nouă idei politice, sociale şi economice. Când îl vedeai dând mâna şi stând de vorbă cu ţărani, cu mahalagii şi negustori, sau îl găseai bând o garafă, două de vin, înfundat în Tataraşi la grădină la Perjoaea, la Kirilă, sau sus în dealu Galatei la Leagănu Fluturilor, sau de cele mai multe ori la Bolta rece, când cu Eminescu prietenul lui nedespărţit, când cu Buta, Damaschin şi Corduneanu, tovarăşii lui de alegeri, căci el făcea şi politicale".

O precisă şi justă caracterizare o face Ed. Gruber:

„Inteligenţă delicată, prezenţă de spirit, umor, ironie fină, sarcasm muşcător, caracter sentimental şi entu-

ziast, fond inepuizabil de cuminte filozofie populară, vorbăreţ, el era o vastă sinteză etnică a poporului român" [11].

D-l N. Iorga face de asemenea sinteza personalităţii scriitorului: „Creangă e rezumatul felului de a fi al ţăranului român din Moldova şi mai ales al celui din a doua jumătate a secolului al XIX-lea" [12].

III.

O glumă cu tâlc, o cimilitură, la nevoe o ironie fină.

Creangă avea un suflet sănătos, neatins de patimi, neîncăpător de ură şi nepismătareț. Bunătatea lui era la Iaşi proverbială şi el niciodată n'a făcut un act de răzbunare. Ironia şi sarcazmul său erau totdeauna pilduitoare şi aveau ca substrat o pornire firească de lecuire, de îndreptare.

Era adesea ironic şi îndrăzneț, mai cu seamă la întruniri publice, unde într'o vreme „popa Smântână" îşi făcea apariția în mod aproape obicinuit. Intreruperile lui erau pline de duh şi stârneau hohote de râs şi aplause frenetice. Totdeauna observațiile şi glumele sale erau însuflețite de un spirit nou şi de o adâncă şi cuminte înțelegere a lucrurilor.

Odată, la o conferință publică, un orator se încurcase în dezvoltarea subiectului şi nu mai isprăvea. Toată lumea era plictisită şi nerăbdătoare să plece. Creangă a intervenit atunci cu o întrerupere :

— Ştii cum faci dumneata ? Intocmai ca ciubotariul, care coase, coase mereu, fără să facă nod la ață [18].

Publicul a râs cu mare poftă şi a părăsit sala.

Altădată, la 1886, cu prilejul unui congres, ce se ţinea în sala Teatrului, vorbitorul se rătăcise într'o lungă peroraţie. Căuta un sfârşit de efect, pe care neputându-l găsi, se repeta mereu şi-şi ştergea nervos fruntea de sudoare. Auditorul se frământa şi el de plictiseală, căci mai ascultase până la el încă vre-o câţiva oratori.

Creangă, care se afla în sală, interveni atunci cu glas tare:

— Ascultă, onorabile, dacă aş fi eu în locul dumitale, aş isprăvi o cuvântare aşa de frumuşică, în două cuvinte, cum se obicinueşte în aceste zile: „Trăiască Majestatea Sa Regele! Trăiască Majestatea Sa Regina!" Şi-acum, haidem, oameni buni, să mergem acasă!

Lumea a aplaudat, a râs cu mulţumire şi a eşit sgomotoasă pe uşă.

E minunată o anecdotă istorisită de Creangă, cea cu „sfârâiacul", care s'a repovestit din gură în gură. Eu am auzit o variantă dela fiul povestitorului, care ştia s'o spună cu duh. Naraţiunea lui mi s'a părut cea mai apropiată de adevăr şi nu se deosebeşte aproape cu nimic de cea publicată de poetul Artur Stavri [14], care o auzise şi el, tot din gura lui Ioan Creangă. O reproduc pe aceasta din urmă.

„Imi aduc aminte, zice poetul, de o seară petrecută prin Noembrie 1888.

Se hotărâseră prietenii să vie la mine. Locuiam pe atunci în Sărărie într'o cameră mică dela al doilea cat. Veniseră toţi, veniseră şi câţiva mai streini de noi, — şi cel din urmă sosit a fost Creangă.

I-am cunoscut glasul și i-am deschis ușa mare. Moș Ion, cum îi ziceam noi, îmi întinde mâna din antret și-mi zice să-l trag în casă, că singur n'are nădejde să poată trece prin ușa prea mică pentru circonferința lui.

In casă ne așezarăm, care pe ce-am putut, și vorba și gluma nu se mai isprăveau.

Unul din cei noui veniți — nu-i spun numele, azi gazetar în București — ne amenință cu citirea unei poezii. O fi frica, o fi curiozitatea, nu știu, dar am ascultat-o cu toții în cea mai mare liniște. Până aci toate bune, dar vezi că liniștea s'a prelungit cam prea mult și după citirea bucății.

— Ei, cum vă pare? întrebă autorul.

Noi... smeriți, cu ochii în jos, tăcem.

— Cum ți se pare, domnule Creangă? repetă autorul.

— „Bună, foarte bună: un sfârâiac", răspunse Creangă cu glasul liniștit.

— Ce-i sfârâiacul, moș Ioane? întrebăm cu toții deodată.

— Uite ce-i, începu Creangă. Zice că odată un țigan, un fierar, trecând printr'un sat, striga cât îi lua gura:

— Potcovar, potcovar, meșter potcovar!

Un român auzindu-l strigând așa, se 'ndreaptă spre țigan cu o bucată de fier în mână.

— Bunăziua.

— Mulțumim dumitale.

— Mă, meștere, știi tu să faci potcoave, mă?

— Cum să nu știu!

— Cât să-ți dau, mă, să-mi faci din fierul ă-ta patru potcoave?

— „Atât!" Şi s'au înţeles din preţ.

Ţiganul îşi aşează jos foile, aprinde cărbunii, potriveşte nicovala şi vâră fierul în foc.

Când fierul s'a 'nroşit, îl pune pe nicovală şi dă-i cu ciocanul de săreau cât colo stele aprinse; — şi iar îl pune în foc; şi iar îl bate; — şi cu cât îl înroşia şi-l bătea mai mult, cu-atât subţia fierul tot mai tare.

Pe ţigan îl treceau toate năduşelile şi nu era chip să nemerească potcoavele.

Intr'un târziu fierul se subţiase atât, că nici nu mai era de unde să facă potcoave.

— Măi românico, zise ţiganul, ştii una? Potcoave nu-ţi pot face; dar dacă vrei, din fierul ăsta, să-ţi fac un sfârâiac.

Românul plictisit:

— Da, fă-mi şi un sfârâiac, mă ţigane, numai să scap odată de tine.

Atunci ţiganul, vesel, vârî din nou fierul în foc; suflă cât se poate din foi, suflă de flueră focul, şi când l-a scos, fierul era alb ca argintul, — şi ţiganul grăbit îl băgă în copaia cu apă ce era lângă dânsul:

— Sfâăăr, făcu apa din copae.

— Uite, mă români, gata sfârăiacul.

Asta-i sfârâiacul, zise Creangă şiret. Aşa-i şi poezia ta".

El era de o prezenţă de spirit totdeauna vie, sclipitoare.

Intr'o zi, la Slănic, d. A. C. Cuza şi N. A. Bogdan l-au hotărât cu mare greutate să se fotografieze într'un grup tustrei.

„Când fotograful — istorisește d. N. A. Bogdan [15] — scoase câte o tinichea pentru fiecare din noi, zic lui Creangă (care se fotografiase în mijloc):

— Voiu păstra această fotografie ca o adevărată icoană...

— Da' bine faci, dragul meu! S'o păstrezi ca pe icoana răstignirii lui Hristos!

Ne păcălise rău... dar asta mă făcu să am o dragoste și mai mare pentru acea icoană, pe care o păstrez și astăzi cu destulă smerenie".

Suflet entuziast, închinat frumosului și binelui, Creangă ducea o luptă fățișă contra prostiei îndrăznețe, a trândăviei, răutăței și streinismului. Plină de cumințenie și elegantă, lupta aceasta era ea însăși o vie manifestare artistică. Armele scriitorului făceau parte din panoplia celor aleși, fiind scoase din arsenalul sufletesc al poporului român. O glumă cu tâlc, o cimilitură, la nevoe o ironie fină dar mușcătoare, acestea erau armele lui strălucite. Mânuite bine, cum erau totdeauna, nemereau fără greș și scoteau sângele în față, întocmai ca acele ventuze lecuitoare, ce nu lasă venin și nu ucid.

Așa a fost Creangă în lumea Iașilor, bun prieten și tămăduitor de suflete. Dispărut înainte de vreme, a lăsat în urmă o caldă atmosferă de simpatie umană, de sinceritate, isteție și voioșie fără pereche. In afară de opera literară, ce strălucește biruitoare ca vremea, însușirile omenești au făcut din Creangă o mare personalitate a epocei sale.

N O T E

[1] v. *Cuvinte şi mărturii despre I. Cr.*, de D. Furtună.
[2] v. G. Călinescu: *Viaţa lui Eminescu.*
[3] Din această cauză i se zicea în tinereţe „Popa Smântână".
[4] Comparaţia e a Elenuţei Creangă, vară primară cu povestitorul.
[5] A. Gorovei: „Conv. Lit.", Dec. 1931.
[6] v. G. Călinescu: *Viaţa lui Eminescu.*
[7] v. „Răspuns la criticile lui Ioan Pop Florantin", Iaşi 1888.
[8] Biografie, Gr. I. Alexandrescu.
[9] Ibid.
[10] Auzită de la fiul povestitorului.
[11] Ed. Gruber: „Stil şi Gândire", p. 118.
[12] v. „Convorbiri literare", p. 253, anul 1890.
[13] Variantă auzită dela fiul povestitorului.
[14] *Şezătoarea,* V p. 199.
[15] „Poveşti şi bazaconii din Moldova .

CULTURA LUI CREANGĂ

I.

O ladă cu cărţi vechi. — Iubirea de carte a povestitorului. — Insemnări, iscălituri, afurisenii.

Am dat peste o ladă veche, ce părea dosită cu grijă într'un ungher de casă. Praful vremei o îmbrăcase într'o haină de linişte şi uitare.

Ridicând cu sfială capacul greu, am încercat o vie emoţie. Intre pereţii de lemn, afumaţi de vechime şi sfredeliţi de cari, am descoperit un teanc de cărţi semănate cu autografe, alături de fotografii, documente şi mici însemnări inedite ale marelui povestitor Ioan Creangă.

Am cercetat cu băgare de seamă vraful de documente. Le-am scos la lumină unul câte unul, din adăpostul lor, — în care au dormit nemişcate câteva decenii, — rânduite frumos şi cu îngrijire de o mână pioasă, de fiul lui, de un prieten admirator, sau poate chiar de însăşi mâna povestitorului.

Şi emoţia mea era firească. In comoara aceasta de lucruri vechi şi nebănuite de nimeni, am găsit elemente preţioase. Ele pot servi la întregirea şi chiar la îndreptarea biografiei lui Creangă. Osebit, materialul acesta foloseşte la limpezirea unei chestiuni foarte însemnate, pe care criticii literari şi biografii marelui scriitor și-au pus-o de nenumărate ori : cultura lui Creangă.

Este adevărat că această problemă dăinueşte de mult și a fost discutată suficient. Dar discuţia s'a făcut numai pe temeiul studiilor oficiale : Şcoala Domnească din Târgul Neamţului, catihetul din Fălticeni, seminarul Socolei şi școala normală dela Trei Ierarhi a lui Titu Maiorescu. Incolo, nimic, niciun cuvânt despre cultura neoficială a lui Ioan Creangă.

Cu toate acestea, Creangă a fost un autodidact. El avea cunoștințe generale apreciabile, câștigate din citirea și studiul operelor literare şi științifice ale timpului său. Această constatare este plină de adevăr, dacă examinăm cărțile de studii, câte au mai rămas într'o ladă prăfuită de pulberea anilor.

Am scos la iveală vreo cincizeci de cărți, cartonate frumos și ținute cu grijă. Cele mai voluminoase, legate în coperte de lemn, sunt îmbrăcate în piele tare, iar ceasloavele prinse cu încuietori de alamă. Carii, sfredelind zi și noapte, au găurit pe alocuri legăturile și au desfăcut lipitura cotoarelor.

Așa cum este, însă, această frântură de bibliotecă, alcătuește o urmă serioasă și înfățișează un interes deosebit pentru cercetătorul vieții și operii lui Creangă.

Printre cărțile rămase dela el, găsesc în primul rând

Un autograf al elevului Ştefănescu Ioan :

(Această istorie este a me [a] jos iscălitului şi cine va vre [a] ca să mi-o înstreineze să nu fie ertat de Dumnezeu şi de toţi sfinţii lui. 1854, Martie 20. Ioan Ştefănescu. Şi este dreaptă a me [a]).

câteva manuale de şcoală, de pe vremea când începuse studiile seminariale. Din însemnările risipite pe coperte, scrise toate încet şi cu multă acurateţă, se vede că elevul seminarist avea mare dragoste pentru cărţile sale. Toate sunt ţinute cu grijă, afară de vechiul obiceiu scolăresc de a mâzgăli câte o pagină, la începutul sau sfârşitul cărţii. Sunt sute de iscălituri. Ca într'o plasă de păianjen, ele se aştern unele pe altele şi se încalecă cruciş şi curmeziş.

O dovadă că Ioan Creangă îşi iubea cărţile cu patimă şi le păstra cu grijă mare, e însemnarea lui de pe coperta „Istoriei sfinte" (tipărită la Iaşi în anul 1847). Cu trăsături apăsate şi citeţe, în slove chirilice regulate, el face o însemnare pe scoarţa cărţii blestemând pe cel ce i-ar lua-o cu gând de întreinare (v. pag. 53).

Creangă era pe atunci elev în şcoala primară „Ghica Vodă" din Târgul Neamţului.

După vreun an, elevul Ştefănescu Ioan îşi schimbă semnătura treptat: Kreangă Ioan, I. Krénġă, I. Crénġă, iar în cele din urmă Creangă Ioan şi Ioan Creangă. Slovele chirilice se împestriţează cu cele latine şi Creangă se leapădă iute de „az-buche", adoptând alfabetul latin integral.

Pretutindeni în cărţile lui, se revarsă aceiaşi risipă de iscălituri, şi aceiaşi dragoste stăruitoare şi crescândă pentru carte.

Pe altă pagină, aceiaşi semnătură sub data de 15 Noembrie 1859. Peste o lună a fost făcut diacon şi pe aceiaşi filă e un exerciţiu întreg de iscălituri prescurtate cu iniţialele: *D. I. K.* (Diaconul I. Kreangă). Îşi făcuse

(Autograf al elevului seminarist Kreangă Ioan :)

(Această Aritmetică este a me [a] mai jos iscălitului cumpărată cu preţu [l] 6 lei din Seminaria centrală. 1858. Iulie 10. Chirie Kreangă Ioan [1].

şi o parafă cu aceste iniţiate, la care ţinea atât de mult, încât o aplica des pe copertele cărţilor şi o încrusta în scoarţele lor.

Chiar înainte de a fi hirotonit în diaconie, Creangă strângea şi păstra cărţile necesare misiunei de cleric. Pe ele făcea felurite însemnări şi le iscălea pretutindeni. Aşa, pe una din cărţile de doctrină bisericească [2], pe lângă obicinuitul joc de iscălituri şcolăreşti, el însemnează într'o pagină: „1857, Octombrie 27, (ss) Kreangă Ioan". La sfârşitul cărţii, un sfânt cu aripi (înger) desenat probabil de Creangă cu creionul ; iar pe verso, după acelaş exerciţiu de iscălituri, e însemnată din nou data : 1857.

La el găsesc şi un mic „*Abécédaire français pour la jeunesse* române" (titlul transcris exact), par Dèmètre Pop, professeur, Iaşi, Tipographie Institut de l'Abeille (Albina) 1847" — abecedar pe care Creangă a început să învețe franțuzeşte înainte de diaconie şi pe care l-a aşezat cu dragoste în biblioteca sa. Cuvântul

Aceasta carte apartineşte sub-scrissului

25/9 63

D. I. Kreangue

(Insemnarea e din 25 Septemvrie 1863, pe vremea când Creangă era diacon şi când învățase să traducă din limba franceză. Sunt caracteristice franțuzismul „apartineşte" şi iscălitura în franțuzeşte a diaconului: „D. I. Kreangue").

„*române*", nu este un anacronism, o naivitate sau stângăcie, ci pur şi simplu prima formă franceză a lui „roumaine", care nu exista încă înaintea unirei Principatelor.

Pe o pagină albă a abecedarului, drept la mijloc, e o frumoasă iscălitură a lui Ioan Creangă, în slove semichirilice, sub mențiunea scrisă tot de mâna lui: „Din numărul cărților mele, 1859, Ianuarie 25", — adică după

ce săvârşise Seminaria Centrală dela Socola şi înainte de a cere hirotonirea în diaconie.

Iubirea lui de carte se accentuează de timpuriu. Temător că cineva i-ar putea fura cărţile, după cum am arătat, el repetă asprele blesteme. Un nou exemplu îl găsesc pe o pagină a „Cramaticei latine" de Dimitrie Stoica (1852): *Această gramatică latină este a me cumpărată cu prețul 22 di lei și 20 parale. Și cine o va furà să fie afurisit cu tot neamul lui, în vecii vecilor amin. (ss) Kreangă Ioan. Aprilie 1856*".

Examinând primele sale începuturi de învățătură între anii 1852—1860, adică până când ajunsese diacon și-și făcea slujba bisericească la Patruzeci de Sfinți, Pantelimon, Bărboiu, Galata și în cele din urmă la mânăstirea Golia, — sub ale căror bolți a răsunat glasul limpede și frumos curgător al liturghistului, — cercetătorul e dator a ține seamă de mijloacele culturale ale epocei.

II.

Inceputuri de învăţătură. — Viaţa şcolărească: La Humuleşti, Broşteni, Şcoala Domnească din T.-Neamţ şi catihetul din Folticeni.

Din câte cunoaştem până azi despre viaţa lui Creangă, precum şi cu ajutorul documentelor ce ne stau acum la îndemână, se poate statornici definitiv biografia şi viaţa şcolărească a povestitorului, în epoca cea mai întunecoasă a existenţei sale, adică până în toamna anului 1855, când el a intrat în seminaria Socolei.

După această dată, avem acte oficiale şi documente, care ne lămuresc cu preciziune viaţa de mai târziu a povestitorului.

Până la vârsta de 11 ani (1848), Ionică a lui Ştefan a Petrei nu ştia nici o buche.

In anul 1848, a fost dat să înveţe carte la şcoala din Humuleşti, într'o chilie făcută în poarta bisericii cu cheltuiala sătenilor, „prin îndemnul şi osârdia părintelui Ioan

Humulescu, care avea o mână de învăţătură, un car de-minte şi multă bunătate de inimă" [3].

Şcoala s'a închis peste vreun an (1849), din pricină că dascălul Vasile a Vasilcăi, un flăcău frumos şi voinic, care-i învăţa carte, fusese prins cu arcanul şi dus la oaste.

(Din numărul cărţilor mele. 1859, Ian. 25. Ioan Creangă).

In toamna anului 1850, şcoala din Humuleşti s'a redeschis cu dascălul Iordache, care fiind „cam chilaciu", îi ridica pe bieţii şcolari de urechi „la fârta deasupra uşii şi îi cam îndesa cu sfântul Neculai", încât li se scârbise de aşa învăţătură.

Cu toate aceste necazuri, începuse să citească „o leacă", spre marea bucurie a mamei sale, care avea mare râvnă să-l facă pe Ionică al ei cărturar.

Intr'una din zilele anului 1851, prin câşlegile Crăciunului, aproape de cârnileagă, a venit la Humuleşti bunicu-său David Creangă din Pipirig, care fiind și el iubitor de carte, l-a luat cu nepusă masă şi l-a dus la învăţătură la şcoala lui Alecu Baloş din satul Broşteni, judeţul Suceava. Nică n'a făcut purici mulţi nici acolo, căci bolnăvindu-se de râie dela caprele gazdei sale Irinuca, învăţătorul Nanu i-a da drumul acasă.

Aproape de Florii, el a plecat cu pluta pe Bistriţa până la Borca; iar de acolo, în tovărăşia unei rude, a mers pe jos prin Plaiul Bătrân la Pipirig, unde a fost vindecat de râie cu leacuri băbești, ajungând apoi în preajma Paştilor la Humulești.

In ziua de Paşti i-a tras în biserică un „Ingerul a strigat", „de-au rămas toate babele cu gurile căscate, iar fetele numa-şi dau ghiont una alteia, văzând ce poate acum Nică a lui Ştefan a Petrei!" [4]. Minunea aceasta se datoreşte, desigur, dascălului Nanu din Broşteni, care era unul din cei mai buni învăţători săteşti din Moldova.

In dorinţa ce avea mama lui să-l pregătească pentru popie, Ionică a fost dat să înveţe psaltichie la un psalt dela biserica Adormirea din Târgu-Neamţului, unde a urmat toată iarna până către vara anului 1852. Acolo a urmat şi la învăţătură, la şcoala Domnească, învăţând carte cu popa Isaia Duhu, care l-a înscris sub numele de „Ştefănescu Ioan".

Vara o petrecea la Humuleşti, ajutând acasă „la pieptănuşi, la nevedit, la făcut ţevi cu sucala şi la tors cu roata". Pentru iscusinţa lui în asemenea treburi, fetele îl porecleau cu răutate „Ion Torcălău".

Când s'a înscris Creangă la şcoala primară din Tg. Neamţ?

Chestiunea a fost discutată şi părerile împărţite. Majoritatea biografilor dau anul 1852, ca dată sigură a înscrierei, amăgiţi de faptul că Domnitorul Ghica inaugurase atunci paraclisul şi întemeierea şcoalei; iar Creangă, în „Amintiri", arată şi el că se înscrisese fără întârziere printre elevii şcoalei domneşti.

Un document, asupra căruia mi-a atras atenţia d. G. T. Kirileanu, admirator şi neobosit cercetător al vieţii şi operii lui Creangă, vine să curme definitiv această discuţie. In anul 1904 a apărut în P. Neamţ o broşură de 74 pagini, tipărită de Prefectura judeţului, sub îngrijirea d-lui George A. Cosmovici, directorul şcoalei domneşti. Publicaţia e intitulată „Un jubileu" şi cuprinde sărbătorirea unei jumătăţi de veac dela înfiinţarea celei întâi şcoli publice în Tg. Neamţ, numită acum: Şcoala primară Nr 1 de băieţi „Grigorie Ghica Vodă".

Pe lângă descrierea serbărei şi reproducerea discursurilor rostite, a felicitărilor primite, etc., avem şi câteva date istorice interesante.

„In anul 1852 Oct. 16 se pune piatra fundamentală de către însuşi neuitatul Domnitor al ţerii Grigorie Al. Ghica celei întâi şcoli publice la noi din Neamţu cu programa şcolilor ţinutale. La 1 Iunie 1853 s'a început şcoala. Prin hrisoavele No. 4086 din 22 Aug. 1853 şi No. 3016 din 28 Mai 1855 ale aceluiaş Domnitor se întăreşte şi se recunoaşte această şcoală cu drepturile ei din Tg. Neamţu".

Pe piatra de deasupra uşii dela intrarea 'n şcoală stă săpat:

„Shola publică"

„A căreia piatră de temelie s'a pus de prea înălţatul Domn Stăpânitor Moldovei Io Grigorie Alexandru Ghica Vvd, zidindu-se prin sirguinţa prea cuviosului Arhimandrit şi Stareţ S. M-ri Neamţul şi Secul Kir Neonil, cu cheltueala monastirilor la anul 1852 Octombrie 12".

Până la data hrisovului domnesc şcoala aceasta a atârnat numai de mânăstire.

Arhim. Neonil era din familia Buzilă din Bucovina.

Inginerul Alexandru Costinescu a clădit şcoala.

Aşadar, la 12 Octombrie 1852 nu s'a sărbătorit de cât punerea temeliei şcoalei domneşti, care a fost zidită în anul următor 1853, când abia au putut începe cursurile.

Creangă a învăţat la şcoala primară din Târgu Neamţului până în vara anului 1854, când şi-a luat atestatul. A fost toată vremea un elev mai mult deştept de cât sârguitor, căci era neastâmpărat şi furat de zburdălniciile copilăriei, ceea ce-l făcea pe părintele Isaia Teodorescu (popa Duhu) să-i tragă uneori câte un „puiu de bate", cum arată el însuşi în „Amintiri".

In dosarul 9 al şcoalei de băeţi Nr. 1 din Târgu Neamţu se poate vedea situaţia elevului Ştefănescu Ioan. El e notat cu menţiunea „bun" la Catihis, Istoria Sfântă, Abeţădariu (cetire), Aritmetică şi Caligrafie ; la purtare e notat „rău", alături de 30 de „absănţii" [5].

Unii din tovarăşii săi de joacă părăsiseră şcoala, ducându-se la Catihetul din Folticeni, mânaţi de do-

rința să se facă preoți. Această întâmplare a umplut de mâhnire și neastâmpăr pe elevul Ştefănescu Ioan, care râvnea să plece și el după ei, cât mai grabnic, la Catihet.

Şi, ca să se poată duce mai repede, punea mari stăruințe pe lângă mama sa. Cum mărturisește el însuși: (Un autograf al catihetului Conta):

(„Lui Ioan Creangă i s'au încredințat. 1855, Fevruarie, 4 zile. Iconom Konta. Jos e semnătura lui Creangă Ioan, în vremea când era elev al Catihetului din Folticeni)[6].

„Cihăiam pe mama să se pue pe lângă tata, că doar m'a da și pe mine la Catihet: măcar că eram un ghibirdic și jumătate"[7].

El a plecat la Fălticeni în toamna anului 1854. De Crăciun a venit acasă, dornic cum era de ai săi. S'a întors la Catihet după Bobotează, în 1855.

In săptămâna mare, de Paşti, a venit iarăşi la Humuleşti. Zvonindu-se că se închide Catihetul, seminaristul nu s'a mai întors la Fălticeni. Mitropolia, cu gândul să le desfiinţeze, luase o hotărîre : elevii cei mai tineri, ai Catihetelor, între cari intra şi Creangă Ioan, să fie primiţi la Seminaria centrală dela Socola. Inscrierea lor, însă, nu se putea face decât în toamna anului 1855.

In răstimpul acesta, Creangă a stat acasă la Humuleşti, între vechii lui tovarăşi de joacă.

La 1855, în ziua de Tăerea capului sfântului Ioan (29 August), Creangă a plecat la Iaşi, la Socola, în tovărăşia lui Zaharia. El era cu jalea în suflet, că se desparte de căminul părintesc şi de Humuleştii lui atât de dragi.

III.

Catihetul din Folticeni. — Elevul Ştefănescu îşi schimbă numele în Kreangă Ioan.

D-l Artur Gorovei, sârguitor folklorist şi membru corespondent al Academiei Române, s'a ocupat de curând despre unele momente şi înfăţişări ale vieţii lui Ioan Creangă [8]. Intre cărţile vechi ale bisericii Sfântul Ilie din Folticeni, d-sa a descoperit un document, care serveşte la identificarea persoanei Catihetului din acel oraş, unde elevul Ştefănescu Ioan (Creangă) se dusese la învăţătură bisericească.

„Catihet" însemna odinioară o şcoală seminarială particulară, sau chiar numai un preot-profesor, autorizat de mitropolie să pregătească preoţi pentru grabnicele nevoi eparhiale. Era într'o vreme când învăţământul eclesiastic oficial al Moldovei nu putea scoate un număr îndestulător de slujitori ai altarelor.

D-l Gorovei a găsit un „Penticostarion", tipărit în mânăstirea Neamţului la 1848. Pe o filă a cărţei se află scris de aceiaşi mână, că a fost dăruită bisericii, la 9 Septemvrie 1853, de I. Conta Catihet şi de Ioan Zăhă-

rescu. Prin urmare, zice cu drept cuvânt d-sa, „dacă la 9 Septemvrie 1853, I. (iconom) Conta era catihet la Folticeni, el este acela „în conta" căruia a năzuit tata lui Creangă, în toamna lui 1854, când l-a dus la fabrica de popi".

Mihai Lupescu, fost elev al gimnaziului din Folticeni, susține că acel catihet era fostul său profesor de pe vremuri, părintele Vasile Grigorescu, de oarece chiar acesta îi mărturisise odată că el a fost catihetul lui Creangă. D-l Jean Boutière, în lipsă de alte izvoare, ia și d-sa ca temeinică afirmația lui Lupescu.

Dar un document nou, găsit de mine între cărțile lui Creangă, vine să limpezească definitiv această chestiune. E o însemnare proprie a părintelui „Iconom Conta", găsită pe pagina unei cărți *(Manual de tipic)*. Această carte fusese dăruită sau împrumutată lui Creangă chiar de către preotul Conta ; iar însemnarea are următorul cuprins :

„Lui Ioan Kréngă i s'au încredințat. Februarie în 4 zile. 1855. (ss) Iconom Konta". Dedesubt, semnătura elevului : *Kreangă Ioan* (v. pag. 63).

Data coincide în adevăr cu vremea când elevul se afla în învățătura catihetului din Folticeni ; iar catihetul era, fără îndoială, acelaș iconom Conta, care a făcut însemnarea pe manualul de tipic.

E necesar să subliniez că însemnarea iconomului Conta, găsită pe „Tipicul" lui Creangă, are și altă însemnătate. Ea limpezește definitiv o chestiune ce rămăsese nelămurită : data când elevul Ştefănescu Ioan începuse să semneze „Creangă Ioan". Această dată este

acum bine şi definitiv stabilită, adică la începutul anului 1855, chiar pe vremea când el era elevul catihetului.

D. Jean Boutière [9] o fixează mult mai târziu, întemeindu-se pe materialul informativ furnizat de vechii biografi (sau mai bine zis, suferind de lipsa aproape totală a unui material documentar). Insuşi Creangă, în „Amintiri III", înlesneşte eroarea când arată că la Folticeni se numea „Ştefăneascu Ioan", fără să adauge că după două, trei luni dela sosire îşi schimbase numele în „Creangă".

Unde e adevărul: în „Amintiri", sau în însemnarea făcută pe „Tipicul" iconomului Conta?

Însemnarea din urmă poartă pecetia autenticităţii, deci şi a adevărului necontestat, fiind iscălită propriu de „Creangă Ioan" la 4 Februarie 1855. Aşa dar, elevul Ştefănescu a început să semneze „Creangă" încă dela începutul anului 1855, din dorinţa lui proprie şi cu îndemnul şi învoirea părintelui iconom Conta.

Cu privire la vremea plecărei sale, rămâne bine stabilit că el s'a înscris în şcoala seminarială din Folticeni în toamna anului 1854, urmând acolo la învăţătură până în primăvara lui 1855, la Paşti. Atunci elevul seminarist a venit acasă şi nu s'a mai întors la Folticeni.

Credinţa lui, de bună seamă, era că la Folticeni se desfiinţase Catihetul din ordinul Mitropoliei [10].

IV.

Diaconul Creangă. — „Popa Smântână”.— Conflictele cu Mitropolia.— Răspopirea lui Creangă.

Invățătura lui Creangă la Socola a fost destul de temeinică. Au existat îndoeli în această privință ; iar cei cari susțineau incultura povestitorului, în scopul unic de a-l înfățișa ca pe o figură mai primitivă, i-au falsificat dela început personalitatea și l-au zugrăvit în culori urîte : spirit refractar, submediocru și leneș. Th. D. Speranția este partizanul acestei idei, susținând chiar că unii profesori îl znopeaua în bătăi, din care cauză seminaristul s'a retras din școală înainte de vreme.

Aceste afirmații sunt categoric dezmințite de atestatele seminaristului. După zburdălniciile primei copilării, descrise de el însuși cu o minunată exagerare, Creangă a fost la Socola un bun elev și un foarte înțelegător auditor, inteligent, sârguitor și cuminte. Atât învățătura, cât și purtarea lui, erau foarte bune. Tânărul seminarist și-a sfârșit studiile cursului inferior, de patru clase, obținând certificatul de absolvire No. 246 din 12 De-

cemvrie 1858 [11]). După cum se vede, el a absolvit cele patru clase, numai în trei ani de studii.



Diaconul Ioan Creangă

Când a isprăvit seminarul, Creangă împlinise 21 de ani. De Crăciun s'a dus acasă, la Humuleşti; iar în Ianuarie 1859, după Bobotează, s'a întors la Iaşi, unde se aşezase la o gazdă modestă. Gândul seminaristului era să se însoare, ca să poată îmbrăca haina preoţească. O dovadă că el şedea la Iaşi, sunt semnăturile sale, găsite pe cărţile cumpărate din Iaşi în vremea aceia, care poartă data de 25 Ianuarie 1859 („l'Abécédaire français" şi „Mica gramatică franceză". V. pag. 56).

In timpul verei, chinuit de problema zilei de mâine, tânărul absolvent de seminar se întâlneşte într'o zi cu preotul Ivanciu, un prieten al său, care îi vorbeşte de însurătoare.

— N'am parale! îi răspunse Creangă.

Popa Ivanciu, care se gândea cu tot dinadinsul să-l peţească, îi puse râzând în mână un pitac de zece parale şi-i zise:

— Hai cu mine, că de-acuma ai bani!

Au intrat voioşi într'o crâşmă, s'au cinstit după datină, iar apoi s'au dus la „vedere", la biserica Patruzeci-de-Sfinţi, unde Creangă a făcută cunoştinţă cu Ileana Grigoriu, o copilă de 15 ani, fiica economului Ioan Grigoriu [12]. Căsătoria s'a hotărît repede şi a fost oficiată în ziua de 23 August. Actul din „Registrul pentru căsătoriţi al bisericei Patruzeci de mucenici din oraşul Iaşi" poartă no. 125 şi e semnat de următoarele persoane: Constantin Agapie Sachelar, Ioan Kreangă şi Elena soţia sa, Ştefan Kreangă şi Ioan Grigoriu Iconom, Ştefan Botez şi Zoiţa soţia sa. [13].

Creangă se mută cu locuinţa la socrul său, în curtea

Bisericei Patruzeci-de-sfinți; iar la 19 Decemvrie 1859 se adresează Mitropolitului Sofronie Miclescu cu o petiție, cerând să fie hirotonit diacon, în termenii următori:

Înalt Prea Sfințite Stăpâne!

Cliricul Ioan Creangă, plecată suplică. Înalt Prea Sfințite Stăpâne! După săvârșirea cursului inferior ce am făcut în Seminaria Centrală a Sfintei Mitropolii, posedând și formalnicul atestat, potrivit formelor, totdeodată intrând și în societate prin legiuită cununie cu fiica Sfinției Sale Iconomului Ioan Grigoriu, servitoriu la biserica Sfinților 40 de Mucenici, tot de aicea din Capitalie, pe lângă alătura[ta] aicea formalnică mărturie, de la biserica Sfintei Treimi tot de aicea din Capitalie, plecat viind rog mila Înalt Prea Sf-ției Voastre, pentru a poronci a me[a] hirotonie în diacon; fiindu-mi vârsta de 24 ani trecuți, numărându-mă în ordinul persoanelor bisericești liturgisitoare.

Rămân al Inalt Prea Sfinției Voastre prea plecat serv,

Cliricul Ión Kreangă.

1859. Dechemv. 19.

După ce Mitropolitul Sofronie îl trimite mai întâi în „duhovnicească cercetare", care a fost favorabilă suplicantului, decide cu următoarea rezoluție apostilă:

Aghie Tripolese,

Poftim pe Frăția Ta să hirotonisești canonicește pe cliricul Ioan diacon și să avem știință.

(ss) Sofronie Mitropolit.

1859, Dechemv. 23.

Ioan Creangă a fost hirotonit diacon de către Arhiereul Ghenadie Şendrea de Tripoleos, a doua zi de Crăciun, după care Mitropolitul Moldovei a fost înştiinţat prin următorul raport [14] :

,,Despre rânduiala Înalt Prea Sfinţiei Voastre, pe clericul Ioan Creangă de aici din Iaşi canoniceşte l-am hirotonit, mai întâi anagnost, apoi ipodiacon şi diacon definitiv, în biserica Sf. Prea Cuv. Parascheva din politia Târgul-Frumos, pentru care şi încredinţăm.

No. 645. 1859 Dechemvrie 26.

(ss) Ghenadie Tripoleos".

Diaconul Creangă a trăit o căsnicie neagră, până la anul 1867, când soţia l-a părăsit, pentru motive ce se vor vedea mai departe [15]. Unicul său copil, Costache, abia în vârstă de 7 ani, fusese şi el părăsit de mamă şi lăsat în grija exclusivă a tânărului diacon, care pe vremea aceea avea etatea de 30 ani. Creangă era înalt, slab şi subţire, frumos la chip şi înzestrat cu alese daruri în slujba altarului. Avea voce frumoasă şi o ţinută ireproşabilă în timpul serviciului. Deoarece părul, sprâncenele şi barba erau blonde-alburii, poporenii îi ziceau ,,Popa Smântână".

In societate, traiul diaconului era la început potolit, aşezat şi cuminte. Până pe la anul 1865—1866, viaţa lui Creangă era măsurată în toate mişcările ei. Diaconul, pe lângă îndatoririle bisericeşti, care la începutul carierei erau destul de grele, se îndeletnicea în vremea liberă cu cititul, dornic a-şi spori cunoştinţele ; urma, apoi, cursurile dela şcoala normală ,,Vasile Lupu", pe care le frec-

venta cu o mare regularitate și sârguință ; își făcea lecțiile de institutor, post în care fusese numit de Maiorescu în anul 1864 ; pregătea împreună cu alți colegi manuale didactice, care au început să apară ceva mai târziu. In lumea eșiană, diaconul și institutorul Creangă, fire veselă și exuberantă, începuse a fi cunoscut și iubit pentru însușirile sale alese.

Emanciparea aceasta, care se făcuse cu pași repezi, îi deschisese noui orizonturi. Diaconul avea acum legături în cercurile intelectuale și politice ; îmbrățișase „fracționismul" barnuțian, doctrină politică independentă de curentele epocei [16] ; începuse a colinda întrunirile publice și a lua cuvântul în contradictor cu isteție ; se ducea la serate și șezători literare ; iar în anul 1868 a ajuns la urechea superiorilor săi că diaconul merge la teatru.

O adevărată furtună s'a stârnit în clerul superior, iar Mitropolitul Calinic Miclescu l-a pedepsit mai întâi cu certarea canonicească și oprirea dela slujbă ; după aceia l-a iertat. Dar diaconul Creangă n'a înțeles să-și plece capul și să se supună. El a scris Mitropoliei, la 2 Martie 1868 :

„M'am dus câteodată la Teatrul Național ; n'am găsit în asta nimic scandalos, nici demoralizator ; ci, dimpotrivă, am văzut lupta contra tuturor patimilor și ocrotirea a tot ce este just cu privire la datoria omului către Dumnezeu și societate" [17].

Rândurile acestea ale diaconului au fost puse la dosarul respectiv, iar lucrurile se cam liniștiseră, deși atitudinea lui Creangă enervase pe înalții prelați. Se alcă-

tuise şi un dosar special: „Mergerea la teatru a preoţilor". Creangă nu-şi vedea culpa şi nu înţelegea să se pocăiască. El gândea că biserica nu poate exclude cultura şi civilizaţia societăţei, de aceia spunea între prieteni mai târziu: „Când eram diacon, m'am dus şi eu odată la teatru, la *Cristof Columb*. Mitropolitul m'a oprit dela slujbă, şi atunci m'am dus a doua oară. M'a putut opri să mă duc la biserică, dar la teatru ba" [18].

După vreo două luni, în Mai, se iscă un nou scandal în jurul tânărului diacon. Creangă a luat întro zi puşca din casă şi a tras în ciorile care înegreau turla bisericei. S'a făcut vâlvă mare, iar „Curierul de Iaşi" [19] publică un articol violent şi ofensator la adresa lui Creangă, intitulat: „Tragerea la ţintă şi vânatul la paseri în mijlocul oraşului". Protopopul C. Buţureanu, fiind delegat de Mitropolit să cerceteze urgent „cazul", la 12 Iunie aduce la cunoştinţa Inaltului Prelat că diaconul Ioan Creangă a tras în adevăr un foc de puşcă în curtea mânăstirei Golia, unde îşi avea şi locuinţa. Protoereul cercetează şi scrie „cum că diaconul I. Creangă, carele singur n'au negat către subscrisul, au descărcat puşca în ograda zisei biserici...". Mitropolitul lasă afacerea în suspensie şi pune rezoluţia: „Se va avea în vedere", ordonând în scris ca tânărul diacon să fie deaproape supraveghiat.

Diaconul a rămas impasibil la toate acestea; iar când l-a întrebat un prieten: — Ce-i cu puşca dela Golia? el a răspuns: „— Numai jidovii au teamă de puşcă!"

Aplanându-se astfel şi al doilea conflict, Creangă a trăit în bună pace cu Mitropolia timp de vreo doi ani şi

Insemnarea de pe carte: „Și este a bibliotecei Creangă Ioan", e făcută în primul an de școală la Socola.

mai bine. In răstimpul acesta, activitatea sa didactică luase avânt. El tipărise „Metoda nouă" și „Invățătorul copiilor", lucrări foarte apreciate în învățământ și distinse de Titu Maiorescu. Tot atunci, „profesorul Creangă", cum îi zicea Maiorescu pe vremea aceia, fusese introdus în sânul societăței „Junimea" [20]. Prestigiul său, la Iași, creștea din zi în zi, și toate cercurile distinse apreciau calitățile cu care era înzestrat „popa Creangă".

Dar în anul 1871, diaconul săvîrși o nouă abatere canonică, ne mai auzită până atunci în clerul moldovean. Iașii se minunară deabinelea, când popa Creangă își făcu apariția pe ulițele orașului, în antereu nou-nouț, având barba și mustățile micșorate și potrivite din foarfeci; coada, ce fusese împletită canonicește, retezată drept peste umeri; iar o pălărie mare, așezată cu grijă peste părul frumos pieptănat, înlocuind potcapul grecesc al diaconului... Senzația a fost mare, mai ales în clerul superior de monahi, arhimandriți și arhierei, cari aveau conducerea bisericii.

Dichisit în chipul acesta, Creangă se înfățișă la Golia, să-și facă slujba bisericească. Dar arhimandritul Hieronim Buțureanu, stareţul mânăstirii, scrise înspăimântat Mitropolitului, arătând că diaconul și-a tăiat părul „ca civilii", și întrebând dacă el poate sluji „în halul acesta". Afacerea fu trimisă în grabă, de către Mitropolit, Dicasteriei spirituale. Dosarul cel vechiu al diaconului a fost repede desgropat și pus pe masa judecăței.

Inaltul sfat bisericesc s'a și întrunit după două săptămâni, la 27 August 1871. Prelații învinuiră pe Creangă

de „indiferentism” față de hotărîrile superioare și mai ales față de canoane, cu atât mai mult, cu cât el mai fusese certat și iertat pentru fapte analoage. Prin retezarea părului, el călcase porunca sfintelor canoane, cum și rânduiala bisericei răsăritene. Se hotărî suspendarea din slujba diaconiei, iar starețul dela Golia, arhimandritul Buțureanu, fu însărcinat să execute îndată sentința și să poftească pe vinovat în ziua de 11 Septembrie, spre a da lămuriri divanului bisericesc.

Creangă lipsind la ziua sorocită, i se mai acordă un termen de înfățișare, la 13 Septemvrie, când neprezentându-se iarăși, sub pretext de boală, judecata hotărî ridicarea definitivă a darului de diacon. Mitropolitul aprobă sentința și porunci executarea ei ; iar diaconul răspopit fu încunoștiințat despre aceasta, prin ordinul No. 265 al „Proto-ieriei urbei Iași”, din 11 Octomvrie 1871 :

„Onorabile Părinte,

„Din motivul Inaltii ordonanți No. 1651, subsemnatul Protoiereu are onoare a vă face cunoscut că sunteți oprit de lucrarea diaconiei *pentru totdeauna până când veți da probare de îndreptare ;* dând legale probe de îndreptare întru aceasta, atunci veți fi iertat.

„Primiți încredințarea osebitei mele considerațiuni.

p. Proto-iereu,

A. Gavrilescu Iconomu”.

După cum se poate înțelege cu ușurință din cuprinsul acestei hârtii, diaconul era răspopit pe un termen limitat, până la îndreptarea purtărei sale. Cu toate acestea,

Creangă a considerat sentința definitivă și a lepădat îndată haina de diacon.

Despopirea lui Creangă a avut un mare răsunet, mai cu seamă că Mitropolitul Calinic a comunicat hotărîrea, la 15 Iunie 1872, ministrului de Culte și instrucție publică, generalul Tell, care a destituit pe Creangă și din învățământ.

Lovitura Înalt prea Sfințitului trebuia să fie complectă.

„Monitorul Oficial" No. 155 din 14/26 Iuliu 1872 (pag. 927) publică următorul *comunicat :*

„Din adresa Prea Sânțitului Mitropolit al Moldovei și Sucevei, No. 10.182, luându-se cunoștință că diaconul Ioan Creangă, institutorele clasei I dela șcóla sucursală No. 1 de băeți din Iași, pentru faptele séle necorigibili și necompatibili cu caracterul său de cleric, a fost judecat de autoritatea bisericească respectivă și exclus în urmă dintre clericii altarului, ministerul, auzind pe consiliul permaninte al instrucțiunii și considerând că numitul diacon este exclus din cler și prin urmare, ne mai fiind preot, nu póte ca perdênd a sea demnitate de preot să mai figureze în corpul didactic, din causă că lipsa de uă asemenea demnitate sacerdotale, în respectul moral și social, atrage după sine și perderea demnității și caracterului său de membru al acelui corp ; pentru aceste motive 'l-am destituit, cu începere dela 1 Iuliu, din postul de institutor".

Această teribilă consecință a răspopirei, nedreaptă și brutală, a mâhnit adânc pe fostul diacon, care nu se putea aștepta la o asemenea soartă. Durerea lui era cu

Din autografele elevului Creangă:

La mijloc: „Din numărul cărților mele sus și jos iscălitul. 1858, Ianuarie 20", în vremea când era elev la Socola.

atât mai mare, cu cât misiunea de institutor îi era dragă, și pentru ea muncise cu râvnă ani îndelungați. Diaconia se putea duce, — chiar o lăsase să se ducă fără opunere, — dar postul lui de dascăl conștiincios, apostolatul acesta pe care-l îmbrățișase cu toată inima, cine avea dreptul să i-l răpească?

Creangă era zguduit de adâncă revoltă, când a primit invitația să se înfățișeze din nou înaintea președintelui Consistoriului bisericesc, întâi la 28 Septemvrie, iar în urmă la 4 Octomvrie 1872, ca să dea lămuriri asupra lipsei sale de pocăință. I se cerea, anume, să se explice cum a lepădat veșmintele preoțești, îmbrăcându-se în haine civile, precum și a da lămuriri asupra nouei sale îndeletniciri necompatibile cu rangul de cleric: profesiunea de tutungiu.

Fostul diacon, răspopit și destituit în acelaș timp din învățământ, a refuzat să răspundă la aceste chemări, dar a înaintat o scrisoare-protest prin mijlocirea fratelui său Zahei. Spicuim frazele în care se încheagă nestăpînita sa indignare:

„Ei bine, Onorabile Părinte Președinte, dacă oprirea mea *pentru totdeauna* de a oficia ca diacon, prin care am fost lovit în dreptul și existența mea dela biserică, precum și lovirea în pozițiunea mea dela *școală* — unde am lucrat și mi-am sacrificat sănătatea — motivată din adresa Inalt Prea Sfințitului Mitropolit către D-l Ministru al Instrucțiunii, m'a pus în pozițiune de a întreprinde orice ocupațiune onestă, cu care să-mi pot agonisi pânea de toate zilele — după cum fiecare creștin e dator a o cere pentru o zi numai, cum ni învață ruga-

ciunea domnească — socotiți că vă dă dreptate a mă mai urmări — ca diacon — fie!

„Aveți dreptul și datoria a căuta oaia cea rătăcită... însă eu mă măgulesc a crede că modesta-mi purtare relativ la nedreptățile ce mi s'au făcut de către superiorii clericali de aice, cărora nu li pot zice alta de cât: „Iartă-li lor, Doamne, că nu știu ce fac!" — va fi aprobată de opiniunea publică luminată, și că sub cuvintele „*pentru totdeauna*" nimeni nu va înțelege numai *un an de zile*, după cum Vă siliți a face să se creadă, de cât numai Sf. Voastră, după fantasticul dicționariu, ce se vede că posedați.

„După cât văd, parcă mi-ați imputa modesta-mi și onesta ocupațiune, ce am întreprins, care cred că nu-mi face neonoare; atât mie cât și Sf. Voastre, care mă așteptați poate a întreprinde contrarul.

„Tot prin prezenta invitațiune mi se mai zice, că sunt chemat a da probe, dacă am părăsit semnele de cleric sfințit? Toată lumea știe că acele semne se îmbracă de către clericii sfințiți numai în biserică, și, după finirea sfântului oficiu, iarăși se depun în biserică, la locul lor.

„Deci eu iarăși voiu cuteza a mă numi modest, căci de'ndată ce mi s'au interzis acele semne, de către superiorii mei — iarăși într'un mod arbitrariu — n'am cutezat a mă mai apropià de ele; prin urmare nu eu le-am părăsit — după cum ați lăsa a se presupune, ci superiorii mi le-au luat.

„Dacă mi-ați permite a Vă întreba care sunt acele fapte incorigibile și incompatibile cu caracterul meu de

preot, probate de Sfinţia Voastră, şi cum să mă corijez — dând semne de îndreptare întru *aceasta* ?

„Nu mă îndoesc, că punând mâna pe conştiinţa-Vă şi întrebându-o — numai dacă n'ar fi ipocrizie la mijloc — aţi răspunde aşa: Spiritul de modestie, independenţă, sinceritate, onestitate, francheţa, curajul opiniunilor tale şi fermitatea de caracter ce posezi, voind a-ţi susţine demnitatea de om, te fac a fi urât de noi; şi pentru a te corige, trebue să adoptezi contrarul acestora.

„Nu, niciodată nu voi face aceasta. Totdeauna — ajutându-mi D-zeu — mă voiu sili a poseda calităţi bune, pe care să le pot dedica la ocaziune oamenilor de simţ, oneşti, cu capacitate, şi cari lucrează în legalitate.

„In fine dacă, conduşi de spiritul de ură şi răzbunare, credeţi că, lovind în *onoarea* şi existenţa oamenilor care nu se pot apăra decât cu lacrimi şi rugi îndreptate către ceriu, faceţi acte de moralitate şi aduceţi prinos lui Dumnezeu — fie după credinţa-Vă.

„Eu însă din parte-mi n'am de cât a Vă ruga, ca orice pretenţiune veţi mai ave[a] de-acum înainte asupră-mi, să binevoiţi a mă urmări la tribunalele *civile.*

„Primiţi, Vă rog, Onorabile Preşedinte, asigurarea respectului datorit.

(ss) I. Creangă"

După cum se vede, răspopitul diacon avea nestrămutată şi sinceră credinţă în nevinovăţia sa ; de aceia, el a interpretat în înţelesul cel mai rău sentinţa dată de superiorii săi, în atmosfera cărora simţia că nu mai poate trăi. Gestul indignării, el l-a făcut chiar dela început;

lepădând cu grabă veşmintele preoţeşti şi îmbrăcând definitiv haina civilă, ca o liberare. Era o hotărîre morală, asupra căreia Creangă nu mai putea reveni niciodată.

Inalţii judecători bisericeşti au înţeles această rezoluţie fermă a fostului cleric şi au ordonat ştergerea lui din catalogul clericilor. Hotărîrea a fost înscrisă în următorul proces-verbal :

„Anul una mie optu sute şapte zeci şi doi, luna Noemvrie în cinci zile.

„Subscrişii convocaţi fiindu de Inalt Prea Sf. Mitropolit prin notificaţia No. 1993, adunându-ne astăzi în sala Metropoliei, s'au dat cetire referatului Direcţiunei No. 2010 şi anaforalelor Consistoriului Metropoliei, No. 49 din 22 Septemvrie 1871 şi No. 69 din 10 Oct. expirat, relative la conduita diaconului Ioan Creangă, precum şi răspunsul seu din 4 Octomvrie registrat la No. 62.

Noi considerându cele expuse de spiritualul Consistoriu, considerându că numitul diacon Ioan Creangă prin citatul seu respunsu se declară că nu voesce a mai depinde de autoritatea chiriarchală, cerându a fi urmăritu prin tribunale, ceeace comprobă că nu mai este nici o speranţă de îndreptare spre viitoriu ; aprobăm opiniunea Consitoriului şi decidem a fi exclusu din catalogul clericilor bisericeşti, şi pentru totdeauna neadmisu în cleru, publicându-se această decisiune".

Semnăturile : Calinic al Moldaviei
Vladimir Irinupoleos Suhopan
Isaia Dioclias.

După ce fusese răspopit, osândirea nedreaptă n'a schimbat nimic din firea sănătoasă și plină de credință luminată a țăranului din Humulești.

Pe capii bisericii îi stimà sau îi nesocotià după faptele lor; dar marile adevăruri ale moralei creștine i-au călăuzit pașii toată viața [20']. Insăși opera povestitorului este plină de îndemnuri și sfaturi bune, izvorîte din credința cea adevărată și născute din înțelepciunea poporului.

In loc să-l coboare, cauzele despopirii îl ridică mai presus de nivelul și mentalitatea epocei. Personalitatea sa de cleric luminat și descătușat de prejudecăți se reliefează puternic. Astăzi, „abaterile" sale canonice ar fi calități, iar nu defecte.

D-l Jean Boutière, care cunoaște prea puțin orânduelile noastre bisericești, găsește că diaconul fusese culpabil de greșeli grave; iar recidiva, mai ales, era greu să scape nepedepsită. Severitatea distinsului cercetător al vieții și operei lui Creangă este excesivă, mai ales dacă examinăm natura abaterilor acestui diacon, care cu cinci ani în urmă scăpase dintre baionete viața suveranului său bisericesc. In adevăr, între infracțiunile săvârșite de el era și ducerea la teatru. Cu toate acestea, câți preoți ortodoxi nu s'au dus și nu merg la teatru, fără nici o teamă de pedeapsă, sub imperiul aceloraș legi canonice care l-au osândît pe Creangă. „Cel dintâi preot din Iași, care a frecventat Teatrul Național, a fost Dimitrie Val(a)chianul (din Muntenia), venit în Iași ca preot de regiment, asistând la reprezentația națională dela 24 Ianuarie 1863, dus de colonelul său" [21]. Se va putea obiecta că o piesă națională este altceva. Desigur;

dar „Descoperirea Americei" este şi ea o piesă de teatru de o moralitate ireproşabilă. Preotul muntean nu şi-a atras nici cea mai mică pedeapsă ; iar Creangă, la 1868, a fost trimis în judecată, împreună cu alţi 5 preoţi, pentru o faptă similară.

D-l Leca Morariu scrie : „Se cuvine laudă clerului din Ardeal, cum şi celui din Bucovina, căci în 1863 (cei din Ardeal), şi în 1864 (cei din Cernăuţi), primesc cu mare entusiasm trupe ca cea a fraţilor Vlădicescu-Tardini (în care se afla angajat şi marele Eminescu), luând parte la reprezentaţii *tot clerul în frunte cu mitropolitul !* Dar putea pricepe acest lucru un Calinic Miclescu, mitropolitul care l-a exclus din cler *pentru asta* pe marele Ion Creangă ?" [22].

Mă unesc în totul cu asemenea concluzii.

Fostul diacon a răsuflat şi el mai târziu, prin graiul fără lacăt al părintelui Duhu, „căruia nu i-a tors mă-sa pe limbă":

„Odată, slujind un episcop oarecare la hramul bisericii, la Buna-Vestire din Iaşi, părintele Duhu intră în biserică, se închină rar pe la icoane, şi cum era multă lume adunată şi episcopul sta în strana arhierească, îmbrăcat pompos şi cu mitra pe cap, părintele Duhu se opreşte în faţă-i şi zice în gura mare, clătinând din cap :

„— Dragul mamei Cânilic [23], bine-ţi şede Mitropolit.... Când veţi vedea urâciunea pustiirii stând la locul unde nu se cade să stee, să ştiţi că aproape este sfârşitul, a zis Hristos".

„După aceia [popa Duhu] se trage cu dispreţ în faţa episcopului şi, ieşind din biserică, îşi caută de drum...".

Creangă urmează să-şi verse focul pe arhipăstorii cari l-au sacrificat fără dreptate, lovindu-i tot prin glasul de cleric revoluţionar al popii Duhu :

„Odată, chemând epitropul unei biserici mai sărăcuţe pe părintele Duhu, să slujească de hram, Sfinţia-sa şi-a atârnat pe piept o cruce mare de lemn, legată cu sfoară groasă de cânepă, zicând :

„— Iartă-mă, Doamne, că te-am spânzurat cu aţă, neavând lanţ de aur, nici de argint, cu care te spânzură mai marii mei, Archiereii...".

Răspopitul diacon nu ierta, mai ales pe clericii streini, cari umpluseră mânăstirile Moldovei pe vremea aceea :

„Unui arhimandrit grec, ce blagoslovia pe diacon la slujbă : „Să îndrepteze Domnul paşii lui spre tot lucrul bun", părintele Duhu îi zise :

„— Ba mai bine să îndrepteze Domnul paşii voştri peste Dunăre, cuvioşilor, că destul ne-aţi pângărit biserica şi neamul cu smeritele voastre blagoslovenii".

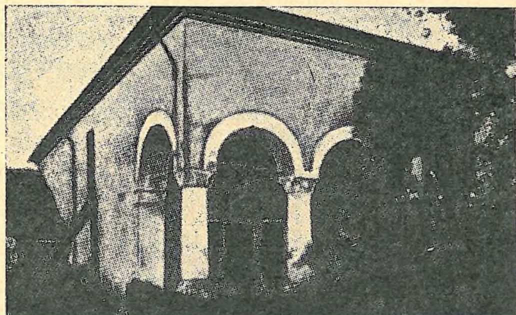
Cu toate suferinţele sale, îndurate pe nedrept în viaţa de cleric, Creangă era bun şi milos cu micii slujbaşi ai bisericii. Aceste sentimente creştineşti contrastau cu dispreţul lui faţă de înaltele feţe ale chiriarchilor. Pe modeştii slujitori ai altarului, foşti tovarăşi de suferinţă, îi compătimia şi-i ajuta cu vorba bună şi chiar cu stăruinţa sa pe lângă cei puternici. Două scrisori duioase, trimise lui Titu Maiorescu în asemenea împrejurări, merită să fie citite de oricine, căci din ele se revarsă bunătatea unei inimi de adevărat creştin :

Iaşi, 1881 Iunie 11.

Stimate Domnule Maiorescu,

Ca să vă descriu biserica Buna Vestire din Iaşi, nu am nevoe, căci Domnia-Voastră, care din porunca lui Dumnezeu aţi lăsat aci un *odor scump*, o cunoaşteţi.

La această biserică, diaconul servitor, anume Vasile Vasilescu, nu i-a fost destulă sărăcia, de care se bucură în genere clerul nostru de mir, şi nici grozava boală de care sufere de vreo zece luni de zile, (aşa că astăzi se află în spitalul Sântului Spiridon, cu candeletă în gât şi



Intrarea mânăstirei Golia, unde locuia diaconul Creangă.

numai cu o mână de suflet, în cât n'are să se mai poată hrăni cu meseria sa chiar în cazul cel mai norocos, măcar că este om tânăr, inteligent şi cu cele mai bune purtări), a trebuit să mai aibă femee şi patru copii mici, cari mor în casă de foame. Asupra cărora chem îndurarea Domniei-Voastre.

Vă salut cu adânc respect.

I. Creangă

Iași, 1881 Iunie 17.

Stimate Domnule Maiorescu,

Dacă am îndrăsnit a recurge la generozitatea D-voastre pentru nenorocitul diacon Vasile Vasilescu din Buna-Vestire, am știut cărei inimi mă adresez. Și câțiva franci sunt de ajuns unei familii sărace și nenorocite pentru pâne de azi pe mâne. Ceea ce vă lasă inima să dați „cu împrumutare lui Dumnezeu", puteți trimite *Onorabilului preot Alexandru Vasilescu dela Buna-Vestire*, care singur mai susține familia numitului diacon de vre-o zece luni de zile prin mila câtorva poporeni creștini, cari îl cunosc.

Dumnezeu, care v'a împodobit cu atâtea haruri, are să vă dea D-voastre de aiurea. Iar pentru mine veți face să am partea celui din urmă ucenic a lui Lumânărică.

Vă salut cu adânc respect.

I. Creangă

In afară de sentimentele sale de milă și caritate creștină, Creangă nesocotia și chiar disprețuia formele și poruncile bisericești, care n'au sprijin în învățămintele Mântuitorului. După despopire, mai ales, el mergea cu disprețul acesta atât de departe, încât odată — îmi istorisià cu groază Elenuța Creangă [24] — a mâncat pască și cozonaci în Vinerea mare, iar în ziua de Paști a pus să-i fiarbă o ulcică de fasole...

V.

Biblioteca lui Creangă

Ioan Creangă nu era un om prea învăţat. Nici mărturiile contemporanilor, nici fondul operei sale literare nu ne arată că el a fost un cărturar de seamă. Dar marele scriitor, în vremea sa, nu era nici lipsit de învăţătură, cum au susţinut unii.

S'au creat, în această privinţă, legende false. După cum am arătat şi în altă parte, unii biografi şi comentatori şi-au închipuit chiar că valoarea şi originalitatea povestitorului ar creşte, dacă el ar fi înfăţişat ca un ţăran incult, gros şi gras, nepieptănat şi îmbrăcat prost, dar înzestrat cu darul de a povesti şi a scrie frumos.

Alţii, cum e Th. Speranţia, îl prezintă într'o lumină şi mai urîtă : o minte leneşă, cu silă de carte, — un „cotălău" (ourson) zburlit şi timid până la prostie, care muncea enorm ca să înjghebeze o frază, şi care primia chiar unele îndreptări, în scrierile sale, dela colegii săi institutori [25]. Acestea sunt enormităţi fantaziste, care, desigur, n'au măcar nevoe să fie combătute.

După mărturiile celor cari l-au cunoscut de aproape, cum şi din materialul documentar descoperit mult mai

târziu, abia după trecere de patru decenii dela moartea povestitorului, se stabilește că el avea o mare tragere de inimă pentru învățătură și că-și înjghebase chiar un crâmpeiu de bibliotecă. Păstrà cărțile cu îngrijire în lăzi și pe polițe de scânduri și strângea acolo tot ce se tipărea mai de seamă în vechile tipografii. Toate cărțile lui Creangă erau legate, unele cu inițiale săpate în cotoarele legăturei.

Tovarășa lui de gospodărie, Tinca Vartic, care nu prețuia arta, nici măcar însemnătatea culturii [26], după moartea maestrului a lăsat să se împrăștie toată această modestă agonisire culturală și artistică. Cărțile și manuscrisele povestitorului s'au răvășit, ca risipite de furtună. Cine intra în hrentuita bojdeucă, lua ce vrea, după bunul său plac și nestingherit de nimeni.

D-l A. Gorovei arată [27] că, din vravul de cărți răvășite, a luat și d-sa două: întâia, un calendar, în care erau tipărite și două povestiri ale lui C. Negruzzi („Toderică" şi „Păcală și Tândală"); adoua, „Mica colecțiune de superstițiile poporului român" (Deosebite credințe și obiceiuri adunate de George S. Ionescu, Buzeu, 1888). D-l Gorovei comentează: „Aceste două broșuri au fost citite cu multă atenție de Creangă, ceea ce se vede din diferite însemnări făcute pe ele".

In „Foae pentru minte, inimă și literatură" și în „Curierul" lui Eliade, colecțiuni legate și găsite de asemenea în biblioteca lui Creangă, se află tipărite pentru prima oară mai multe nuvele și schițe de C. Negruzzi. D-l Jean Boutière, neputând să cunoască acest material, care constitue începutul culturii literare a lui Creangă, afirmă că

povestitorul n'avea cărţi şi nici nu citea, deci nu putea cunoaşte pe *Toderică* al lui Negruzzi. Eroarea este evidentă; dar vina nu este a d-sale, ci a înaintaşilor, cari au aşezat şi au menţinut stăruitor pe marele povestitor în rândul agramaţilor [28].

Pe lângă cele 50 de volume descoperite abia acum în urmă într'o ladă rămasă de la Creangă [29]), scăpate ca prin minune, în care nu intră cele păstrate de Academia Română, d. G. T. Kirileanu posedă o nouă listă de cărţi ce au făcut parte din modesta bibliotecă a povestitorului. Cele mai multe conţin însemnări şi autografe proprii făcute de mâna marelui scriitor.

Iată lista lor:

1) I. A. Valian: „Vocabularul purtăreţ rumânesc-franţuzesc şi franţuzesc-rumânesc, Bucureşti, 1839".

2) Titu Maiorescu: „Poezia semănătoristă, cercetări critice";

3) Acelaş: „Despre scrierea limbii române";

4) Acelaş: „Contra şcoalei Barnuţiu".

5) I. Manliu: „Curs de gramatică românească, 1874".

6) Z. Columb: „Gramatica limbii germane". Iaşi, 1855.

7) Ilarion Puşcariu: „Limba maternă", Sibiu, 1875.

8) „Ritorica din Buda", 1798.

9) „Noul Testament", Buc. 1857.

10) Villioni: „Pedagogia şi metodica pentru învăţători", trad. de Nanu Petrovici, Buda 1818.

11) Amfilohie Hotiniul: „Deobşte geografie", 1795. (Dăruită de Eminescu).

12) Ziarul „Fântâna Blanduziei".

13) „Kalendarul pe 1866".

14) „Rev. Cercului de citire a înv.".

15) T. Maiorescu : „Patru conferințe", Buc., 1877.

16) Pompiliu : „Antologia timpului".

17) „Convorbiri literare", No. 8, anul XX.

18) V. Mândreanu : „Gramatica Română", Lugoș, 1882.

19) Dr. Aronovici : „Raportul Băilor dela Slănic".

20) Ed. și Hell : „Navigația râurilor în România".

21) „Convorbiri literare", XIV.

22) „ „ XV.

23) „ „ XVI.

24) „ „ XVIII.

25) I. Pop-Reteganul : „Povești ardelenești", 1888.

26) V. Alecsandri : „Poesii populare".

27) M. Hăul : „Note de călătorie dela Galați la Athen".

28) G. Lazarini : „Matematica" (cu însemnări de Tinca Vartic).

29) „Metorica specială a Aritmeticei, trépta a II-a, No. de la 1—100 seau de la 10—100".

30) „Roman Anthology or Sections of rouman poety ancient and modern bring a collection of the national ballade of Moldavie and Wallachia".

In afară de acestea, o sumă de volume, ce conțineau autografe, au fost luate ca amintire dela marele povestitor ; altele au fost vândute.

D-l G. T. Kirileanu a cumpărat înainte de războiu mai multe cărți, înstreinate din biblioteca lui Ioan Creangă,

dela anticarul Kuperman din Iași. Din acestea, n'a mai găsit după războiu decât două:

1) „Limba maternă în institutele pedagogice și clasele poporale române", de dr. Ilarionu Pușcariu, Sibiu 1875. Cartea are diferite însemnări făcute de mâna lui Ioan Creangă pe foile albe dela începutul și dela sfârșitul cărții.

2) „Legendariu și esercitia de limba pentru clasea a II-a a școalelor poporale", de Ștefanu Popu, Blasiu, 1872. Acestea sunt singurele notițe pe care le putem da în privința cărților lui Creangă, la care urmează să adăogăm pe cele descoperite în timpul din urmă. Despre cuprinsul și folosința lor ne ocupăm în paginile următoare, în măsura în care ele vin să întregească instrucțiunea și cultura generală a povestitorului.

VI.

Invăţătura eclesiastică.

Instrucţiunea bisericească şi materialul didactic din care şi-a extras primele cunoştinţe generale, se lămuresc, dacă cercetăm programele oficiale de învăţământ.

Studiile seminariale au fost în toate epocile cam aceleaşi, cu deosebirea, în timp, a unor variaţiuni programatice. In orice caz, diferenţele de programă analitică n'au fost niciodată prea mari.

Seminariile sunt cele mai vechi aşezăminte de învăţătură în ţările române, fiind aşezate dela început pe baze de organizare trainice şi puţin schimbătoare.

In sânul clerului, cărturarii erau puţini şi se pregăteau citind în liniştea mânăstirilor, sau învăţând prin şcolile bisericeşti ale Răsăritului.

Instrucţiunea eclesiastică din seminarii a fost la noi obiectul unei atenţii deosebite. Este adevărat că existau şi preoţi fără învăţătură pregătitoare, dintre cei cari gângăveau rugăciunile pe nas, cu salturi şi oftaturi tărăgănate; dar seminariştii, dintre cari făcea parte şi Ioan Creangă, se bucurau de un deosebit prestigiu. Şi nu există îndoială că în seminarul dela Socola, acum trei sfer-

turî de veac și mai bine, — pe lângă pregătirea misionară, — se da clericilor și o învățătură oficială de cunoștințe generale.

După ce fusese făcut diacon, Creangă căută să pătrundă cât mai adânc în cunoștințele și tainele misiunei de cleric. Invățătura lui bisericească creștea ; cărțile cul-

(Iscălitura lui Creangă, în timpul când era elev în seminarul central dela Socola).

tului și cele dogmatice erau cercetate și sporite mereu în casa tânărului diacon. „Popa Smântână", cum începuse să i se zică în Iași, era socotit printre slujitorii luminați și talentați ai altarului.

Diaconul dela Golia nu se mulțumeà cu tipicurile uzuale, — două, trei bucoavne, — bagaj îndestulător pe vre-

mea lui pentru preoţii din capitala Moldovei. Intre cărţile de studii au mai rămas şi azi lucrări de doctrină bisericească şi teologie dogmatică. Printre ele, găsesc şi o „Biblische Geschichte" de Cristoph Smidt, 316 pag., Gratz, 1845.

Cărţile bisericeşti au fost împărţite de el însuşi. Din cauza ridicărei nedrepte a darului de diacon, mâhnirea l-a stăpânit multă vreme. El a dat unele ceasloave pe la biserici ; altele, prietenilor din cler.

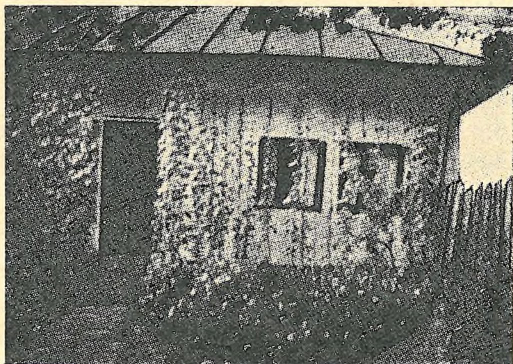
Intre cele rămase, sunt vreo două, trei bucoavne, interesante mai ales prin vechimea şi raritatea lor. Astfel, două *Acatistere* : unul tipărit în anul 1836, „pe vremea lui Mihail Grigoriu Sturza V. V."; celălalt, îmbrăcat într'o legătură de piele trainică, are scoarţele înegrite de fumul vremei. Pe margini, coperta e tivită de jur-împrejur cu o linie de aur subţire ; iar drept în mijloc, cât o veche piesă de cinci lei, se reliefează o pecete rotundă cu chipuri nedesluşite şi cu inscripţii slavone neciteţe. Dedesubt, un nume încrustat adânc în piele : Alexandru Sion, probabil o rudă sau chiar tatăl scriitorului cu acelaş nume.

Acatisterul a apărut la Bucureşti : „Intru acest chip întâi tipărit, după venirea armiei a prea puternicului şi a toată pravoslavia apărător Nicolae Pavlovici, împărat a toată Rusia". Şi s'a tipărit, cum glăsueşte bucoavna, „în tipografia dumnealor Boerilor Răducanul Clinceanul Stolnicul şi Dumitrache Topliceanul Sărdarul, 1830". Adică, acum un veac şi mai bine.

Sunt impresionante şi totodată plin de interes, desfăşurările acestea încete şi migăloase ale vieţii culturale

române, în tipografii bisericești sau boerești, unde călugări luminați și dregătorii țării privegheau zățuirea buchilor din vechile ciorne și învârtirea greoae a tiparnițelor.

Cea mai veche carte românească găsită la Creangă, e o *Psaltire*, „tipărită întru a doua domnie a prea lumi-



Locuința diaconului Creangă, în grădinița bisericii Patruzeci-de-sfinți (1859—1863).

natului Domn, Io Alexandru Ipsilant Voevod, cu cheltueala Mitropolitului Dositei, în sfânta Mitropolie, la anul de la Hristos 1796".

Psaltirea e voluminoasă și tipărită cu mare îngrijire. E legată în scoarțe tari de lemn și îmbrăcată în piele groasă de bou, tăbăcită bine de meșterii de odinioară, cât și de vremea ce s'a scurs peste dânsa. Impodobite cu chenare subțiri și drepte, scoarțele grele se închid la margini cu încuetori de alamă, prinse cu

cârlige în cureluşe de piele. Sfânta carte păstrează şi azi ceva din mirosul de tămâie al vechilor altare. Carii cei neadormiţi au ros-o cu încetul, săpând în lemn urmele adânci ale unui veac şi jumătate. Cât e de şubredă, azi, această mărturie a credinţei de odinioară!

In fruntea cărţii şi înaintea obicinuitei „predoslovii", o gravură reprezintă „peceata din coroana prea luminatului Domn Io Alexandru Ipsilant Voevod", cu „stihuri poeticeşti asupra peceatei". Desenul e o concepţie inteligentă, înfăptuită cu claritate. Doi vulturi se privesc în faţă, închizând între ei zimbrul Moldovei şi corbul muntean. Ambele simboluri sunt încoronate. De-asupra, pe cele două steme, se reazămă încrucişate două buzdugane domneşti; iar peste ele planează o coroană domnească mai mare: semnul celor două domnii în ţările române ale lui Alexandru Ipsilanti. Păcat că stihurile sunt cu totul lipsite de inspiraţie şi meşteşug!

Apariţia unei asemenea cărţi, pe vremea aceia, era un eveniment de seamă. Cumpărătorii, destul de rari şi ei, o păstrau cu dragoste şi cu temere să n'o piardă, ca pe un lucru de preţ. Acum un veac şi jumătate, primul stăpân al psaltirei şi-a însemnat numele pe ea şi a ticluit un blestem cumplit pentru cel ce ar îndrăzni să i-o răpească. E plină de vigoare şi de culoarea timpului această originală afurisenie [30].

Iată lista exactă a cărţilor bisericeşti ce s'au mai găsit la Creangă:

Două acatistere şi **Psaltirea lui Alexandru Ipsilante. Sfinţita istorie a Noului Testament**, de Hristofor Scriban, Iaşi, 1854. „Tipărită cu bani hărăziţi de răposatul

profesor al Seminariei centrale arhimandritul Ghermano". **Istoria bisericească** pe scurt, de arhiereul Filaret Scriban, rectorul Seminariei centrale, Iaşi, 1858. Tipografia lui Adolf Bermann, Podul Vechiu. **Manual de Tipicul sau formularul slujirei de Dumnezeu a bisericei ortodoxe**, de Protosinghel Melhisedec, Iaşi, 1854. Pe copertă e aplicată parafa diaconului: D. I. K. **Sfinţita Erminevtică**, de arhiereul Filaret Scriban, Iaşi, 1856. Tipografia Buciumului Român. (Cu felurite însemnări făcute de Creangă). **Introducerea în Omiletică. Despre predică şi predicatori. Relaţiile omului cu societatea, cu biserica**, etc. (D. I. K.). **Biblia** 2 vol., imprimeria Goldner. 1867—69. **Obiceiurile israelitenilor şi ale creştinilor** (din greceşte) 600 pag. Bucureşti 1845. **Biblische Geschichte**, de Cristoph Smidt. **Teologia dogmatică a bisericei ortodoxe catolice de răsărit**, de Protosink. Melhisedek. 419 pag., Iaşi, Buciumul Român.

Materialul documentar este redus la o frântură din ceiace trebue să fi fost odinioară. Se înţelege, totuşi, că diaconul Creangă era pe vremea lui un cleric luminat, cu o îndestulătoare pregătire bisericească.

VII.

Cunoştinţele literare. — Gramatica lui Măcărescu. — Revistele vremei. — Curentul de italienizare. — „Direcţia nouă".

Din teancul de cărţi vechi ale scriitorului, iau una la întâmplare. E un cumplit instrument de caznă, care a chinuit în Moldova câteva generaţii şcolare: „Gramatica Română a lui Nicolau G. Măcărescu, ediţiunea a unu-spre-decea". Cărţulia aceasta, pe care Creangă a făcut-o celebră în „Amintiri", e mică, bicisnică, cu mucavalele roase şi răspândeşte miros de mucegaiu.

O deschid şi nemeresc întâmplător la „pronumenile relative". Citesc:

„Relativulu *care* primesce schimbări în casurile generale şi dative, rămâindu nevariabile la cel-l-alte casuri, pentru ambele genuri şi numere, precum se vede din dechinăciunea lui".

După aceia:

„Pronumenile *care* poate lua articlu, cu adiectivele cualificative terminate în e, cumu: *care-li, cari-i, care-a, cari-le*"...

Răsfoesc înainte, și la pagina 34 dau de faimoasele „pronumeni conjunctive", cari au tâmpit la catihetul din Folticeni pe bieţii Davidică și Trăsnea, colegii lui Creangă. Chestiunea pare chiar mai gravă de cum a înfățișat-o el în „Amintiri". Măcărescu pune întrebarea și dă apoi răspunsul :

„— *Cari pronumeni se dicu conjunctive?*

„— *Conjunctive pronumeni se dic acelea cari în vorbă se împreună cu alte cuvinte : ele se nascu din Dativii și Acusativii pronumenilor personali simpli, și pentru acésta sunt : de două feliuri, unulu de* dativu, *éră altulu de acusativu*".

„*Cel de Dativu, la singuritu : mi, ți, i ; la înmulțitu : ni, vi, li*".

„*Cel de acusativu, la singuritu : me, te, lu, e ; la înmulțitu : ne, ve, i, le*".

Atât. Autorul trece apoi la „pronumenile reflessive", pe cari le tratează tot cu rețete scurte.

Sucesc manualul și-l privesc cu o firească uimire. Faimosul Măcărescu l-a destinat „pentru classile primarie". Autorul trebue să fi fost pe atunci un om destul de vârstnic, căci el însuși se intitulează „es professore". Cartea are o vechime de peste optzeci de ani, de oarece la 1852 se afla în mâinile catiheților dela Folticeni [31]. Pe filele ei, nici semnătură, nici scris de-al lui Creangă. Pe dosul primei coperte, însă, un nume scris caligrafic cu o mână stângace de începător, tremurată, între două linii trase strâmb cu rigla : Munteanu Gligore ; iar pe prima scoarță, în dos, e creionată o schiță primitivă de biserică : o viziune timidă a sărmanului „Gligorie", care

avea dreptul să râvnească un antereu sărac, într'o bisericuță de țară, după canonul suferit atâta vreme de pe urma bătrânului dascăl Măcărescu.

Bieții catiheți își băteau capul să și-l spargă, dar nu pricepeau o iotă. Vorba lui Ioan Creangă :

„Ce-a fi aceia, ducă-se pe pustii ! Unia dondăneau ca nebunii, până-i apucau ameţeala ; alții o duceau numai întrun muget, cetind până le pierea vederea ; la unia le umblau buzele parcă erau cuprinși de pedepsie ; cei mai mulți umblau besmetici și stăteau pe gânduri, văzând cum își pierd vremea, și numai oftau din greu, știind câte nevoi îi așteaptă acasă. Și turbare de cap și frântură de limbă ca la acești nefericiți dascăli, nu s'a mai dat a vedea : cumplit meșteșug de tâmpenie, Doamne ferește !" [32].

Așa se învăța limba românească pe vremea aceia. Sau mai bine zis : așa *nu* se învăța... Regulele gramaticale erau chinezisme curate, ce trebuiau să fie învățate pe de rost, din frageda copilărie. De înțeles ceva, nici pomeneală. Și vai de cei ce erau betegi de memorie !

Creangă s'a luptat la început cu învățătura asta papagalicească, pe care, dacă n'a înțeles'o, a îndurat-o însă cu virtute. Compătimia pe Trăsnea și pe Davidică ; însă el învăța formulele chinezești cu resemnare.

Limba română literară nu se putea statornici, nici regulamenta atunci prin manuale de gramatică. Creangă a făcut cercetări serioase și stăruitoare în domeniul etimologiei și sintaxei, fără să fi folosit ceva din această trudă.

Izvorul cel limpede al limbii românești era în altă

parte. Marele povestitor îi auzise din leagăn cântecul armonios. In graiul strămoșesc se aflau și cuvântul și construcția frazei, și etimologia și sintaxa. De-acolo a prins el toată frumusețea și măestria limbii literare.

Studiile lui au continuat să fie mereu stăruitoare. După eșirea din seminarul Socolei, și chiar mai târziu, Ioan Creangă a căutat să strângă material didactic în legătură cu gramatica și limba română. Din lada cea veche a scriitorului mai scot o „Gramatică românească de P. M. Câmpeanu". E o lucrare ceva mai veche ca a lui Măcărescu, tipărită la Iași în anul 1848, în „Institutul Albinei".

Cartea e mai voluminoasă și mai complectă (250 pagini). Creangă a păstrat-o cu interes și i-a cârpit cu grijă ultima filă, ce se rupsese. Pe scoarță și pe primele pagini se văd în mijloc două iscălituri ale diaconului (D. I. Creangă), făcute frumos și înflorite cu linii ondulate sub fiece semnătură. Al doilea exemplar (căci s'au găsit două) poartă semnăturile lui Zaheu Creangă, fratele povestitorului.

Deschid și pe Câmpeanu, să-mi fac o idee, la întâmplare. Găsesc la pronume alte formule bizare, precum și acelaș „cumplit meșteșug de tâmpenie". Reproduc textual : Mie-mi, ție-ți, el-î ; nouă-ni, vouă-vi, lor-li. Acestea se aplică întocmai ca mi, ți, i, ni, vi, li". Apoi : „Pre mine-mă, pre tine-te, pre el-îl, pre ea-o ; pre noi-ne, pre voi-vă, pre ei-li, pre ele-le ; acestea se aplică ca : mă, te", ș. a. m. d.

Un alt manual de gramatică, rămas dela Ioan Creangă, este al lui Ștefan Neagoe, tipărit acum 60 de ani (a doua

ediţie). Cartea e aprobată prin „prescriptu-verbal" de răposatul ministru C. Essarcu, „ca mai utilă pentru clasele primare şi gimnasiale din câte esistă până astă-zi". In cuprinsul cărţei, aceiaşi harababură în metodă şi aceleaşi definiţii obscure şi neînţelese de mintea copiilor. De pildă, definiţia literelor :

„Literele ca semne visibile, numim tipulu séu imaginea elementelor unei limbi, înfăcişate prin nesce semne convenţionale".

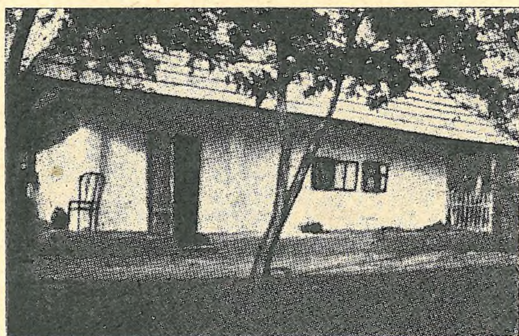
Am aşezat gramaticile la locul lor, cu un sentiment de uşurare. Bine de noi, şi de copiii noştri, că n'am apucat asemenea vremuri!

In timpul copilăriei şi formărei lui Creangă, literatura cultă începuse să înflorească. După Văcărescu şi Cârlova, scriitori distinşi ca Alecsandri, Alexandrescu, Negruzzi, Bolintineanu, Boliac, Eliade, Cogălniceanu, Donici, Sion, Mureşanu, Bălăcescu. Aristia, Istrate, Săulescu, ş. a., lucrau cu însufleţire la cultivarea limbii literare.

Creangă citea cronicarii şi pe scriitorii contemporani în revistele timpului, sau în puţinele cărţi ce se tipăreau. Aşa, între volumele ce ne-au mai rămas dela el, am găsit şi cartea de „Poesii" a lui I. Văcărescu [83]. Volumul are 560 de pagini şi e legat frumos în piele trainică, afumată şi stropită pe alocuri cu picuri de lumânare. In „registru" (tabla de materii dela sfârşitul cărţii) se găsesc înşirate mai toate genurile şi formele poetice : „poeme lirice, sfătuiri patriotice, sonete, elegii, ode, epistole, proloage, epigrame, balade, epigrafe, imne, pro-

verburi, alegorii, idile, epitafe, șarade, viorele (?) și nepregândite (imprompte)".

Poezia lui e o gamă întreagă, pe toate coardele și tonurile, dela patriotismul înalt la erotismul cel mai subiectiv. Iancu Văcărescu o parcurge cu un susținut avânt poetic. Ceea ce interesează, însă, este limba neaoș românească din opera Văcărescului, pe care Creangă o înțelegea și o prețuia mai presus de cât toate lecțiile de etimologie și de sintaxă ale dascălilor copilăriei sale.



Casa bătrânească din Humulești, unde s'a născut și a copilărit Creangă.

Printre revistele periodice, găsesc la el „Foae pentru minte, inimă și literatură" a lui George Barit. A mai rămas o colecție complectă pe doi ani, legată în piele (anii 1847 și 1848). Scriitorul avusese probabil și colecțiile altor ani, care s'au risipit.

In „Foaea" lui Barit, marele scriitor a întâlnit pe fruntașii literaturii române din prima jumătate a secolului al nouăsprezecelea. Paginile ei sunt pline de studii asupra

limbei române, de cercetări pedagogice, articole istorice și de politică națională, interesând românismul de pretutindeni. Intre operele literare tipărite acolo întâia oară, citez „Cea din urmă noapte a lui Mihaiu cel mare", de Bolintineanu, „Ocna" și „Sila" lui Cezar Boliac. Colecția anului 1848 cuprinde un bogat material documentar, în legătură cu revoluția, care se încheie la noi cu marea adunare dela Filaret (Câmpia libertăței), cu arderea Regulamentului organic și cu eroismul pompierilor din ziua de 13 Septemvrie. In fruntea „Foaei" din 24 Mai 1848 citesc cu emoție poezia înflăcărată de patriotism „Către Români" a lui Vasile Alecsandri, operă rămasă celebră și care face cinste și azi antologiilor și manualelor de istoria literaturei române:

Voi ce stați în adormire, voi ce stați în nemișcare, —
N'auziți în somnul vostru acel glas triumfător?

Dar setea de cultură a lui Creangă se adăpa la toate izvoarele timpului său. Printre cărțile rămase, găsesc și „Curierul de ambe-sexe" al lui Eliade, periodul III, 400 de pagini. In legătura cărței, pe cotorul de piele, e încrustată cifra III, ceea ce denotă că în colecția scriitorului ar fi existat și celelalte perioade. In adevăr, e greu de presupus că el ar fi colecționat și dat la legat numai un singur period din revista lui Eliade.

Fragmentul acesta din „Curier" e interesant prin contrastul ce ni-l înfățișează: pe deoparte lupta de latinizare (am putea zice de „italienizare") a limbii, dusă de Eliade; de altă parte, limba românească pură, fără neologis-

me, vie şi curgătoare a lui Costache Negruzzi, care publică aici cele mai frumoase schiţe şi nuvele istorice.

Autorul „Amintirilor din copilărie" nu se putea influenţa de cât de acel curent sănătos, născut din geniul popular şi susţinut în „Convorbiri" de Titu Maiorescu şi de întreaga şcoală literară junimistă. Acolo s'au fixat teoreticeşte principiile sănătoase ale limbei noastre literare. Dar ce ar fi însemnat „Junimea", fără Eminescu și Creangă ? Teoriile în literatură nu se pot evidenția numai prin ideologia lor, dacă n'au reazăm și nu se concretizează prin creațiuni de valoare.

Şcoala lui Bărnuțiu, continuată de Eliade Rădulescu, ar fi urmat încă să exercite influențe asupra limbei literare, dacă, pe lângă Alecsandri, nu răsăreau cei doi mari luceferi : Eminescu și Creangă. Căci ar fi o greșală să se creadă că școala eliadistă rămăsese fără discipoli. Aceștia erau, însă, de o valoarea mediocră și n'au putut sprijini, prin opera lor, curentul stârnit de ilustrul dascăl.

Intre cărțile vechi ale lui Creangă, dau peste o colecţie de „poesii și prosă" scrise de Maria Flechtenmacher. Autoarea, soția cunoscutului compozitor muzical de pe vremuri, era actriță la Teatrul Național. Intregul volum e însuflețit de iubirea de „țearră" şi de afecţiunea autoarei față de „istimabilul sociu". Țărei și soțului ea îi dedică o bună parte din aceste cântece naive, dar pline de sinceritate. Maestrul Flechtenmacher, dintr'o delicată recunoștință, le potrivise și felurite arii ce se cântau în timpul acela. Ortografia și materialul limbistic ne arată că autoarea era credincioasă adeptă a școalei preconizată de Eliade.

Dar curentul de latinizare s'a stins fulgerător, căci chiar atunci a apărut în „Convorbiri" cel mai mare astru al literaturei române, Eminescu. El veni cu „Venere și Madona", „Epigonii". „Mortua est"; iar ceva mai târziu, după 4—5 ani, Ioan Creangă apare în acelaș loc, cu „Soacra cu trei nurori" și celelalte povești care l-au consacrat în literatură.

Limba literară era turnată acum definitiv. Graiul românesc, fără nici un amestec din afară, curgea frumos și nestăvilit, în albia adâncită de cei mai mari scriitori ai românismului. Ei soseau la timp, să consfințească prin geniul lor opera cea mare, începută mai înainte de V. Alecsandri și C. Negruzzi.

Printre cărțile ce au conlucrat la formarea culturii literare a lui Creangă, există și o „Ritorică română pentru tinerime" de D. Gusti. Cartea e tipărită la „Buciumul român", în Iași, la anul 1852. Ioan Creangă o avea în osebită stimă și a iscălit-o de două ori după mențiunea aproape stereotipă : „Din numărul cărților subscrisului" : odată, la 1859, înainte de diaconie ; în urmă, la 1862, cu semnătura sa de diacon (D. I. Creangă).

Gusti era scriitor și colaborator la „Foae pentru minte, inimă și literatură". Cartea sa e o lucrare îngrijită și se ocupă pe larg de toate genurile și figurile retorice, din punct de vedere teoretic și practic. Ea cuprinde la început o dedicație, către tinerime, scrisă cu avânt, în tr'un stil curgător și limpede.

După cum se vede, cu elementele disparate ce s'au mai găsit, s'ar putea reconstitui în parte materialul cul-

tural, care a format temeiul cunoştinţelor literare ale scriitorului.

Ioan Creangă era în curent cu întreaga mişcare literară a vremei sale. Departe de a fi ţăranul incult, sau refractar, cum îl prezintă detractorii săi, el izbutise dimpotrivă să se lumineze şi să pătrundă operele şi curentele literare ce se accentuau pe atunci în publicistica românească.

VIII.

Creangă autodidact. — Studii de limba franceză și germană. — „Le diacre Creangue". — Cunoștințele generale.

Pe lângă cunoașterea adâncă a limbei, precum și a întregei mișcări literare române din vremea sa, Creangă își făcuse și o esențială cultură generală.

După ce sfârșise studiile dela Socola, simțea nevoia să-și îmbogățească mintea, adăpându-se la izvoarele de învățătură ale timpului său. Stăpânit de gândul acesta, își cumpăra cărți noui de studii. S'a apucat mai întâi să învețe franțuzește și nemțește. La sfârșitul lui Ianuarie 1859 și-a cumpărat dela „Albina" două cărți de începător: „Abécédaire pour la jeunesse" și „Mica gramatică franceză".

Franțuzește a învățat singur, începând cu abecedarul, trecând la gramatică și sintaxă, și deprinzându-se repede a citi orice carte cu ajutorul dicționarului [34]).

Tot atunci începuse să învețe limba germană. Aici, treaba a mers ceva mai greu. La 1866 a angajat profe-

soară de nemțește pentru fiul său Costache, care împlinise 6 ani. Era o bătrână inteligentă, puțintică și cam cocoșată, M-me Braun, rudă prin alianță cu Titu Maio-

C. I. Creangă născut la 1860 decemvrie în 20:
I. Creangă

A. CZAYKOWSKI
JASSY

Portret aici la 1866, de când a început a învăța în școala primară ș'a co[illegible] limba germană.

Autograf dela 1866, scris pe dosul fotografiei fiului său Constantin.

rescu, care i-o și recomandase. Creangă se înfrupta și el cu folos din aceste lecții, la care asista regulat și în scurt timp ajunsese să priceapă limba lui Goethe.

Pe lângă mărturiile alor săi, anume că Ioan Creangă studiase și deprinsese folosința limbilor franceză și germană, avem și alte dovezi temeinice : cărțile franțuzești și nemțești ce ne-au rămas dela el.

Mica gramatică franceză, găsită în teancul lui de cărți, e alcătuită „pentru învățătura tinerimei moldo-române, după Poel și Șapsal, publicată din orânduirea epitropiei școalelor, de T. Codrescu, profesor adiunct, partea I, tipărită la Iași în institutul Albinei, la anul 1841".

Pe primele două pagini sunt exerciții de declinare scrise cu creionul de mâna lui Creangă și iscălite de el (pronumele *lequel, laquelle,* la ambele genuri și numere).

Pe copertă e însemnată data cumpărării cărții : 1859, Ghen. (Ianuarie). Urmează apoi însemnarea obicinuită „din cărțile mele", semnătura prescurtată „D. I. C." și o dată mai nouă : 1862, Iunie 26 ; după aceia, iscăliturile diaconului prescurtate și întregi „D. I. C." și „D. I. Creangă". Mai găsesc și iscălitura lui în franțuzește : „Diacre Creangue".

Dela mica gramatică, el trece la studii de conversație franceză. Intre cărțile sale, găsesc : *Cent-vingt dialogues français-alemands,* par Jules Ponge, Leipzig 1856.

· „O sută douăzeci de dialoguri *franceze-germane asupra diferitelor legături ale vieții practice, comerciale, industriale și sociale, precedate de o culegere a expresiilor cele mai obicinuite în vorbirea familiară, a galicismelor și a germanismelor celor mai trebuincioase ; urmate de o cu-*

legere de proverbe și de fraze proverbiale, de o călăuză pentru corespondență, spre a ușura învățarea limbii franceze și îndeosebi pentru școli".

Tot între cărțile rămase dela el, notez :

Elements de la grammaire française, însoțită de multe exerciții în franțuzește și nemțește, cu dialoguri, numeroase concepte de corespondență și cu un vocabular la sfârșitul cărței pe 3 coloane. Volumul are 380 pagini, format mare, tipărit mărunt pe 2 coloane. A apărut la Lipsca. Autorul : Herman. Lipsește coperta, deci și anul când a fost imprimat.

Insemnări: „Din numărul cărților subscrisului' și semnătura diaconului (D. I. Creangă). Mai jos, încă o semnătură la fel. Obicinuita dată lipsește ; dar e probabil că a fost cumpărată imediat după diaconie, când Creangă începuse să se ocupe în mod serios de instrucțiunea sa.

Theoretisch-praktische deutsche sprachlehre (Gramatică teoretică și practică a limbei germane), după cei mai buni autori, prelucrată și tradusă de I. A. C. de Aywas, dedicată junimei române, Iași, 1860.

Manualul cuprinde partea I a gramaticei (etimologia). Materia e tratată în ambele limbi, germană și română, paralel.

Cărți de lectură propriu zise, în limba franceză, au rămas puține.

Dar cea mai însemnată operă consultată de Creangă, și care i-a îmbogățit în largă măsură cunoștințele, este marea enciclopedie a veacului trecut: *„Répértoire des connaissances usuelles"* sau *„Dictionnaire de la conversation et de la lecture"*. E cea mai vastă lucrare dela în-

ceputul secolului al nouăsprezecelea, un fel de Larousse monumental, în care se găsesc tratate pe larg toate chestiunile importante din domeniul literar și științific.

Volumul al XVI-lea, singurul ce s'a mai găsit la Creangă, cuprinde peste 500 de pagini, în două coloane, în format mare și tipărit mărunt. Ca să se poată face o idee de proporțiile acestei lucrări, trebue să arătăm că, în al șaisprezecelea volum, enciclopedia se afla tot la începutul alfabetului, abia la litera C. Toate noțiunile sunt discutate pe larg, de specialiști, colaboratori permanenți cari semnează fiecare studiu în parte. O idee mai clară despre amploarea acestei imense lucrări: textele cari lămuresc noțiunile *Constitut* și *Consulat*, dacă ar fi scoase din repertor și tipărite deosebit, ar alcătui ele singure un volum în format obicinuit de peste o sută de pagini. .

Această operă considerabilă, în biblioteca lui Creangă, era un izvor neprețuit de cultură, la îndemâna scriitorului. După mărturiile lui Costache, povestitorul avea, la Iași, o mare parte din repertor, care a dispărut după moarte. Chiar fără această mărturie, care trebue totuși crezută, existența repertorului în casa lui Creangă nu poate fi pusă la îndoială, de vreme ce s'a găsit în lada lui acest indiciu serios, un volum, între restul de cărți neirosite și puse la o parte. Atât mărturia, cât și prezumția în cazul din urmă, sunt îndreptățiri destul de puternice, ca să nu mai fie îndoială în această privință.

De altfel, cine ar putea crede, că povestitorul ținuse să-și procure numai al XVI-lea volum din colecția repertoriului? Și chiar dacă s'ar presupune că Ioan Creangă

nu le cumpăra, ci le împrumuta de la cineva, aceste bogate repertorii, se pune și în cazul acesta întrebarea: In ce scop se împrumuta el cu cărți, dacă nu să le citească, să se cultive?

Intre cărțile de lectură, franțuzești, rămase dela Creangă, găsesc „Le pasteur et son fils", scene din războiul de 30 de ani, de Auguste Iaeger, tradusă din nemțește și tipărită la Laussane în anul 1859. Cartea e semnată de Creangă cu inițialele D. I. C.

Tot în franțuzește există o istorie a Romanilor de M-me de Saint-Ouen, Paris 1851.

Costache Creangă, care văzuse și cercetase cărțile tatălui său, îi scrià la 1882 să-i trimită „cu împrumut câteva dicționare: românești-franțuzești, viceversa, și nemțești, fie în orice limbă [35]).

In altă parte, fiul îi scrie despre o invenție a sa, copiind în scrisoare și rezoluția guvernului francez, fără să i-o mai traducă și în românește [36]).

Materialul acesta documentar, oricât s'ar părea de restrâns, precum și mărturiile serioase ce le avem în această privință, dovedesc cu suficiență că marele scriitor se folosea de limbile franceză și germană, în formarea bagajului său de cultură generală.

Creangă a studiat în deosebi și limba latină. Intre cărțile sale dau peste o *„Gramatică latină* pentru clasele gimnasiale din Principatul Moldovei, de Dimitrie Stoica, Iași, în tipografia româno-franceză, 1852". Pe lângă semnăturile și însemnările sale de pe filele cărței, există și o iscălitură a lui Vasilie Kreangă (un frate mai mic, care

a murit de timpuriu și care era dat la învățătură și îngrijit de Ioan Creangă); iar într'un colț de pagină: „Ex libris meis. 1858. (ss) Creangă Ioan".

Gramatica lui Stoica cuprinde aproape 500 de pagini și tratează pe larg toată materia: etimologie, sintaxă, prosodie și metrică, „scriptores romani" cei mai însemnați și lecturi din diverși clasici romani.

Autorul începe cu o prefață foarte cordială, pe care o intitulează: „Lectorilor salutare!" Această entuziastă manifestație de simpatie față de cititorii anonimi, se tălmăcește la sfârșitul cărții printr'o notiță lămuritoare: o respectabilă listă de manuscrise la dispoziția lectorilor latiniști. Intre acestea e un vocabular latino-român de 5000 de cuvinte, altul de 12.000 de cuvinte, precum și diferite traduceri (Eutropius, Phaedrus, Cornelius Nepos, Salustius, Ars poetica din Horatius, Oratio pro lege Manilia din Cicerone, Cato major, sine de Senectute, din Cicerone).

Nu se știe dacă și Creangă s'a dus să consulte vreodată manuscrisele învățatului latinist dela Iași. Dar judecând după numeroasele însemnări, semnături și date semănate pe filele cărții, desigur că el a citit gramatica latină și a răscitit-o cu toată osârdia.

Tot la el găsesc un „*Dicționar de incepători latino-românesc*", de I. H. Livaditu, tipărit în București la 1862. Volumul are format mare, cu tipar mărunt, în 412 pagini. Insemnări pe carte: „1869, Aprilie 6. (ss) I. Crén-gă". Pe copertă, semnătura lui Zaheu Creangă. Alte scriituri lipsesc, ceea ce dovedește că la această vârstă

(avea atunci 32 de ani) renunţase la jocul de iscălituri şi le celelalte notiţe şi anateme, cum obicinuià în vremea copilăriei şi adolescenţei.

Creangă avea o grijă deosebită şi pentru studiul matematicilor. Găsesc între cărţile sale de studii : *„Elemente de matematică* de Aga G. Asaki, mădular [37] (al) Academiei de Roma. Partea I, Aritmetica, 208 pagini, tipărită la Iaşi în tipografia Albinei, 1836".

Manualul acesta, apărut de aproape un secol, pare a fi cea mai veche carte de aritmetică în româneşte. Intr'un „înainte cuvânt", pus în fruntea cărţei, Aga Asaki constată totala lipsă a unui manual tipărit şi-şi recomandă lucrarea: „Dorind a da tinerimei patriei înlesnire de a cultivà ştiinţa, încă la 1814, pe când de la învăţături era exclusă (înstreinată) limba patriei, care întâi [38] am paradosit [39] în limbă româneşte Matematica".

Manualul s'a predat în şcoale după manuscris, dela 1814 până la 1836, când s'a învoit tipărirea [40].

Asaki a „paradosit" manuscrisul sub fanarioţi, în vremea domniei lui Scarlat Calimachi şi a fost copiat apoi în mai multe exemplare, servind în şcoalele publice sub următoarele oblăduiri: Mihail Grigore Suţu, căimăcămia prezidată de mitropolitul Veniamin Costachi, ocupaţiunea turcească (1821—1822), Ioan Alexandru Sturza, ocupaţiunea rusească (1828—1834) şi a fost tipărit abia pe vremea lui Mihail Sturza V. V.

Un alt manual este *„Aritmetica sau învăţătura socotelilor*, acum întâia oară întocmită în acest chip pentru folosul tinerilor din seminariol Socolei", de Teodorescul,

tipărit la „Eșii în tipografia Sf. Mitropolii, supt inspecția D. Germano Arhimandrit", la anul 1839.

Pe paginile dela sfârşit, el a făcut mai multe însemnări [41].

In lada scriitorului se mai aflǎ un manual de aritmetică foarte vechiu, ferfenițit și mucegăit, într'o legătură primitivă și desfăcută din toate încheieturile. Copertele cărții lipsesc, în cât nu se poate şti nici numele autorului, nici data tipăriturii. E un mic manual de școală: „*Elemente de aritmetică,* însemnări pregătitoare asupra naturii și diferitelor feluri de numere". Tratatul cuprinde şi o tablă de logaritmi. Pe ultima scoarță sunt niște însemnări greșite de domni și date din istoria românilor: *Roman III* (neexistent) și *Dan IV (1444—1452),* de asemenea necunoscut în istoria românilor. Au existat numai trei domnitori cu numele de Dan, dintre care cel din urmă a fost Dan III, iar nu IV; acesta însă a domnit în Muntenia dela 1446—1448. Celelalte notițe istorice sunt scrise pe o filă ruptă pe jumătate şi lipită pe mucavaua cărții, în cât nu se mai înțelege nimic. Scrierea e chirilică veche şi pare a fi a lui Creangă.

Dar cea mai veche carte rămasă dela el e tipărită acum două veacuri şi ceva, la Paris, sub minoratul lui Ludovic al XV-lea și în timpul regenței lui Philippe d'Orleans. E o aritmetică „alcătuită după o metodă nouă și practică" [42].

Cartea e legată luxos și solid în piele și e păstrată în bună stare. Pe copertă e scris citeț de mâna lui Creangă: „Ex libris", ,după care vine un cuvânt neînțeles. Aritmetica e alcătuită probabil de un călugăr ezuit, are peste

500 de pagini și cuprinde „reguli noui și particulare, pentru plătitorii de trupe, pentru proviziile de mare și de uscat, măsuri de lungime (toisé), arpentaj, aliaje, monede, greutăți, măsuri, războiu, finanțe și comerț, totul prin reguli ce se pot învăță dela sine, cu probe".

Intre cărțile rămase nu se găsește nici un manual de istorie. Explicația ar fi în absența unor asemenea lucrări, cari apăreau numai fragmentar în publicațiile periodice. Astfel, în „Foae pentru minte, inimă și literatură", precum și în „Curierul" lui Eliade, citesc unele episoade din trecutul nostru, care nefiind fructul unor cercetări laborioase, sunt eșite adesea dintr'o fecundă imaginație. Ele au caracterul de cronici, fără indicația izvoarelor din care sunt scoase. Nu găsim nicăeri o lucrare coordonată și unitară a istoriei patriei. Singurele opere de istorie națională, pe vremea tinereței lui Ioan Creangă, erau cronicile adunate și tipărite de Cogălniceanu, cursurile acestuia dela Academia Mihăileană, „Magazinul istoric pentru Dacia", cu fragmentele din „Istoria Românilor sub Mihai-Vodă Viteazul", publicate de Nicolae Bălcescu, urmate de cercetările lui despre „Puterea armată la români", precum și „Arhiva Românească" a lui M. Colgălniceanu.

In afară de aceste puține lucrări documentate, publicațiile periodice ale vremei sunt semănate cu episoade emoționante din viața poporului român, unele iscălite de pana iscusită a lui Constantin Negruzzi, altele anonime. „Foaea" lui Bariț publică în 1848 o cronică anonimă, în care se zugrăvește în culori vii moartea eroică a lui Gri-

gore Vodă Ghica, ucis mişeleşte la Beilic, în Iaşi. După cum se arată în această schiță istorică, Voivodul se apărase vitejeşte şi culcase la pământ mai mulți satârgii, în ochii paşei care venise să-l mazâlească şi care urmărea lupta Domnului cu ucigaşii. Relațiunea aceasta e scrisă într'un stil colorat şi plin de vigoare, ceeace ne-ar putea întări credința că autorul ei ar fi tot Costache Negruzzi.

Pe vremea învățăturii lui Creangă, istoria românilor abia figurà de formă în programele şcolare. In starea de vasalitate a principatelor, istoria noastră națională nu se putea preda de cât în linii generale, lăsându-se adesea în umbră virtuțile strămoşeşti. Care dascăl, pe vremea aceia, ar fi putut slăvi într'un curs de istorie izbânzile contra turcilor, repurtate de Vlad Țepeş, Ştefan cel mare sau Mihai Viteazul?

In regulamentul de reorganizarea „învățăturilor", alcătuit sub Mihail Sturza la anul 1847 [43], de către logofătul Costache Mavrocordat şi G. Şuțu, se pomeneşte şi de istoria „spețială" a patriei şi a țărilor învecinate; dar acest curs nu existà pentru începători, ci era trecut abia în programa anului al III-lea al şcoalelor de gradul II.

Marele povestitor cunoştea aceste unice izvoare ale istoriei patriei, pe care le avea la îndemână între cărțile sale.

Pe Creangă îl pasionà şi istoria Romei, şi s'a găsit la el, între altele, o traducere în nemțeşte a Istoriei Romanilor de Titus Livius. E o publicație periodică intitulată „Römische Prosaiker", unde apăreau în traducere germană prozatorii romani.

El mai citea cu mare interes istoria universală.

Creangă s'a ocupat şi cu studiul geografiei, după cum se poate constata din cărţile ce ne-au rămas dela el. Intre acestea, găsesc un manual al lui D. Gusti, tipărit la Iaşi în tipografia „Buciumul Român", la 1854. Insemnări pe carte: „Din numărul cărţilor subsemnatului. 1861, 5/7. (ss) D. I. Kreangă". Tot între ele mai există şi o geografie germană, tipărită la Viena în anul 1846: „Grundriss der Erdbeschreibung". De altfel, se ştie că între cărţile didactice scrise şi editate de Creangă, e şi o geografie a judeţului Iaşi, pe care i-o plagiase A. Gorjan, ceea ce a stârnit o vie polemică.

Pe filele unui „Dicţionar topografic şi statistic al României" (Dimitrie Frunzescu, 1872, p. 493) el face diferite însemnări în legătură cu cercetările sale geografice şi în deosebi cu geografia Moldovei şi judeţului Iaşi. După cuvântul „Trotuşan, schit de călugăriţe", Creangă scrie cu creionul trei versuri, care depăşesc cadrul rigid al investigaţiei ştiinţifice:

Cărăuş de la Trotuş,
Carul mare, boii mici,
Ce caţi noaptea pe aici?

Ioan Creangă n'a neglijat nimic esenţial, pentru complectarea cunoştinţelor sale. Intre cărţi, descoper şi o colecţiune voluminoasă de legi, legată frumos, cu numele său încrustat în cotorul de piele. In această colecţie sunt adunate toate legiuirile principale în vigoare: Constituţia, codul civil şi procedura civilă, codul penal şi procedura penală, codul de comerţ, legea de organizare judecătorească, ş. a. Cartea e tipărită la 1870 de I. Pastia şi cuprinde indexuri alfabetice pentru fiecare materie în parte.

Din materialul folosit în acest capitol, se poate vedea cu înlesnire ce anume cultură generală avea marele scriitor, care nu era strein de învățătura timpului său. Aceastã latură a personalității sale e fixată definitiv. Legendele false trebuesc să dispară, căci viitorimea are nevoe să-l vadă pe Creangă într'o lumină reală, nefalsificat de neștiința sau imaginația celor ce nu l-au cunoscut cu adevărat.

N O T E

1 „Aritmetică sau învățătura socotélilor întocmită în acest chip pentru folosul tinerilor din Seminarul Socolei. Esii, în Tip. Sf. Mitropolii, 1832, de A. Teodorescul".

2 *Teologia dogmatică a bisericei catolice de răsărit*, de Protosingh. Melhisedec, 419 pag. Iași. Tip. Buciumul Român.

3 Ioan Creangă: „Fragment de biografie".

4 Ibid.

5 T. Pamfile: Prefață la ediția lui I. Cr., editura „Glasul țării", Chișinău, 1919.

6 Insemnarea catihetului Konta, pe un manual de Tipic încredințat lui Creangă.

7 „Amintiri din copilărie".

8 „Convorbiri Literare", Decemvrie 1931.

9 Jean Boutière: ,'La vie et l'oeuvre de Ion Creangă".

10 Intr'o rubrică literară a ziarului „Adevărul" am publicat un autograf, din care se vedea că data plecărei la Folticeni ar fi fost în 1852. După o amănunțită cercetare, am constatat că documentul nu este scris și semnat de Creangă.

11 *Șezătoarea*, VIII, p. 162—163. Cfr. Jean Boutière, op. cit., p. 12.

[12] Istorioara aceasta, destul de hazlie, e povestită de Gr. I. Alexandrescu în prefaţa ediţiei dela Iaşi. El o pune în gura lui Creangă.

[13] J. Boutière, op. cit., p. 32.

[14] Sf. Mitropolie din Iaşi, condica de hirotonii No. 870. Documentele au fost scoase la iveală de Pr. D. Furtună, neobosit cercetător al vieţii lui Creangă. V. şi „Cuvinte şi mărturii despre Ion Creangă", de D. Furtună.

[15] V. cap. *Creangă intim* (în această lucrare).

[15] v. cap. *Creangă intim* (în această lucrare).

[16] v. capitolul *Creangă în politică* (în această lucrare).

[17] Document inedit comunicat de Părintele econom D. Furtună.

Cfr.: Jean Boutière, op. cit., p. 20.

[18] Gr. I. Alexandrescu: *Biografie*, ed. scrierilor lui Ioan Creangă din 1890.

[19] „Curierul din Iaşi", ziar local, redactat de Scipione Bădescu, la care a colaborat mai târziu şi Mihail Eminescu (1877).

[20] v. capitolul *Societatea Junimea* (în această lucrare).

[20'] Creangă a lipit cu grijă două file, la sfârşitul unei cărţi din biblioteca sa, pe care se află scrise caligrafic următoarele precepte morale :

Dieu dit à l'homme: Aide-toi, je t'aiderai. Si vous aimez la vie, ne dissipez pas le temps, care la vie en est faite. Courage donc! et agissons pendant que nous le pouvons. Poussez vos affaires, et que ce ne soit pas elles qui vous poussent. Il n'y a pas de profit sans peine. Un metier vaut un fonds de terre; une profession est un emploi qui reunit l'honneur et profit. Celui qui vit d'ésperance court risque de mourir de faim. Se coucher de bonne heure et se lever matin sont les deux meilleurs moyens de conserver sa santé, sa fortune et son jugement. Avez-vous quelque chose à faire pour demain, faites le aujourd'hui. Levez-vous dès le point du jour, que le soleil en regardant la terre ne puisse pas dire: „Voilà un lâche qui someille". Un bon aujourd'hui vaut mieux que deux demain. Avec du travail et de la patience une souris coupe un cable et de petits coups répétés abattent de grands chênes. Depuis que j'ai un troupeau et une vache, chacun me donne le bonjour. L'eau qui tombe

constamment goutte à goutte finit par creuser la pierre. Laboure pendant que le paresseux dort, vous aurez du blé à vendre, et à garder. Si le temps est le plus précieux des biens, la perte du temps doit être la plus grande des prodigalités.

In românește :

Dumnezeu zice omului: Ajută-te, ca să te ajut. Dacă iubești viața, nu pierde vremea, căci viața e făcută din vreme! Curaj deci! și să lucrăm cât ne ajută puterea. Voi să zoriți treburile voastre, iar nu ele să vă zorească pe voi. Nu e câștig fără trudă. O meserie prețuește cât o moșie; o profesie reunește onoarea și câștigul. Cine trăește cu speranța se expune să moară de foame. Culcarea de vreme și scularea de dimineață, sunt cele două mijloace mai bune, ca să-și păstreze cineva sănătatea, averea și mintea. Dacă ai de făcut mâine o treabă, fă-o azi. Scoală-te în zorii zilei, ca soarele ce privește pământul să nu-ți poată zice: „Iată un laș care doarme". Un bun *azi* face mai mult decât doi *mâine*. Cu muncă și răbdare un șoarece retează un cablu și cu lovituri mici și repetate se doboară stejarii cei mari. De când am o turmă de oi și o vacă, fiecare îmi dă bunăziua. Apa ce cade mereu, pic cu pic, găurește piatra. Muncește când doarme leneșul; tu vei avea grâu, și de vânzare, și pentru casă. Dacă timpul e cel mai prețios dintre bunuri, pierderea lui trebue să fie cea mai mare dintre risipe.

[21] Leca Morariu: rev. „Făt-Frumos", 1926, Mai-Iunie, p. 71.

[22] Leca Morariu, ibid.

[23] Calinic. Aluzie la Mitropolitul Calinic Miclescu.

[24] V. cap. *Familia lui Creangă* (în această lucrare).

[25] Th. D. Sperantia: „Amintiri despre Ion Creangă".

[26] V. mai departe titlul *Tinca Vartic*.

[27] Rev. „Făt-Frumos", V, 1, 1930.

[28] G. Panu, Th. D. Sperantia, Jean Boutière, ș. a.

[29] V. titlul: *Documente vechi*.

[30] O descâlcesc din buchile vechi cu caturi: „Această psaltiri este a Lupului a lui Vârlan din sat Bucești și au cumpărat-o din târgul Eșului și am dat pi dânsa 7 lei ca să fie pentru învățătura copiilor săi. Iară vrând cineva din lăcuitori ca să o fure să fie blestemat

de toţi sfânţi şi di cei doisprăzăce Apostoli şi di Domnul nostru Isus Hristos să fie afurisăt şi în vecii vecilor amin.

Anii di la Hristos 1799. Luna Martie 2 zile".

In altă parte blestemul se repetă, cu mai multă străşnicie :

„Această sfântă pisaltire este a Lupului sân Vărlan Andrieş şi cumpărătura ei este 7 lei adică şapte lei şi din tipografia Eşului şi cine a fura-o să fie afurisăt de sfânta maica noastră Maria şi di Domnul nostru Isus Hristos şi di cei doisprăzăce Apostoli şi di Sfinţăi 40 di mucenici. Piatra şi ferul să putrăzască iară trupul aceluia să nu putrezească. Eu Luca am [scris] veleat 1799 Dechemvrie 12".

31 D-l Jean Boutière, în lucrarea sa despre Creangă, pune apariţia gramaticii la 1854. Data este greşită.

32 *Amintiri din copilărie*, de I. Creangă.

33 „O zi şi o noapte de primăvară la Văcăreşti, sau Primăvara amorului", de I. Văcărescu.

34 După mărturisirile fiului şi ale nurorei sale.

35 Corespondenţa dintre Constantin I. Creangă şi tatăl său. Acad. Rom., caetul 3757, fol. 24—25.

36 Ibid., f. 75—76.

Cfr.: Lucian Predescu, „Adevărul", 18 Mai, 1932.

37 Membru.

38 Pentru întâia oară.

39 Am întocmit.

40 Pe carte există apostila: „S'au învoit tipărirea. (ss) H. Suţu".

41 V. pag. 55.

42 „Nouvelle arithmétique d'une méthode très facile par ses abregés, et par la suppressions des parties alliquottes. Avec plusieurs régles, etc.", par le sieur Monier de Claire-Combe, à Paris, chez Theodore le gras, grande salle du Palais *avec le privilège du roi*".

43 V. „Foae pentru minte, inimă şi literatură", anul 1847, p. 193.

CREANGĂ IN INVĂŢĂMÂNT

I

Diaconul Creangă elev la institutul „Vasile Lupu“. — „Eminenţia”.— Creangă institutor.

ı vreme ce se adăpà la izvoarele culturii, diaconul angă se simţià stăpânit de o vie dorinţă: să fie instir la Iaşi. Gândul acesta stăruitor, fierbinte, era penel un ideal suprem, către care îl mânà o puternică nare.

ıtre cărţile rămase găsesc un manual de „Metodică edagogie". Creangă şi-l cumpărase încă din anul ', adică mai înainte de a fi institutor şi nici măcar al şcoalei normale, ceea ce ne arată dragostea lui ru studiul pedagogiei. Manualul e alcătuit „pentru sorii şcoalelor primare, de dr. Antoniu Velini, dir al şcoalei preparandale şi profesor de pedagogie, t la Iaşi, în tipografia Buciumului Român, la anul ". Cartea face parte, după cum scrie el însuşi pe

CREANGĂ IN INVĂȚĂMÂNT

I

Diaconul Creangă elev la institutul „Vasile Lupu“. — „Eminenția”.— Creangă institutor.

In vreme ce se adăpà la izvoarele culturii, diaconul Creangă se simțià stăpânit de o vie dorință: să fie institutor la Iași. Gândul acesta stăruitor, fierbinte, era pentru el un ideal suprem, către care îl mânà o puternică chemare.

Intre cărțile rămase găsesc un manual de „Metodică și pedagogie”. Creangă și-l cumpărase încă din anul 1862, adică mai înainte de a fi institutor și nici măcar elev al școalei normale, ceea ce ne arată dragostea lui pentru studiul pedagogiei. Manualul e alcătuit „pentru profesorii școalelor primare, de dr. Antoniu Velini, director al școalei preparandale și profesor de pedagogie, tipărit la Iași, în tipografia Buciumului Român, la anul 1860”. Cartea face parte, după cum scrie el însuși pe

copertă, „din numărul cărţilor subscrisului", şi e iscălită de Creangă sub data de 13 Decemvrie 1862. Ca o nouă mărturie a dragostei sale pentru acest studiu, la 25 Septemvrie 1863 o iscăleşte iarăşi, întărind proprietatea printr'o altă menţiune scrisă cu litere latine caligrafice: „Această carte apartineşte subscrisului".

Gândul diaconului era să-şi facă şi o pregătire oficială pentru profesorat. Şi el a găsit un prilej fericit. După ce i s'a încredinţat direcţia şcoalei preparandale (în locul lui Antoniu Velini, la 8 Octomvrie 1863), Maiorescu fusese însărcinat de minister să reorganizeze şcoala, fiind trimis în scopul acesta să studieze alcătuirea institutelor similare din Prusia. Odobescu era ministru.

După întoarcerea lui Maiorescu dela Berlin, şcoala normală reorganizată s'a redeschis la Trei Ierarchi în ziua de 8 Ianuarie 1864. Admiterea elevilor se făcuse după o serioasă selecţiune. Candidaţii au trecut un riguros examen şi n'au fost admişi decât 18 elevi. Creangă şi Ienăchescu au fost primiţi ca „preparanzi" externi. Maiorescu propusese, la 6 August 1864, ca această şcoală să se numească „Şcoala Normală Vasiliană dela Trei Ierarchi"; dar prin decret domnesc se hotărăşte ca institutul să poarte numele de „Institutul lui Vasile Lupu". Maiorescu îl botează însă mai scurt şi mai corect: „Institutul Vasile Lupu" [1].

După cum se vede, Creangă nu era un simplu auditor la conferinţele lui Maiorescu, cum susţine Th. Sperantia [2]; ci un elev înscris în mod regulat, intrat cu examen de admitere, într'o şcoală solid organizată. De asemenea, este absolut inexact că diaconul era lipsit de aptitudini

pedagogice şi că pricepea greoiu lecţiile lui Maiorescu [3]. Iată notele obţinute în primul an de studii: Pedagogia, semestru şi examen, eminenţia; Metodica gramaticei române, semestru şi examenul semestrial, eminenţia; Compunerea în scris, eminenţia; examenul de fine de an (19 Iunie 1864), premiul I. Aceste note sunt luate din catalogul semestrului II, Dosarul 2, anul 1864—1865 [4].

Cu prilejul acesta, Maiorescu l-a cunoscut pe Creangă şi l-a apreciat. Când l-a auzit că doreşte un post de institutor, a intervenit la minister să i se facă grabnic numirea, recomandându-l ca pe cel mai distins elev al şcoalei. Ordinul de numire i-a fost înmânat de Maiorescu chiar în clasă, în timpul cursului. I se încredinţase postul de institutor la clasa I dela Trei-Ierarchi, la şcoala primară de aplicaţie de pe lângă şcoala normală, prin Decretul din 5 Noemvrie 1864.

Deşi îşi văzuse visul împlinit, Creangă a continuat în mod foarte regulat să urmeze cursurile dela Trei-Ierarhi. După al doilea an de învăţătură, a trecut examenul general de absolvire la 10 Iunie 1865. Atestatul i s'a eliberat la 15 Iunie 1865, de către direcţiunea şcoalei, în virtutea unei decizii ministeriale. In el se menţionează că absolventul Creangă Ioan a obţinut la examenul general nota „eminentă" la toate materiile prevăzute în programul de studii (religie, pedagogie, gramatică română, aritmetică, fizică, cosmografie, caligrafie, muzică vocală, aptitudine pedagogică şi purtare) [5].

II

Pregătirea didactică. — Influenţa lui Maiorescu. — „Metoda nouă de scriere şi cetire". — Păcăleala cu „Povăţuitorul".

Creangă preţuia lecţiile de pedagogie ale lui Titu Maiorescu. După el, acest dascăl a fost singurul care înţelesese „rolul ce joacă ştiinţa pedagogică întemeiată pe practică" şi care „în tot timpul profesoratului său de pedagogie, s'a ferit de a îndopà pe şcolarii săi cu teorii pedagogice abstracte, fără să fie întemeiate pe o practică adevărată" [6].

Dar în afară de cursul lui Maiorescu, a mai fost călăuzit în cariera sa didactică „şi de către alţi eminenţi profesori, ca I. Câmpeanu, V. A. Ureche, N. Culianu, fost pe atunci rector şi profesor la Universitatea din Iaşi, I. Bombacilă, profesor de filosofie, Ioan Stavrat, I. A. Darzeu, precum şi de alţi dascăli mai bătrâni şi mai competenţi în dăscălie" [7].

El a studiat literatura didactică din Transilvania, cunoscând „mai toate lipsurile şi toate bunurile abeceda-

relor apărute acolo, precum abecedarul lui Zaharia Boiu, al lui Basiliu Petri, al lui Ştefan Pop, abecedarul şi „Organul pedagogic" al lui Popescu şi alte lucrări pedagogice" [8].



Titu Maiorescu

Creangă a îmbrățișat cariera didactică cu mare bucurie și a profesat-o cu entuziasm. Minte superioară, știa să pătrundă în sufletul elevului și să-l facă a pricepe și a

iubi cartea. Rezultatele ce obţinea, prin noua metodă intuitivă, îi procurau mari mulţumiri.

Noua metodă, adoptată de el, era învăţătura cetirei prin scriere, după sistema fonetică. In toată Moldova, pe vremea aceia, nu existà de cât un singur abecedar, al lui Iarca, dar care „nu era întocmit în mod intuitiv". El cuprindea mai multe sentinţe filosofice şi teologice nepotrivite cu priceperea şcolarilor [9].

Pentru alcătuirea „Metodei nouă de scriere şi cetire", se asociase cu doi din vechii săi colegi, Ienăchescu şi Grigorescu, precum şi cu alţii mai noui : N. Climescu, V. Rĕceanu şi A. Simionescu. Ei se întruneau laolaltă şi chibzuiau împreună, aducând fiecare contribuţia sa de cunoştinţe şi de experienţă didactică.

După întocmirea manuscrisului, lipsind mijloacele băneşti pentru tipărire, Creangă s'a dus cu lucrarea la Titu Maiorescu, în anul 1867, care înfiinţase societatea culturală a „Junimei" [10]. Iată ce spune el însuşi în această privinţă:

„Şi această onorabilă societate, apreciind meritul lucrărei noastre, n'a pregetat de a-i da inteligenta sa aprobare, şi de a o lua sub scutul său, hotărînd a o şi tipări, pe socoteala sa, în tipografia societăţei. Insă, din cauză că tipografia „Junimei" nu avea încă literă caligrafică, şi noi ne mai putând întârzia cu tipărirea, în primăvara anului 1868, după ce s'a înfiinţat, în Iaşi, „Societatea pentru învăţătura poporului român" şi s'a adunat un capital oarecare, ne-am dus apoi la această onorabilă societate, cu cerere de a ne înlesni mijloace, spre a putea scoate la lumină cartea. Şi „Societatea pentru învăţătura poporului român", în urma cererei noastre, a rânduit o

comisiune, alcătuită din onorabilii domni : I. A. Darzeu, institutor, M. Buznea, profesor la liceu și mult regretatul profesor Ioan Stavrat" [11].

Comisiunea a găsit cartea mai bună decât toate abecedarele apărute până atunci și a hotărît tipărirea ei, cu condițiunea a i se înapoia capitalul dat pentru tipărire și câștigul ce ar ieși dela ediția I-a și a II-a [12]. Cartea s'a tipărit, așa dar, la 1868.

Dar cea mai mare competență în această materie rămânea tot Titu Maiorescu. Fiind ministru al Instrucțiunei publice, el a trimis lui Creangă următoarea scrisoare [13] :

„Domnule Creangă,

„Din inspecțiile făcute la școalele primare, am văzut că cei mai mulți învățători nu înțeleg aplicarea metodei nouă de cetire și scriere, nici în cartea d-voastră nici în a lui Constantinescu. Invață tot după obiceiul vechiu și apoi cetesc numai bucăți din cărțile nouă. Cred că este neapărat de trebuință un conducător sau o călăuză pentru învățători, în întindere de cel mult 2—2½ coale de tipar. Acest conducător însă trebue să se refere atât la cartea d-voastră cât și la abecedarul lui Constantinescu, fiind întemeiate pe acelaș principiu. Fă bine, scrie această broșură. Eu ți-o voiu tipări în tipografia Statului [14].

„Și de altmintrelea aș dori să te văd explicând la învățătorii de sat din viu graiu, ce și cum trebue să facă. Cel puțin pentru vreo două săptămâni. Cum crezi, că s'ar putea întocmi mai practic un asemenea curs pentru institutorii actuali ? Cum și când ?

T. Maiorescu [15].

Indată ce sfârşise această lucrare, la 1876, s'a întâmplat căderea lui Maiorescu dela putere împreună cu întregul guvern conservator-junimist. Fără Maiorescu la minister, tipărirea „Povăţuitorului" în imprimeria Statului nu se mai putea face; iar Creangă a imprimat lucrarea pe socoteală proprie, părtaş la câştig şi pagubă cu părintele Ienăchescu.

Păcăleala a fost straşnică, de oarece noul minister a refuzat chiar cumpărarea şi răspândirea cărţei. Iată ce scrie Creangă lui Titu Maiorescu în această privinţă, la 10 Noemvrie 1876:

„Povăţuitorul la cetire prin scriere" ce l-am alcătuit şi tipărit din îndemnul d-voastră, — nu ştiu dacă l-aţi văzut; ce-i drept, prostişor lucru am făcut, dar s'a luat plata, căci, înapoiat de Onor. Ministeriu actual, şede la răcoare în pod la părintele Ienăchescu, tovarăş la pagubă. Vr'o 30—40 de galbeni, nu-s mai mulţi. Un exemplar însă l-am vândut d-lui Sigara, advocat, care mi-a arătat că are dorinţa a se ocupa şi cu didactica. Cal bătrân, să înveţe la umblat.

Dar nouă nu ne pasă, l-am smomit, de ni-am scos 1½ franc şi pace bună.

De acum poate să se povăţuiască cu dânsul cum ştie şi la ce ştie.

Iertaţi-mi, vă rog, îndrăzneala! [16]".

III

Lucrările didactice. — O faimă mare şi un modest câştig. — Moştenirea lui Creangă.

Reputaţia pedagogică a lui Creangă era consacrată. Lucrările didactice, publicate în colaborare cu colegii săi, au câştigat dela început o faimă meritată. Metoda intuitivă era folosită cu succes în toate lucrările sale, fiind îmbrăţişată călduros de mulţimea dascălilor de curs primar din Moldova şi, ceva mai târziu, chiar din Muntenia. In prefaţa „Geografiei judeţului Iaşi", Creangă şi tovarăşii săi expun principiile pedagogice ce i-au călăuzit în toate lucrările şcolare:

„Nu zicem că lucrarea noastră este bună şi complectă. Dar îndrăznim a zice, că am ieşit din hăugaşul cel învechit şi vicios, dând ocazie şcolarilor a desemnà conturările plăşilor, a se orienta cu preciziune şi a cunoaşte localităţile mai cu uşurinţă; iar învăţătorului — a purcede cu învăţarea geografiei chiar din şcoala sa, adecă: cei din Iaşi, dela centru spre periferii; iară cei din plăşi, dela periferiile judeţelor spre centru. Intr'un cuvânt, dela *cunoscut* spre *necunoscut*".

Vechea sistemă pedagogică, cu încărcarea memoriei fără înţelegere, era proaspătă în mintea institutorului Creangă. Deaceea, el dozează învăţătura după vârsta şi gradul de pricepere al şcolarilor :

„Veleatul bisericilor, al locurilor istorice, al şcoalelor şi no. locuitorilor din fiecare comună, le-am lăsat afară din carte, pentru a nu împovărà memoria copiilor".

Şi, ceeace este foarte important :

„Unele bucăţi, deşi nu fac parte din geografie, le-am găsit însă necesarii pentru lămurirea acestei materii, şi deaceea le-am şi pus ; dar nu este necesar să le înveţe şcolarii papagaliceşte, pe de rost, ci să le cetească pe carte şi să scoată numai înţelesul din ele".

Faţă de exigenţele penibile ale trecutului, când bieţii elevi trebuiau să înveţe pe dinafară şi să spună pe nerăsuflate regulele din gramatica seacă a lui Măcărescu, noua şcoală pedagogică adoptată de institutorul Creangă însemnà o adevărată revoluţie mântuitoare, care descătuşà, în acelaş timp, şi pe dascăl, şi pe elev.

Concomitent cu elementele cursului principal, el strecura noţiuni nouă, scrise cu adâncă pricepere, într'un stil atrăgător şi pe înţelesul minţilor fragede. De pildă :

„Oamenii trăind în societate, cu o mulţime de interese şi legături între dânşii, se megieşesc unii cu alţii, fac negoţ în tovărăşie şi alte interese. Intr'un cuvânt, oamenii au nevoe unii de alţii. Dar în societate sunt oameni de toată mâna : şi cinstiţi, şi necinstiţi".

„Omul cinstit nu supără pe megieşi, fuge de sfădălii, se poartă cu dreptate la tovărăşie, îşi plăteşte datoriile cu cinste şi nu umblă cu înşălăciune. Iar omul necinstit

caută sfadă cu megieşii sau cu alţi oameni; nu vre să plătească de unde a împrumutat; la negoţ fură pe tovarăşul său şi umblă numai cu şmecherii. Şi din această pricină se întâmplă judecăţi între oameni".

Iar mai departe, desăvârşirea noţiunei juridice, care se desprinde în mod atât de firesc din premize:

„Oamenii cari se judecă, se cheamă împricinaţi. Iar acei cari judecă pricinile oamenilor, se cheamă judecători. Judecătorii judecă şi fac dreptate împricinatului nevinovat; iar pe cel vinovat îl osândesc, după cum scrie legea".

In „Metoda nouă de scriere și cetire" (ediția XXIII, Iași, 1893, pag. 82), cetim sub titlul „Unirea face puterea":

„Un tată avea mulți fii, între cari intrase o mare dihonie; ca să-i aducă la unire, tatăl a luat un număr oarecare de nuele, pe care legându-le într'un mănunchiu, l-a dat fiecăruia dintr'înşii, ca să-l frângă. Ei neputând, tatăl a deslegat mănunchiul și a dat fiecăruia din ei câte o nuea, pe care fără multă greutate, le-au frânt. — „Asta să vă fie de învățătură, dragii tatei! Cât veți trăi bine și veți fi uniți, nimeni n'a putea să vă facă rău; dar îndată ce veți fi învrăjbiți, să știți că veți ajunge a fi prada oricărui dușman".

Uniți trebue să trăiască și Românii, dacă voesc să fie tari și respectați chiar și de vrăjmașii lor" [17].

Era școala inaugurată de institutorul Creangă. Când scria atât de luminos, dascălul cugetă de sigur la chinurile bietului Trăsnea și a generațiilor școlărești din trecut, care erau puse să învețe papagalicește noțiuni

abstracte şi neînţelese de mintea lor. De aceia, are multă dreptate d. Leca Morariu, când stabileşte coincidenţa cronologică a acestor principii pedagogice cu partea III-a a „Amintirilor" [18].

Cu asemenea mari însuşiri, succesul cărţilor didactice a fost răsunător. Ediţiile se epuizau repede şi se retipăreau sub asaltul cererilor stăruitoare. Din „Metoda no..ă de scriere şi cetire" au apărut 23 de ediţii (1868—1893), iar din „Invăţătorul copiilor, carte de cetire" s'au scos 20 de ediţii (1871—1893).

Numărul exemplarelor vândute era fabulos. Ediţia I din „Metodă" (1868) s'a tipărit în 4000 exemplare şi s'a vândut numai în câteva săptămâni. Când ediţiile îşi zăboveau apariţia, Creangă era bombardat cu scrisori din partea colegilor. Iată un specimen:

Dragă Creangă,

Văd că oftigeşte omul, pânce... tot nu poate pune mâna pe o carte de-ale tale. Ioaniţiu n'are de cât câteva exemplare din metodă.

Am comandat 5 „Invăţătorul copiilor" prin el, acum o săptămână, şi am reuşit să nu primesc încă.

Fii dar bun a-mi expedia încă azi la adresa mea un exemplar Inv. copiilor.

După mine cartea ta întrece pe toate de-aici, totuşi îi doresc perfecţionare în 4 sensuri: 1) Dacă e scriptolegă, trebue să înceapă cu slovele scrise şi când le-a isprăvit, să treacă la cele de tipar; 2) Nuanţele lui á şi e (ĕ, ă, â)

ar trebui lăsate la urmă; 3) Cuvintele să nu fie tăeate, ci fiecare linie să sfârşească cu un cuvânt întreg; 4) Mai multe poezii naţionale şi fabule[19].

Salutări, Berar
Gara Târgovişte

G. A. Cosmovici, vechiu director al Şcoalei Domneşti, îşi aminteşte de o vizită a povestitorului la Târgu-Neamţu, când acesta venise la moşul său de pe mamă preotul Gheorghe Creangă, în anul 1887. Vizitând şcoala domnească, Creangă a început să vorbească despre Popa Duhu, fostul lui dascăl şi primul profesor al şcoalei. Cosmovici i-a cerut „Povăţuitorul", pe care Creangă-l avea la el. — „Atât mi-a mai rămas şi nu mai am altele", a răspuns povestitorul. Apoi a scris pe carte: „Şcoalei primare de băeţi No. 1, pentru bibliotecă. Târgu-Neamţ, 1887, Octomvrie 1. Ioan Creangă"[20].

Scrierile didactice au apărut toate la Iaşi, în următoarea ordine cronologică:

Metodă nouă de scriere şi cetire pentru usul clasei I primară, tipărită în 1868. Succesul extraordinar al acestei cărţi a stârnit multă invidie şi chiar ură contra autorilor, din partea celorlalţi autori didactici cari îşi făcuseră apariţia ulterior. In fruntea acestora s'a ridicat profesorul Ioan Pop Florantin, care l-a acuzat pe Creangă de plagiat. „Răspunsul" la aceste învinuiri nedrepte a făcut mare zgomot şi cu acest prilej Creangă a dovedit că are şi însuşirile unui polemist de forţă.

Invăţătorul copiilor. Carte de cetire în clasele primare

de ambe-sexe, publicată la 1871, în colaborare cu C. Grigorescu şi V. Răceanu. Succesul cărţei a fost imens. Ediţiile se epuizau aproape în fiecare an. „Cartea se căută ca iarba de leac" [21].

Povăţuitorul la cetire prin scriere după sistema fonetică a apărut la 1876. Deşi Creangă fusese personal însărcinat de Maiorescu cu această lucrare, totuşi el o publică în colaborare cu G. Ienăchescu.

Geografia judeţului Iaşi a apărut la 1879, în colaborare cu V. Răceanu şi Ienăchescu; apoi *Harta judeţului Iaşi*, de V. Răceanu şi I. Creangă.

Cea din urmă lucrare este o retipărire a cărţei lui T. Maiorescu: „*Regulele limbei române pentru începători (Gramatica pentru clasa II-a primară)*, cu învoirea autorului", 1880.

In alcătuirea acestor manuale didactice, Creangă, care era înzestrat cu un puternic spirit de intuiţie şi cu un talent plin de strălucire, a avut cuvânt hotărîtor atât în concepţia lucrărilor, cât şi în redactarea lor. După părerea generală a comentatorilor operei sale didactice (inclusiv a lui Th. Sperantia [22]), el ar fi avut rolul de căpetenie.

O dovadă despre aceasta e şi atitudinea lui Titu Maiorescu, care, când era vorba despre aceste lucrări, nu pomenea nimic de ceilalţi colaboratori, ci se adreşa numai lui Creangă, dându-i personal indicaţii şi însărcinări didactice.

Ioan Creangă urmărea cu încordată atenţie desfacerea cărţilor didactice, îmbunătăţindu-le şi ţinând seamă de observaţiile îndreptăţite ce i se făceau. El trata cu

librarii, se tocmia zdravăn și căuta să asigure desfacerea manualelor şcolare. Iată şi o scrisoare către Slavici, care ilustrează cele de mai sus:

Iașii, 1882 Fevruarie 8

Iubite Domnule Slavici, [22']

Prin poşta de astăzi am trimis o scrisoare d-lui librariu Socec, poftindu-l să-mi răspundă dacă bine-voeşte a primi în desfacere cărţi didactice de ale noastre: „Metoda Nouă", „Invăţătorul Copiilor", „Regulele limbei române" de Maiorescu, etc., dându-i, *de la mie înainte*, rabat de 35% pe bani gata şi portul pe socoteala D-sale.


Ioan Slavici.

Noi am avè plăcere să facem şi această negustorie (deşi nu-i vro pricopsală) gândindu-ne la mulţimea ce s'ar putè trece; mai ales că chiar acum suntem la corectura coalei I, ediţ. XVI, şi am putè trage cu înlesnire un număr şi mai mare de exemplare.

Vă rog dar, în puterea prieteşugului, dragă D-le Slavici, abateţi-vă în treacăt pe la Socec, intraţi în vorbă cu el despre această afacere, stăruiţi să ne răspundă ori da ori ba şi totodată comunicaţi-mi şi Dv. rezultatul.

Vă salut cu dragă inimă!

Salutări şi serutări din parte-mi D-lor Eminescu, Nica, Gaster, etc., etc.

I. Creangă

Acum un an am vorbit cu Socec chiar eu și ne-a lăsat cu 40%. Poate să lese cu 35%. Insfârşit ori aşa ori aşa; asta spre ştiinţa D-voastre. Marfa, ce-i drept, e prostuţă; dar am văzut şi mai proastă vênzêndu-se la dênsul, dacă are noroc...

I. C.

Marele tiraj al cărţilor şcolare i-a adus şi un venit bănesc modest, dar destul de însemnat pe vremea aceia. Şi acest câştig ar fi fost mult mai mare, dacă nu l-ar fi împărțit frățește cu ceilalţi buni tovarăşi, și dacă, după dorinţa lui, preţul cărţilor n'ar fi fost excesiv de mic. La moartea marelui scriitor, s'a găsit totuși la el suma de 30.000 lei. Banii au fost ridicați de către fiul său, căpitanul Constantin Creangă, şi încredinţaţi imediat unei comisiuni alcătuite ad-hoc, în frunte cu A. D. Xenopol, ca să poată servi la editarea și popularizarea operei scriitorului. Se alcătuise un proect amănunțit în această privință, care urma să se execute întocmai. Ed. Gruber, secretarul activ al acelei comisiuni, a murit și el curând după aceia, iar toată opera de popularizare a scrierilor lui Creangă s'a redus la cumpărarea celor zece coale dela V. G. Morţun, ce apăruseră sub directa privighere a povestitorului, și la tipărirea complectă a primei ediţiuni dela Iași în anul 1890. Căpitanul Creangă îmi spunea că el înţelesese în adevăr că suma să fie întrebuin-

ţată exclusiv în scopul hotărît. Xenopol n'a executat decât în mică parte dorinţa sa, dând banilor alte destinaţiuni şi tipărind cu ei „Istoria Românilor din Dacia Traiană".

Unii biografi susţin că suma rămasă dela Ioan Creangă ar fi fost mai mică. Se spune că numerarul ar fi fost numai de 15.000 lei, iar restul, în efecte, ar fi fost reţinut de unicul său moştenitor. Dar familia lui Creangă întăreşte spusele căpitanului, iar fosta soţie a acestuia, Olga, care se află în viaţă, afirmă că fiul povestitorului se întorsese dela înmormântare fără nici o centimă. De altfel, chiar corespondenţa dintre căpitanul Creangă, A. D. Xenopol şi Gruber adevereşte aceste constatări.

IV.

Creangă între copii.— Scene duioase.—Basme şi jocuri.— Blândeţe de dascăl.

Creangă era un învăţător luminat, stăruitor şi energic. El îşi cunoştea şcolarii bine, din primele zile ale intrărei lor în şcoală.

Sunt foarte interesante evocările celor ce i-au cunoscut de aproape activitatea de dascăl. Intre aceștia, învățătorul Mihail Lupescu, care a făcut și cercetări folkloristice, a scris unele amintiri despre Creangă, din care reproducem un fragment [24] :

„Eu și încă câțiva tovarăşi mergeam mai totdeauna în Păcurari, la școala unde Creangă era institutor.

Odată el a făcut lecţie la clasa II-a, despre pronume. Când Creangă predà la o lecție, era în clasă... liniște și... disciplină deplină. Copiii erau atât de atenţi, în cât îi urmăreau și mișcările buzelor. Regula o scoase din exemple și după ce făcu pe copil să priceapă că pronumele are trei feţe sau persoane, spre a se încredinţà dacă elevii l-au priceput întreabă pe unul din școlari :

— Dimitriule, ce face mămuţă-ta?

— Mama coase cămeşi pentru mine, domnule.

— Spune-mi, Dimitriule, care e persoana I-a când ai spus zicerea asta?

— Eu, domnule.

— Pentru ce?

— Pentrucă eu am vorbit.

— Care-i persoana a II-a?

— Mata, domnule.

— Pentruce?

— Pentrucă eu cu mata am vorbit.

— Şi care-i persoana a III-a?

— Mama, domnule.

— Pentruce?

— Pentrucă despre dânsa am vorbit amândoi.

— Bine, Dimitriule, văd că parcă ai priceput despre ce am vorbit; ia întreabă-mă amù şi tu pe mine să mă încredinţez şi mai bine, priceput am fost? Intreabă-mă aşa cum te-am întrebat eu.

Băietul stătu puţin pe gânduri — aşa-i învăţase Creangă: *întâi să se gândească şi pe urmă să vorbească*, şi apoi puse lui Creangă următoarea întrebare:

— Domnule, ce face cucoana matale?

Ochii lui Creangă se umplură de lacrămi; cu glasul înecat în plâns spuse băeatului: — Hei! măi, ţâcă! Cucoana mea o fi acum un pumn de ţărână".

O altă amintire e a lui Properţiu, intitulată *Profesorul Creangă*:

„— O poveste, dom' Creangă — îndrăsneşte unul dintre şcolarii cei buni să-l roage.

— O poveste!... O poveste!... se aud voci rugătoare din toate părţile.

— Iar cu poveşti!... Trece timpul... — zice Creangă.

— Vă rugăm, dom' Creangă... o poveste.

— V'am deprins cu poveştile iestea, şi n'apuci, una-două : dom' Creangă, o poveste şi iar poveste!

Dar Creangă se apropie de catedră, îşi ia scaunul de acolo şi-l pune lângă noi.

O adevărată mormântală tăcere e în clasă. Nici o mişcare, nici o şoaptă nu se aude. Nemişcaţi şed toţi în bănci cu gurile căscate şi cu ochii boldiţi asupra lui Creangă, care, gândindu-se câtva timp, începe povestea:

— Ci-că a fost odată o babă...

Şi aşa mai departe.

Şi, ceea ce admirăm azi cu toţii, auzeam povestindu-se atunci cu întregul farmec ce ştia să-l dea Creangă.

Langalău! langalău! langalău!... se aude clopotul şcoalei, care umple de obşte cu veselie inima şcolarului, dar care acum ne întrerupe tocmai în mijlocul poveştii.

— Las' c'o sfârşesc altădată... că tot mai este mult până la sfârşit — zicea Creangă văzându-ne trişti.

...Dară Creangă, care n'avea inima îngustă a dascălului ruginit pe catedră, înţelegea neastâmpărul copiilor.

— Băeţi — ne zicea el — iaca Joia, dacă o fi zi frumoasă, om ieşi la câmp cu toţii. Şi după ce Creangă mai face repede obicinuita revizie a batistelor, încetişor şi fără sgomot, *să nu cumva să audă cei din celelalte clase şi să vie după noi,* ieşim din clasă şi apoi din ograda şcoalei.

Cât de mândri eram noi când vedeam lumea uitându-se pe stradă după noi.

— De-acum vă puteţi juca pe aici — ne zice Creangă, arătând câmpul Copoului, cu băţul lui cel gros.

Şi îndată începu jocul mingii.

Creangă priveşte câtva timp. Se apropie apoi de băieţi, ia dela unul băţul de bătaie şi, dând mingii o zdravănă lovitură, aceasta sboară departe... dar cade în mâinile unuia din băieţi.

— Ii *un cuc*, îi un cuc ! strigară o mulţime de voci copilăreşti.

— Apoi de acum ne-au scos din *bătae* — zice serios dom' Creangă, dându-se la o parte.

Era... obosit. Se aşeză pe iarbă, îşi scoase pălăria lui cea mare şi-şi şterge sudoarea cu basmaua lui roşie.

Incă şi azi... parcă văd grămada şcolarilor, care se jucau pe verdele covor, alergând încoace şi 'ncolo, sburdalnici şi neastâmpăraţi, strigând şi şuerând... iar colo, la o parte, un om gros şi greoiu, care şedea zâmbind la jocul copiilor : profesorul nostru Creangă".

D-l Jean Bart, distinsul scriitor, care a fost de asemenea elevul lui Creangă, ne descrie şi d-sa sufletul bun şi cuceritor de inimi al institutorului :

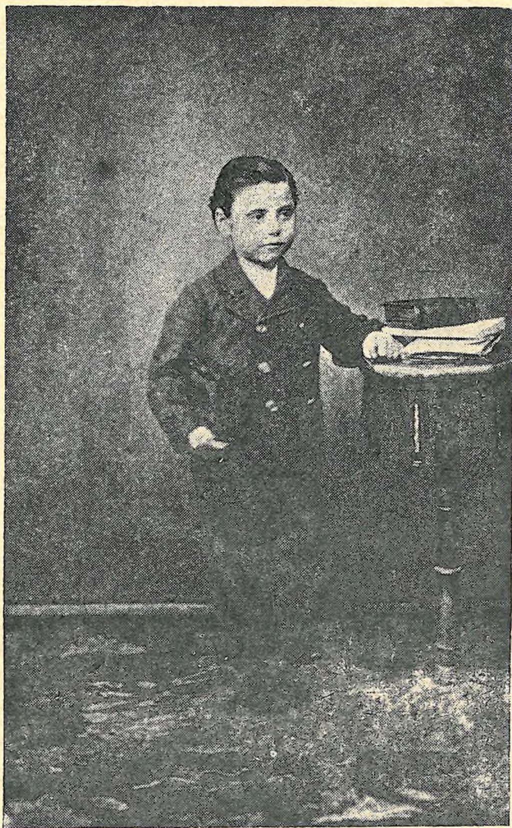
„Printre atâţia dascăli severi şi înăcriţi, cari mi-au chinuit în orele de clasă zilele copilăriei, îmi apare figura blândă şi jovială a lui I. Creangă, pe care toţi băeţii îl iubiau. Omul acesta, înalt şi burtos, veşnic cu surâsul pe buze, radià pretutindeni, pe stradă ca şi 'n casă, în vorbă, ca şi 'n scris, aceiaşi lumină, bunătate şi veselie".

Intro zi de iarnă, mai mulţi şcolari de-ai lui Creangă se dau cu săniuţa pe uliţa Ţicăului; însă, mici cum erau, nu prea ştiau cum s'o cârmească la cotituri, şi cădeau în zăpadă. D. Bart istoriseşte că auzindu-i, bunul lor dascăl a ieşit zâmbitor din bojdeucă şi „oprind sania din coadă, după ce şi-a îndesat bine în cap căciula albă de oae, a încălecat cât erà de mare pe săniuţa mea şi a pornit la vale, ca să ne înveţe pe noi mucoşii cum trebue să cârmim cu piciorul sania la cotitură" [25].

Copiii se loveau uneori şi de asprimea lui Creangă. Atunci era neînduplecat, teribil. Aşa a fost cu toţi ai lui, cu fraţii mai mici, cu băeatul şi chiar cu colegii pe cari-i domina cu superioritatea sa morală şi fizică. Aceste momente de severitate erau rare şi despre ele familia pomeneşte cu groază. După o blândeţe fără seamăn, cu cei buni şi ascultători, venea asprimea faţă de cei inteligenţi dar leneşi şi rău-nărăviţi. Această asprime, uneori cumplită, intra totuşi în sistemul său educator.

Căpitanul Creangă mi-a făcut unele destăinuiri în această privinţă. Nu-mi venea să le dau crezare, deşi mi-au fost întărite în dese rânduri de familia povestitorului. Când se întâmplà să se cam dea lenei, la învăţătură, Costache suferea rigorile temperamentului tatălui său. Indată ce afla despre lenevirea băeatului, pe care-l ştia foarte inteligent, Creangă îşi lua toiagul cel gros şi intra tacticos la liceul militar. Ruga pe profesor să-l scoată la lecţie, şi-apoi vai şi amar dacă-l dovedea cu ea neînvăţată! Ii trăgea pe loc, acolo, o bătae zdravănă, faţă cu elevii şi profesorul. După aceia, îl cerea

acasă, „să-l mai povăţuiască". Corecţia dura încă vreo două, trei zile; iar la plecare, îi spunea:



Constantin I. Creangă, la vârsta de 6 ani.

— Ia seama, Costache, că eu o să mai dau pe la şcoală!

Elevul se lua cu dinţii de carte. Şi, ca prin farmec, din codaş cum ajunsese, se ridică iarăşi printre fruntaşii clasei.

Creangă făcea la fel şi cu elevii săi, dar numai cu cei cari se lăsau pe tânjală, — căci el socotea totdeauna că „bătaea e ruptă din raiu".

In legătură cu educaţia morală şi fizică, între cărţile de lectură ale lui Ioan Creangă se află şi o lucrare a lui Andrei Mureşanu:

„Icoana creşterei rele cu mijloace de a o face mai rea, ca un îndreptar pentru oricare părinte înţelept. După principiile renumiţilor bărbaţi : Kr. F. Salzman şi Carol Han, tradusă şi prelucrată pentru români de Andreiu Mureşanu, profesor în reg. gimnasiu r. catolic din Braşov, tipărit la Braşov în tipografia lui Ioan Gätt, la 1848".

Cartea poartă în frunte un motto latinesc : „Malis aliorum inspectis, melior evasi". (Văzând relele altora, m'am îndreptat). Urmează după aceia o inimoasă dedicaţie: „Mamelor române din toate provinţiile, unde se vorbeşte această limbă, ca celor dintâi crescătoare de prunci, dela a căror bună sau rea începătură ce o fac în viaţa născuţilor săi, atârnă fericirea sau nefericirea lor personală, înflorirea sau apunerea Statului, propăşirea sau repăşirea bisericei, lăţirea moralităţei, au din contra ruinarea a tot ce este moral, bun, drept şi plăcut lui Dumnezeu, dedic această cărticică".

Cartea aceasta e o bogată culegere de cuminţi învăţăminte, cu privire la creşterea şi educaţia aleasă a copiilor.

In legătură cu îngrijirea sănătăţei, găsesc între cărţile lui „Doctorul şi iconomul casnic", lucrare voluminoasă, cuprinzând „reţeti pentru tot soiul de boali omeneşti", de G. Drăghici, tipărită la Iași în anul 1858.

Tot în materie de educaţie fizică și de igienă, e interesantă o carte mai veche păstrată de Creangă: „*Macroviotica,* sau regule pentru păstrarea sănătăţei și prelungirea vieţii". Cartea a fost scrisă în limba germană, „iar pe cea românească tradusă de Ioan T. Albineţ, suplent-profesor de Ritorică şi Istorie la Academia Mihăileană", tipărită la Iași, în tipografia Albina, la 1838.

Lucrarea cuprinde 239 de pagini. Pregătirea și tipărirea cărţei a fost încurajată acum un veac de întreaga boerime moldoveană. In fruntea „cinstiţilor prenumeranţi", înşiraţi într'o listă la sfârşitul cărţei, e înscris cu 10 exemplare „prea înălţatul Domn" (Mihail Sturza, care se suise în scaunul domnesc după ocupaţia rusească de 6 ani). Pilda Domnului e urmată de înalţi prelaţi și mari dregători din Iași şi alte oraşe ale Moldovei. Mitropolitul Veniamin Costachi, ia 5 exemplare; marele logofăt şi cavaler Costachi de Sturza se încumetă să plătească deopotrivă cu Vodă, 10 exemplare; epitropia învăţăturilor publice, 25 exemplare. In lista destul de lungă a subscriitorilor, citesc numele tuturor familiilor boereşti mai de seamă, cu rangurile şi cu cinurile lor, cari trăiau acum un veac și jumătate în principatul Moldovei. Sunt mari logofeţi, bani, vornici, paharnici, comiși, serdari, dela boerii mari până la cei mai mărunţei, cari au sprijinit cu obolul lor tipăritura unei cărţi. In acest pomelnic găsesc însemnate unele nume care au

ajuns mai târziu ilustre prin urmaşii lor: Alecsandri, marele logofăt Ioan Cuza, ş. a.

Naivii şi bunii bătrâni au cercetat cu credinţă cartea ce-mi stă în mână, au încercat leacurile şi mijloacele de prelungirea vieţii; dar pasul vremei i-a strivit de mult şi străbunii s'au împăcat repede cu moartea, căci ei dorm liniştiţi în mormintele lor aproape seculare.

NOTE

[1] G. Polcovnicu: *Revista critică*, No. 8, p. 112.

[2] Th. D. Sperantia, op. cit.

[3] Th. D. Sperantia, ibid.

[4] „Anuarul şcoalei normale *Vasile Lupu*".

[5] Arhiva şcoalei normale „Vasile Lupu", registrul de atestate pe 1867, No. 15. Comunicare făcută de d. T. Ichim.

[6] I. Creangă: „Răspuns la criticile d-lui Ioan Pop Florantin", p. 3

[7] Ibid., p. 4.

[8] Ibid.

[9] Ibid., p. 3.

[10] „Junimea" luase fiinţă încă dela 1865. In anul 1867 s'a întocmit o tipografie proprie şi a apărut revista „Convorbiri literare". V. mai departe cap. *Creangă la Junimea*.

[11] V. „Răspuns la criticile", etc.

[12] Ibid.

[13] Scrisoarea e din 21 Octombrie 1875.

[14] Nota lui Creangă: „Această broşură s'a şi făcut şi s'a tipărit în 1876, sub nume de „Povăţuitor la cetire prin scriere, după sistema fonetică".

[15] Publicată de Creangă în „Răspuns d-lui Florantin".

[16] A fost publicată de T. Maiorescu în „Convorbiri literare".

[17] Reprodusă şi în ed. VI, Gh. T. Kirileanu şi Il. Chendi, Cartea Românească, p. 89.

[18] Leca Morariu: „Institutorul Creangă", Cernăuţi, 1925.

[19] Acad. Rom., Ms. 3757, f. 149.

[20] G. A. Gosmovici: *Note*, rev. „Ion Creangă", II, 1909, No. 12, p. 330—332.

[21] V „Şezătoarea", p. 190.

[22] Th. D. Sperantia, op. cit.

[22'] Scrisoarea a inedită şi face parte din vol. III al monumentalei lucrări „Studii şi Documente Literare" de I. E. Torouţiu, care va apare în curând.

[23] Vezi în această privinţă şi: Gh. T. Kirileanu, *Manuscrisele lui Creangă*, „Şezătoarea", V, 12, 1899.

[24] Rev. „Ion Creangă", II, p. 334, 1893.

[25] Jean Bart: „Adevărul literar", VII, 1926, no. 287.

CREANGĂ POLEMIST

I

O răfuială în „Contemporanul".

In „Contemporanul" de la 1881, I. Nădejde, care obicinuia să facă migăloase cercetări în toate ramurile de activitate intelectuală, s'a aninat şi de cartea de cetire „Invăţătorul copiilor", o lucrare didactică foarte apreciată şi întrebuinţată în şcoli pe vremea aceia.

„Invăţătorul" era alcătuit în întregime de Ioan Creangă, în ceea ce priveşte partea literară ; cea ştiinţifică fusese scrisă de colaboratorii săi obicinuiţi : C. Grigorescu şi V. Receanu.

Răposatul Nădejde atacă în „Contemporanul" pe autorii cărţei de cetire, legându-se anume de partea ştiinţifică, din care subliniază câteva greşeli. Intre altele, persiflează şi fraza următoare : „Mâna cea nevăzută a lui Dumnezeu a făcut să răsară plantele...".

El exclamă : „Mari şi minunate sunt lucrurile mânei nevăzute...". Iar la sfârşit :

„„Intr'un cuvânt, partea ştiinţifică e peste măsură de rea şi face urâtă mutră alăturea cu bucăţi literare ca *Păcală, Inul şi cânepa, Acul şi barosul, Jupânul Grieruş*, etc.".

Notiţa înţepătoare l-a supărat pe Creangă, hotărându-l să-i răspundă tot în „Contemporanul" prin următoarea :

Intâmpinare

la critica domnului I. Nădejde asupra părţii ştiinţifice din cartea de cetire „Invăţătorul Copiilor".

„Felicităm cu plăcere voinţa în bine a d-lui I. Nădejde, cetind critica Domniei-Sale din „Contemporanul" No. 6 (pag. 205) sub titlul „Partea ştiinţifică din Invăţătorul Copiilor", întrucât curiozitatea sa nu cere altă mulţămire, decât aceea de a-şi colindà spiritul pe nesfârşitul câmp al ştiinţii, care-i surîde pe acest timp de secetă, cu atâta bunăvoinţă.

„Insă toată furia ursului îndreptată asupra câtorvà albine ?!

„E vorba despre o carte de cetire, căreia, dacă-i lipseşte perfecţia, după însuşi Domnia-ta, credem că nu i se poate tăgădui o valoare relativ distinctă, cercetând cărţile ce figurau şi poate mai figurează încă în uzul învăţământului primar.

Şi greu este, căci multe sudori ne-au curs de pe frunte şi multe nopţi întregi ne-a răpit cartea Invăţătorul Copiilor, până când am adus-o în stare de a nu da ştiinţii decât foarte puţină materie de criticat.

Credeam că merită o soartă mai dulce, o privire mai blândă, o menajare cel puţin relativă, în locul pasionatelor rânduri cu care segetaţi aşa de aprig tendinţa spre bine a unor oameni, cari dela 1864 şi până astăzi, am sacrificat mult din puţinul ce am putut câştigà, pe vremile acele, în folosul instrucţiunei de întâia cerinţă sau şcoala pentru începători.

Adevărat, „cu greu se alcătueşte o bună carte de cetire, după cum însuşi Dumnea-Voastră mărturisiţi, chiar când ştie cineva singur foarte bine lucrurile, despre cari vrea să scrie ; şi când nu posedă nici cunoştinţele trebuitoare, atunci face o faptă rea".

Adecă : făptuitori de rele, criminali sântem, pentrucă am îndrăznit a pricepe nevoea unei cărţi începătoare mai apropiată de cerinţele pedagogice, decât precedentele, de ale căror viţioase cuprinsuri. Domnul mieu, nu se scandalizază speculantul, ci învăţătorul conştiincios ; nu „cel ce n'a împuns odată cu sula", ci omul care-şi iubeşte meseria ; şi pentru aceasta sântem de condamnat ?!

Cu adevărat, sânt câteva greşeli, care toate la un loc, nu alcătuesc nici o pagină din întreaga carte. Dar drept vorbind se poate pretinde unui institutor să posede cunoştinţele înalte ale unui profesor de liceu sau de facultate ?! Negreşit că nu.

Ce am putut scrie dela noi, am scris ; ceeace nu puteam şti prin noi înşine am cerut dela alţii ; extrăgând din cărţi româneşti, în uzul şcoalelor secundare, bucăţile ştiinţifice de care ne inculpaţi.

Orice om cuminte nu poate cere unui institutor lipsit de mijloace şi de timp a sta direct în curentul modifica-

ţiunilor şi descoperirilor ştiinţifice; de aceea rugăm pe criticul nepărtinitor şi conştiincios să ne pue în vedere îndreptările cuvenite, spre a ţineà samă de ele la ediţia viitoare.

Rugăm asemenea pe domnul I. Nădejde să nu-şi facă aşà de mare nălucă despre „morile de vânt", nici să grăbească a se turci, după cum zice, căci şi acolo dă de „„mâna lui Dumnezeu cea nevăzută" care, dacă nu ne-ar fi găurit pielea în dreptul ochilor, nu ne-am puteà vedeà greşelele unii altora".

I. Creangă

Iaşi, 1881 Octomvrie 6.

Efectul a fost miraculos.

In răspunsul său dela pg. 281, I. Nădejde zice între altele:

„Păcat că d-l Creangă, om cu talente admirabile pentru poveşti şi alte lucrări literare pline de spiritul poporului, s'a amestecat în societate cu oameni fără ştiinţă şi în acelaş timp plini de pretenţii.

„Numai de un lucru ne mirăm, cum socoate d-l Creangă când are indulgenţă pentru o carte didactică, D-sa care face parte din Junimea şi din colaboratorii la **Convorbirile literare**? A uitat D-sa loviturile înspăimântătoare şi fără milă date de această grupă producerilor monstruoase?".

Cu aceasta, incidentul a fost definitiv închis.

II

„O întrebare d-lui A. Gorjan". — Din picuş se face căuş... — Un plagiat ce face sgomot.

In apropierea sfârşitului, pe lângă suferinţele boalei, Ioan Creangă a avut să îndure şi unele încercări morale în cariera sa de autor didactic.

Intâia amărăciune i-a fost pricinuită de fostul general A. Gorjan, care tipărea pe atunci manuale de geografie. Creangă şi tovarăşii săi, autori de cărţi şcolare, se plângeau că A. Gorjan le plagiase „Geografia judeţului Iaşi".

Plagiatul părea îndrăzneţ. După arătările lui Creangă, în manualul de geografie incriminat se adoptase aidoma planul şi metoda din cartea sa, alcătuită şi tipărită în colaborare cu institutorii V. Răceanu şi Gh. Ienăchescu. Invinuirea era destul de gravă, mai ales că se citau pasagii întregi reproduse cuvânt cu cuvânt în lucrarea semnată de A. Gorjan, iar ici, colo, unde se aflau schimbări de text, erau toate obscure şi pline de erori.

Creangă a demascat plagiatul şi a executat pe pla-

giator cu mare străşnicie, cu logică severă şi întrun stil limpede şi plin de vigoare. Polemica aceasta apare la 1886, sub forma unei scrisori tipărite întro broşură de 9 pagini, care poartă titlul: *„O întrebare d-lui A. Gorjan, autorul mai multor cărți de geografie"* [1].

Scrisoarea începe cu formula obicinuită de „Stimabile Domn", și formulează acuzațiile cu franchețâ și preciziune:

„In lăcomia D-voastră, de a fi autorul geografiilor tuturor județelor din România, fără nici o sfială, ați copiat planul şi metoda din cartea noastră, ați cules de-a-gata tot materialul din această carte, fără a noastră învoire şi fără a vă da seamă de dreptul de proprietate prescris de lege".

Vine apoi dovada gravei învinuiri, făcută cu o argumentare strânsă și documentată, care încleștează pe adversar. Dovezile plagiatului încep să curgă imediat, fără ocoluri sau reticențe:

„Cumcă ne-ați copiat cartea, lucrul este vădit, şi pentru aceasta n'avem de cât să punem ambele cărţi față în față, ca lumea competentă să vadă şi să judece" [2].

Argumentarea aceasta este adesea plină de ironie caustică. De pildă: „...Tot la această pagină, unde vorbiți de date istorice asupra orașului, ați stricat aşà de rău bucata intitulată *Inființarea şi intemeierea orașului Iaşi,* din geografia noastră, încât nu se mai înţelege nimica, din ceia ce aţi voit a spune. Intre altele, d-voastră ziceți că domnii Moldovei au făcut în Iași o biserică şi o curte Domnească. Oare toți Domnii Moldovei au făcut curtea Domnească? Şi numai o biserică au făcut în Iaşi *toți* Domnii Moldovei?"

Dupăce stabilește plagiatul în chip neîndoios, Creangă foarfecă din scoarță în scoarță partea „originală" a lucrării, care constă numai din greșeli. Citez textual:

„La pagina 26, între altele, ziceți că în Târgușorul Sărăria e o biserică frumoasă. Cine a văzut biserică, și încă frumoasă, în Târgușorul Săr ăriea? Poate că aveți de gând s'o faceți D-voastră?!"

Sau: „...Ziceți că *la Sculeni e mare trecătoare în Rusia...* — O fi pentru vagabonzi, dar nu pentru cei cu pașaport".

Și Creangă merge hotărît înainte, destrămând lucrurile cu răbdare și sfâșiind până la nimicire opera lui Gorjan:

„In cărticica d-voastră, de 38 pagini, după cum v'am arătat, n'a fost o singură pagină, unde să nu fi fost bucățile copiate din cartea noastră, stilul stricat și unde cele adause de la d-voastră să nu fi fost greșite și neadevărate. Atunci, stimate Domn, ce mai rămâne din cartea d-voastră?"

„...V'ați luat se vede, după proverbul care zice: „Din picuș se face căuș". Și v'ați zis: Dacă-aș face *câte-o fițuică* de asta pentru fiecare județ, pentru 32 județe fac atâtea exemplare; câte 40 de bani exemplarul, face o sumă destul de *convenabilă*, care nu se ia din drum. Și, în urma unei aseminea *ingenioase combinațiuni*, v'ați și apucat de trebușoară, și în scurtă vreme ați și măestrit geografiile tuturor județelor...".

Intrebarea se pune la sfârșit și are caracterul unui drastic rechizitor:

„Sfârşind, vă punem dar următoarea întrebare şi vă rugăm, stimabile domn, să binevoiţi a ne răspunde :

„Când cineva se foloseşte de munca şi sudoarea altuia, cum se cheamă asemenea faptă ?"

Autorul cărţii incriminate, prin situaţia sa socială, era foarte cunoscut în toate cercurile ieşene, şi broşura lui Creangă a făcut mare vâlvă pe vremuri.

III

„Un soiu de critice şi calomnii". — Atacurile d-lui Ioan Pop Florantin. — O execuţie drastică.

Trecuse puţină vreme dela răfuiala cu A. Gorjan, şi iată-l pe Creangă mâhnit de o nouă lovitură. In coloanele ziarului „Liberalul" din Iaşi, apăruseră în lunile Mai şi Iunie 1887, „Un soiu de critice şi calomnii" la adresa lui şi a celorlalţi colaboratori ai „Metodei-nouă de scriere şi cetire". Creangă şi colegii săi erau acuzaţi că au plagiat lucrarea lor, după un oarecare M. Şvarţ. Autorul articolelor era d-l Ioan Pop Florantin, pe atunci profesor de filosofie la liceul din Iaşi, care a repetat atacurile şi în ziarul „Lupta".

Invinuirile nu păreau să aibă un caracter de strictă imparţialitate: d-l Pop Florantin, la rândul său, era autor didactic, şi anume chiar autor de abecedare. După cum se vede, dela început, era la mijloc şi o chestiune de concurenţă.

Manualele şcolare ale lui Creangă erau pe atunci foarte apreciate şi se căutau ca iarba de leac. Se crease

o atmosferă accentuată de invidie în jurul acestor cărţi, care se tipăreau în ediţiuni numeroase, în ciuda altor autori, cari rămâneau cu marfa nedesfăcută. La acuzaţiile D-lui Ioan Pop Florantin se asociase şi Aron Densuşeanu, profesor universitar la Iaşi, care la un congres didactic a afirmat că „Metoda Nouă" este în adevăr copiată de pe cartea evreului M. Şvarţ".

Creangă polemizează cu d-l Florantin şi cu Densuşeanu, răspunzând la toate învinuirile aduse lui şi celorlalţi colegi. Calomnia este spulberată metodic. Argumentaţia e riguroasă, cu o rară putere de discernământ şi de simplificare. El tipăreşte o broşură în format mare, cu un cuprins de 56 de pagini, întitulată : „Răspuns la criticile şi calomniile înverşunate, îndreptate contra cărţilor noastre de şcoală de către domnul Ioan Pop Florantin, profesor de filosofie la Liceul Naţional din Iaşi, 1888".

Răspunsul se adresează către „confraţii învăţători şi stimabilii cititori".

Am arătat în altă parte origina şi modul cum a apărut „Metoda Nouă" [3], pregătirea didactică a lui Creangă, precum şi aprecierile lui Titu Maiorescu asupra aptitudinei pedagogice a institutorului. In răspunsul către Florantin, după ce arată izvoarele de care s'a folosit spre a-şi împlini misiunea de dascăl şi autor didactic, el examinează manualul lui Şvarţ şi dovedeşte că nu poate să existe absolut nici o asemănare între ambele manuale, de cât o apropiere în ceea ce priveşte părăsirea sistemului vechiu de a înşira literele una după alta. Atât. Incolo, o adevărată prăpastie între o lucrare şi alta.

„Cursul de scriere şi cetire" al lui Şvarţ este o proastă traducere din nemţeşte, făcută într'o limbă neromânească.

Şi Creangă începe să foarfece fără milă manualul lui Şvarţ, spicuind exemplele de limbă română din această carte. Unele dintre spicuiri sunt pline de haz. Iată în ce fel învăţa Şvarţ pe copii româneşte : *Mama dete mie pâne ; el vorbeşte la mine ; nu mânca multă chină*, în loc de *nu lua multă chină* (chinină); *servule, du-te în sus ; el zidi un zid ; hoţul a hăţuit calul ; jitarul işi bate joc de junime ; psalmul se cînte ; Domnul face milă de noi ; ţeranul lucră ; hirurgul caută pe bolnavi ; cererea se acordă ; juna trebue să se înveţe ; Iacob a visat de o scară ; sum vesel tot-de-a-una*. Păcat că n'a zis în tot **tîmpul**, ca să placă şi d-lui Densuşanu !"

După ce nimiceşte complect manualul lui Şvarţ, dovedind că o asemenea insanitate limbistică nu putea fi copiată de nimeni, nici în fond, nici în formă, Creangă continuă să plivească de burueni întregul câmp al literaturei didactice din vremea sa.

Din atacat, el devine acum atacator. Intreaga operă didactică a d-lui Florantin e spicuită, forfecată, ferfeniţită.

Fără comentarii, citām textual :

„In abecedarul său, d-l Florantin arată prin figură *farul* dela Constanţa, bunăoară, pentru cunoaşterea literei *f*, şi încă scrisă cu *ph* (?!). Răspund d-lui autor al acestui abecedar, câţi copii au văzut în viaţa lor un *far ?"*

„...D-l Pop Florantin, ca să placă, se vede, fraţilor Şaraga, cu cari s'a întovărăşit să facă negustorie de

cărţi şcolastice, este de părere a se arătà pentru litera *u*, un fir de usturoiu. Pentru litera *c*, — un fir de ceapă, iar pentru litera *e*, — figura unui *eremit* [4]. Auziţi, oameni buni ! Răspundeţi, vă rugăm, câţi copii ştiu ce va să zică *eremit* ? Şi spuneţi acuma, dacă d-l Pop Florantin nu aiurează !"

„Nu era mai potrivit oare, ca după *usturoiu* şi *ceapă*, să fi arătat figura unui *ermuc* ? [5]" El cercetează pe rând fiecare lucrare a d-lui Pop Florantin.

A-a umblat el, sermanul, după cules înțelepciune, dar n'a avut unde-o pune

I. Creangă

Un „şfichiu" la adresa adversarului (vezi pag. 167).

„Dacă voiţi, onoraţi cetitori, — zice el, — să auziți „câteva exemple de cuvinte și propoziții din acea carte : „Ușor cetitoriu și grabnic învățător" [6], iată-le :

„petre are (? !); orbu e duios (?) ; adă-mi bere ; jigu ni tae ; gura ta jură ; duce perje pe-o prăjină ; bran ni facă ; şi peşte prăjit pofta'n cuiu ; fuge gogu cu cartea badei ; vaca-i pe iaz ; văd văsc verde ; vis gingaş ; pof-tiți la hrean ; nu sta peşte ; se te ridici din noapte spre soare ; şi altele, care de care mai nostime şi mai hazlii !"

Citatele din „Răspunsul d-lui Florantin" sunt numeroase. Unele din ele sunt în adevăr hazlii, cum e, de pildă, *ourele* în loc de *ouşoare*, şi multe altele.

Inchizând discuţia, Creangă tot nu-l cruţă pe adversar, până ce nu-i potriveşte şi un şfichiu, după obiceiul lui: „Vorba ceea: Umblă el, sărmanul, după înţelepciune, dar n'are unde-o pune!" [7].

In ambele broşuri, stilul este simplu, concis şi energic. In el, ca într'o apă limpede, se oglindeşte în întregime personalitatea robustă a scriitorului. El rămâne un polemist plin de strălucire, care a ştiut să se apere cu bravură şi să atace la rândul său pe adversar, eşind învingător în ambele situaţii.

Câtă deosebire între acest Creangă, — din scrisoarea către generalul Gorjan şi din răspunsul la atacurile d-lui Florantin, — şi între timorosul Ioan Creangă, plăsmuit de Sperantia în cărticica sa de „amintiri!"

N O T E

[1] v. „O întrebare d-lui A. Gorjan", de I. Creangă ş. a.

[2] Ibid., p. 4.

[3] v. cap. *Creangă în învăţământ.*

[4] Ermit, călugăr.

[5] Nota lui Creangă: „Un fes jidovesc, care e nedeslipit de capul jidovilor habotnici".

[6] Manual didactic de d-l Ioan Pop Florantin.

[7] Autograful acestui „şfichiu", scris cu creionul de Creangă, l-am găsit pe o pagină din „Anuarul statistic al României".

CREANGĂ IN POLITICĂ

I

O răscoală după detronarea lui Vodă-Cuza. — Rănirea Mitropolitului Calinic Miclescu. — Devotament şi ingratitudine.

Marele scriitor s'a amestecat şi în politică, cum arată el însuşi :

,,Dela 1866 până la 1872 am făcut şi cevà politicale. In întrunirile dela primărie cine erà mai guraliv decât mine, Buta, Damaschin şi Corduneanu ? Alegeam şi culegeam la deputaţi şi la membri comunali, tot ce erà mai bunişor în fracţiune" [1].

Creangă aveà un fel de slăbiciune pentru întruniri, manifestaţii, mişcări de stradă. A luat mai întâi parte la o răscoală, care a fost înăbuşită în sânge, la 3 April 1866. Sunt interesante împrejurările.

După detronarea lui Vodă-Cuza (11 Februarie 1866), puterile Domnului trecuseră în mâna locotenenţii domneşti, alcătuită din Lascar Catargiu, general N. Golescu

şi colonel N. Haralambie. Sarcina locotenenţilor erà foarte grea în vremea aceia. Un curent ostil aducerii prinţului strein, pe deoparte, era hrănit de Rusia, Austria şi Turcia; pe de altă parte, Rusia încuraja încă mişcarea separatistă între moldoveni şi munteni.



Interiorul casei din Humuleşti

In legătură cu aceste frământări, cu ajutorul Cneazului Moruzi, care întreţinea legături ascunse cu Rusia, o răscoală a fost înscenată la Iaşi în ziua de 3 Aprilie 1866. In capul mişcării se aflau oameni de mică însemnătate, ca N. Roznovanu, Teodor Boldur-Lăţescu, N. Ceaur-Aslan ş. a., cari izbutiseră să atragă de partea lor şi pe „uşorul la minte mitropolit Calinic Miclescu" [2].

Răscoala ce se urzea a fost simţită din vreme la Bucureşti, ceia ce a determinat pe locotenentul domnesc Lascar Catargiu să sosească la Iaşi încă din ajun. S'au luat măsuri severe pentru potolirea mulţimei, care în ziua de 3 Aprilie mergeà agitată spre reşedinţa locotenenţei, căreia aveà să-i arate nemulţumirile sale şi să ceară, între altele, revizuirea actului de unirea Principatelor. Mitropolitul Calinic se aflà în fruntea răsculaţilor. Armata a fost scoasă şi s'au tras focuri de armă, după care poporul a fost împrăştiat cu baioneta. Calinic Miclescu, între alţii, a căzut rănit de baionetă.

In mulţime se aflau şi clerici. Diaconul Ioan Creangă, care erà în apropierea lui Calinic, l-a ridicat de jos cu ajutorul colegului său Ienăchescu şi l-a ascuns într'o pivniţă, scăpându-i viaţa [3].

S'au făcut atunci foarte multe arestări ; mitropolitul a fost imediat pus sub inculpare ; Creangă însă n'a suferit nimic din această aventură.

Printr'o ciudată ironie a soartei, Domnitorul Carol I, care intrase în momentul acela în ţară, a semnat la Găeşti, în drumul spre Capitală, primul decret de amnistie, iertând astfel pe mitropolit. In schimb, Ioan Creangă, care salvase viaţa şefului bisericii, a fost ceva mai târziu răspopit de Calinic Miclescu.

II

Creangă în „fracţiunea liberă". — „Popa Smântână" în conflict cu Iacob Negruzzi. —Intruniri în contradictor. —Creangă antisemit şi „alegător naţionalist".

Cam din primăvara anului 1866 se socoteşte intrarea lui Creangă în frământările politice. El era un adept convins al „fracţiunei libere şi independente", care avea numeroşi discipoli la Iaşi în toate straturile societăţei şi chiar între preoţi. Insuşi mitropolitul Calinic Miclescu era cucerit de ideile fracţioniste.

„Fracţionismul" se născuse din preceptele şcoalei lui Simeon Barnuţiu, care a ţinut la Universitatea din Iaşi o lungă serie de prelegeri despre *Dreptul public al Românilor*. Această activitate politico-socială a lui Barnuţiu s'a desfăşurat între anii 1855—1863. El a întemeiat o şcoală nouă de principii în politica română, care prinsese rădăcini la Iaşi.

Şcoala lui Barnuţiu era caracterizată prin concepţiile sale îndrăsneţe, revoluţionare, deşi bazele doctrinei se

rezemau pe trecutul istoric, sau, mai bine zis, pe origina romană a poporului nostru. Ideile acestea, cu toate erorile lor, erau scoase dintr'un sentiment adânc democratic şi dintr'o mare dragoste pentru ţărănime. Aceasta era partea ademenitoare a doctrinei, care fascinase pe Creangă şi pe atâţi alţii. Scopul şi esenţa problemei barnuţiene este, în primul rând, „continuitatea dreptului roman şi după introducerea religiunei creştine". Barnuţiu urăşte influenţele streine, care ameninţă să strice caracterul etnic al rasei noastre latine, şi se ridică împotriva evreilor şi grecilor. Titu Maiorescu, care scrie un studiu critic „Contra şcoalei Barnuţiu", trage consecinţe foarte grele din principiile acestea. După Barnuţiu, religiunea creştină este periculoasă şi trebue înlocuită prin cultul păgân al Romanilor, potrivit naturei române [4]. Maiorescu se miră de marea indulgenţă a elevilor acestei şcoale, cari, „în momente politice, la alegeri, în chestiunile de mică administraţie ale Primăriei de Iaşi, etc.", îi vedem „dându-şi mâna cu preoţii creştini şi lucrând împreună cu aceştia". Marele critic consideră pe barnuţieni „partizani doctrinari ai păgânismului roman", cari nu se pot uni vreodată cu „speculanţii sufletelor", cum denumeşte Barnuţiu pe preoţii ortodoxi ce sunt de provenienţă streină (grecească). Şi făcând o transparentă aluzie la Creangă, înfocat „fracţionist", Maiorescu scrie: „Insă preoţii români ar face bine să se gândească mai de aproape la acea consecinţă a cărţii lui Barnuţiu şi să ştie, că din acelaş principiu, din care Barnuţiu voia să gonească pe jidovi afară din România (lucru plăcut la mulţi preoţi), din acelaş principiu Barnuţiu vrea să

gonească şi religiunea creştină afară din România, fiindcă, după părerea d-sale, este religiune greco-jidovească, nepotrivită cu România"[5].

După îndemnul la ură contra streinismului greco-judaic, școala bărnuțiană are o consecință foarte importantă, care trebue să fi atras ca un miraj pe țăranul din Humulești : împărțirea proprietății fonciare rurale în mod egal la toți țăranii din comună, între toți românii, cari au dreptul să moştenească deopotrivă vechiul „ager publicus" roman. Maiorescu apără ideea conservatoare a marei proprietăți și combate cu înverșunare teoria „extraordinară" a școalei Barnuțiu, care însă a fost realizată în vremile noastre, în bună parte, prin expropriere.

Iar în privința votului, Simeon Barnuțiu socoate că el este un drept exclusiv al românilor. Streinul n'are ce căuta în România, nici chiar la Domnie și, prin consecință, „Principele străin este așa de periculos și de contra statului Român, încât votul dat contra lui de un singur Român este de ajuns pentru a-l declara anulat de drept"[6]. Fanatizați de acest deziderat barnuțian, fracționiștii Lateșu și Tacu au votat în Constituanta dela 1866 contra Principelui străin, dar au rămas într'o minoritate „de dispărut", după expresia lui Maiorescu, care zeflemisește cu drept cuvânt afirmația școalei Barnuțiu, că un singur vot dat contra Principelui străin îi anulează existența juridică...

Ultima consecință a școalei Barnuțiu : „Guvernul constituțional nu se potrivește pentru români ; lor le trebue republica cu magistrați ieșiți din alegeri".

Titu Maiorescu se minunează de libertatea ce domnia

în statul român, ceeace, după expresia lui, „face onoare libertăţei". Această libertate „a îngăduit şi îngădue, ca de pe catedră şi în cărţi să se lăţească idei, a căror tendinţă este surparea formei de stat, sub care trăim".

Este evident că, aici, Maiorescu avea dreptate. Nu ştim dacă şi Creangă împărtăşea toate ideile şcoalei Barnuţiu, dar este netăgăduit că el simpatiza la început cu fracţioniştii, cărora le da votul său şi îi sprijinea călduros în întruniri publice şi la alegeri.

„Fracţiunea liberă şi independentă" lucra adesea în colaborare cu partidul liberal al lui Ion C. Brătianu, omul popular, pe care popa Creangă îl cunoştea personal şi pentru care avea admiraţie. Liberalii erau, şi ei, partid de stânga, extremist.

Fracţionismul lui Creangă nu putea fi pe placul lui Maiorescu, căci iată ce mai scrie fostul său dascăl despre fracţionişti :

„In ura lor împotriva străinilor, ei înglobau şi literatura şi arta străină şi simţiau o firească aversiune în contra celor ce se ocupau cu atâta stăruinţă de ele ; pe aceştia îi tratau, fără nici un temeiu, de cosmopoliţi, şi îşi atribuiau sie-şi exclusivul privilegiu al patriotismului naţional, semănând întru aceasta liberalilor din Muntenia" [7]. Printre fracţionişti se numărau şi Suciu, Micle, Gheorghiu, Lateş, ş. a.

Inarmat cu convingerile sale, Creangă colinda întrunirile publice, asculta pe oratori şi lua deseori cuvântul. Talentul său oratoric era gustat de auditor. Işi presără cuvântările cu maxime şi anecdote piparate, potrivite situaţiei şi împrejurărilor, ceeace îl făcea apreciat şi iubit.

Cu toată admiraţia şi recunoştinţa sa faţă de T. Maiorescu, Creangă nu iubià junimismul politic şi nu votà cu junimiştii. Lui i se păreà că unii dintre membrii mişcării junimiste stau prea departe de masele adânci ale poporului, din care se născuse Creangă şi în sânul căruia îi plăceà să trăiască.

Iacob Negruzzi arată că Ioan Creangă a fost liberal totdeauna şi că erà adversar al politicei junimiste. Să fi trecut mai târziu la partidul junimist, e foarte puţin probabil. El însuşi spune că a făcut „politicale" numai vreo 6 ani, adică dela 1866 până la 1872 [8].

Th. Speranţia susţine, însă, că povestitorul a continuat să se intereseze de politică şi mai târziu. Astfel, la 1880, Creangă erà asistent la operaţiile votărei în sala primăriei din Iaşi. „Nu ştiu nici Creangă cu cine votà", zice Sperantia. „Ar fi fost natural să voteze cu cei cari erau cu Maiorescu, dar cu toate acestea parcă votà cu Ornescu care erà liberal" [9].

Intrunirile politice se făceau pe atunci în contradictor cu adversarii. Adunările erau aprinse, zgomotoase, şi aproape totdeauna sfârşeau cu scandaluri şi bătăi crâncene. In „Electoralele" lui Iacob Negruzzi sunt minunat prinse aceste momente caracteristice ale vieţii noastre politice de odinioară [10].

Creangă îşi îngăduise să ia cuvântul, ca adversar, la întrunirile junimiste din Iaşi. Iacob Negruzzi, care făceà politică militantă, satirizează pe „popa Smântână" ca adversar politic tot în „Electorale":

Atunci prezidentul sună
Clopoţelul, şi-i îndeamnă

Toţi tăcere să păzească...
Căci părintele Smântână
Acum vrea să le vorbească.
„Fraţilor", începe-acesta,
Mânecile suflecând,
Şi potcapul ce-l apasă
Mai pe ceafă aşezând,
„Fraţi iubiţi, eu ştiu de sigur
Că voi toţi gândiţi ca mine,
Că'n iubita noastră ţară
N'ar fi rău să fie bine!" [11].

Creangă, când făceà politică, erà plin de hotărîre şi cutezanţă. Iată o scenă edificatoare, relatată tot de Negruzzi :

„Eu am vorbit cu Creangă pentru întâia oară la o alegere în sala Primăriei din Iaşi. Eram candidat la deputăţie şi discutam în dreapta şi în stânga cu alegătorii, stăruind să mă voteze, când văd pe un institutor numit Urziceanu, în vorbă cu un popă. Acest Urziceanu venise odată la mine şi mă rugase — deşi nu-l cunoşteam — să-l apăr ca advocat într'un proces corecţional, *din pură colegialitate*, fiindcă amândoi eram învăţători. Eu, plin de bunăvoinţă, i-am şi luat apărarea, cu deplin succes, obţinând achitarea lui. Acum socoteam că drept răsplată puteam sperà cu siguranţă la votul d-lui Urziceanu. Mă apropii deci de dânsul, îi aduc aminte îndatorirea ce i-am făcut şi îl rog să mă voteze. Insă în locul lui Urziceanu, care sta confuz şi ruşinat, văd că popa îmi răspunde cu isteţie în modul următor : „N'are a face una cu alta, domnule Negruzzi ; d-ta i-ai făcut un ser-

viciu privat şi acì e vorba de trebi publice. Bate dumneata la alte uşi; noi, oamenii cei mici, votăm pe-ai noştri". „Să ştii, părinte", i-am răspuns eu mânios, „că nu cer nici astăzi şi n'am să cer în veci votul Sfinţiei tale! Dar are să vie o zi când singur ai să mă votezi fără stăruinţa mea". — „Să aşteptăm vremile acele", îmi replică preotul cu ironie!" [12]

Pe oamenii de seamă ai timpului său îi stima; pe unii îi încărcà de laude, chiar dacă se aflau în altă tagmă politică. Pentru Maiorescu, Conta, Lambrior şi Eminescu arătà iubire, respect şi adâncă admiraţie.

Cu toate că era un adversar hotărît al junimismului politic [13], şi deşi avusese un incident cu Iacob Negruzzi, a pus mai târziu valoarea persoanei mai presus de orice alte consideraţii, şi relaţiunile lor s'au îndulcit, căci Creangă nu mai lua cuvântul contra lui Negruzzi.

El n'a fost victima niciunei ambiţiuni în politică, şi în cele din urmă singurul său criteriu de alegere era personalitatea candidatului. „A fost deopotrivă iubit şi de Vasile Conta, care l-a numit în consiliul general de instrucţiune, şi de alţi junimişti [14]. Fracţionismul murise în cele din urmă.

Deşi adversar politic, Creangă l-a felicitat pe Conta pentru un discurs frumos rostit la Cameră, scriindu-i în termenii cei mai elogioşi:

„Iubite prietene,

„Nu ştii cât ne-am bucurat noi ieşenii de succesul ce l-ai avut în Cameră.

„Eu, după cum mă cunoşti, parcă înebunisem de en-

tuziasm. Şi de, prost oi fi, dar inimă mare am. M'am apucat de am ţinut o şezătoare acasă, cu Răceanu, Ienăchescu, Mişu Nicsoi şi te-am proclamat cel mai mare orator al nostru, să trăeşti, căci tu faci cinstire Eşului nostru, oropsit şi blestemat de Dumnezeu şi de oameni.

„Frate Conta, nu ne uita şi scrie-ne când vii.

„Cu dragoste,

Ión Creangă
Alegător naţionalist".

Mai presus de orice credinţă politică, Creangă era naţionalist. Şi ca un corolar al acestui fierbinte naţionalism, marele prozator era şi un antisemit convins, ireductibil. Antisemitismul său născuse din nevoea emancipărei noastre economice în Moldova, în vremea când negoţul începuse să cadă cu totul pe mâini streine. Propagà această idee de dezrobire economică şi voià întărirea comerţului românesc.

Cu evreii din Iaşi trăià în legături de bună urbanitate, ceeace nu-l împedeca să ducă înainte lupta începută.

In „Oltenii la Iaşi" găsim două versuri, ce sunt puse ca un refren şi în care se rezumă miezul antisemitismului lui Creangă :

„Cumpăraţi dela olteni !"
„Nici un ac dela jidani !"

Azi se discută, însă, dacă versurile acestea aparţin lui Creangă.

Intro scrisoare trimisă lui Slavici, povestitorul consideră invazia evreiască în ţările noastre ca o plagă na-

țională. El primise dela Ioan Slavici broșura intitulată : „*Soll* și *Haben*. Cestiunea Ovreilor din România", apărută la București în anul 1878. Creangă îi răspunde fără întârziere :

Iași, 1878 Oct. 21.

Stimabile Domnule și Frate Slaviciu,

Iți mulțumesc din suflet pentru broșura ce mi-ai trămis. —

Ca fiiu din popor, admit în totul părerile D-voastră ; nu m'am putut opri de a vărsà lacrămi, văzând nenorocirea ce ne amenință în viitorul țărei și al copiilor ei ! Şi cu atâta mai mult am simțit, cu cât de mic copil am văzut vicleșugul acestui neam... îndărătnic și risipitoriu la ce țintește...

Dar oamenii noștrii de *stat* !... Ochi au și nu vĕd ; urechi au și nu aud, căci totdeauna au luat cărbunele cu mâna sermanului țăran, care la urma urmelor tot el a plătit gloaba. Vorba ceea : „Capra b... și oaea trage rușine". — De-ar ști boii din cireadă, ce mână becisnică ĕi duce la tăetoare ! — Dar nu știe sermanul dobitoc și de aceea tace și rabdă ; duce în spate toate sarcinele și hrănește pe netrebnicii, cari își rid de dênsul ! Păstori nu-s și cânii lipsesc. Ş'apoi știi că într'un sat fără câni, se plimbă mișeii fără băț... —

Noi cari am gustat amarul, să desprețuim pe oamenii cei ce lucrează fără de lege, și să nu ne însoțim cu aleșii lor — pentru a luà pânea din gura fiilor și a o aruncà cânilor. —

Cred că-i destul o măciucă la un car de oale. —

Stimabile frate Slaviciu, chiar acuma scriu în dugheana unui negustoriu cinstit din Iaşi, anume Nicolai Ioan, de care aş dori să avem măcar vr'o zece mii în Iaşi, dar unde-s? Domnul *Nicolai Ioan* mi-a spus, ca să-i trimeteţi deocamdată vr'o două trei sute de broşuri; şi după desfacere, banii sunt siguri; dacă nu mě credeţi, vě puteţi încredinţa de la prieteni Moldoveni, cari sunt în Bucureşti, despre onorabilitatea D-lui *Nicolai Ioan*. Adresa: *Nicolai Ioan*, Iaşi, strada Mare.



Ioan Creangă, fotografiat la Slănic, între d-nii A. C. Cuza şi N. A. Bogdan.

Vě salut cu drag şi vě aşteptăm de aniversarea Junimei. Salutări D-lui Eminescu. Arătaţi, vě rog, respectele mele D-lui Maiorescu şi la toată familia. — Eară D-voastră personal vě mulţumesc de mii de ori, şi vě rog a mai povăţui pe copilul meu, care ştiu că vě supără din când în când.

Al D-tale cu inimă şi cu suflet

I. Creangă

N. B. Pentru rabat, chibzuiţi D-voastră, cât puteţi da D-lui Nicolai Ioan. Plătiţi-i portul, faceţi însfârşit cum vě dă mâna.

Nu ştiu dacă Creangă al meu învaţă ori se lasă pe-o ureche ?" [15].

Am reprodus scrisoarea în întregime, ca să se vadă anume că Ioan Creangă nu făcea naţionalism de paradă, ci dintr'o profundă convingere. După ce arată pericolul evreiesc, el îşi varsă focul pe conducătorii ţării, pe „oamenii noştri de stat". Iar din broşura lui Slavici, care oglindeşte simţimintele sale, „alegătorul naţionalist", cum îşi zicea el însuşi, pe vremea aceia, — stărue să se vândă la Iaşi un însemnat număr de exemplare.

„Alegător naţionalist", în adevăratul înţeles al cuvântului, marele povestitor era şi în politică un mare român. Inima lui bătea cu putere pentru o politică naţională, exclusivistă, neaoş-românească. In structura lui sufletească era şi el conservator ; dar conservatorismul lui Creangă excludea boeria de castă şi vechile privilegii, păstrând cu sfinţenie numai cultul datinei strămoşeşti şi al iubirei de ţară.

N O T E

[1] V. „Fragment de biografie", de Ioan Creangă.

[2] T. Maiorescu : „Istoria contimporană a României", p. 13.

[3] Biografia lui Gr. I. Alexandrescu. Cfr. Em. Gârleanu în „Arhiva".

[4] T Maiorescu: „Contra şcoalei Barnuţiu", vol. II din Critice, p. 189.

[5] Ibid.

[6] Ibid., p. 195.

[7] T. Maiorescu: „Istoria contimporană a României".

[8] Cfr. Jean Boutière, op. cit., p. 18.

[9] Th. Sperantia, op. cit., p. 38.

[10] „Pumni şi ghionturi se preschimbă / Se văd bâte ridicate / Părţi din scaune şi mese / Sbor prin aer aruncate / Iar când vuetul din sală / Aşa culme o atinge / Unul plin de perfidie / Lumânările le stinge / Intunericul se 'ntinde / Nu se mai cunoaşte nime. / Lehăescu dă 'n profesori / Pătlăgică 'n băcănime. / Daţi de tot, copii. Pe dânşii! / Aleu! Valeu! Unul plânge... / Mi-a scos dinţii, zice altul: / Vai, amar, îmi curge sânge: / Mi-au spart capul profesorii, / Mi-a rupt şoldul băcănimea— / încleştată strigă, geme / Şi se vaetă mulţimea. / Aşa 'n luptă sângeroasă / Ajung toţi până la scară / Şi împinşi unii de alţii / Se rostogolesc afară. / Acum sala-i deşertată... / Ochelari, galoşi, căciule, / Mese, scaune sdrobite, / Clopoţel şi beţe rupte / Zac pe scânduri răspândite".

[11] I. Negruzzi: „Copii de pe natură", p. 150.

[12] I. Negruzzi: „Amintiri dela Junimea".

[13] Ibid.

[14] „Era nouă", 7 Ianuarie 1890.

[15] Scrisoarea e inedită şi mi-a fost pusă la dispoziţie de d. I. E. Torouţiu. Impreună cu alte preţioase documente, ea face parte din monumentala lucrare tipărită şi adnotată de d-sa: *Studii şi documente literare*, vol. III, care va apare în curând în institutul de arte grafice „Bucovina".

Slavici a semnat multă vreme: Ioan Slaviciu.

SOCIETATEA „JUNIMEA"

I

Schiţă istorică.

„Junimea" a luat fiinţă oficial în anul 1865 [1], întemeiată de tineretul care-şi sfârşise atunci studiile academice în streinătate şi care se adăpase mai ales la izvoarele culturii germane. Au fost cinci fondatori: Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi, Tudoriţă Rosetti, V. Pogor şi P. Carp.

La 1867, după ce se întemeie şi o tipografie, începu să apară revista „Convorbiri Literare", sub direcţia lui I. Negruzzi [2].

Membrii societăţei au sporit repede. Tot ce era distins în lumea Iaşilor, se ducea la „Junimea", care înlesnise condiţiile de admitere prin vestita formulă: „Intră cine vrea, rămâne cine poate". In realitate, nu se intra cu atâta uşurinţă. Prima condiţie, recomandarea, trebuia îndeplintă de unul din membri, care nu cuteza să se prezinte între junimişti cu ori-şi-cine. Se mai cerea, apoi, ca noul venit să aibă ceva vocaţiune, ca să poată

rămâne. Incercările începeau din prima zi. Junimiştii erau oameni îndrăzneţi şi necruţători ; iar noul membru era provocat întrun chip oarecare să ia parte la discuţii şi să-şi spună părerea. Cine se simţia stânjenit, pleca singur.

„Junimea" se înfăţişează la început ca o asociaţie pur culturală, stăpânită de un dezvoltat spirit autocritic, prin care se cernea toată activitatea intelectuală a epocei şi mai cu seamă a membrilor junimişti. Ea era „acea „şcoală literară din Iaşi, despre care mult s'a zis, dar „puţin s'a înţeles" ; şi care se distingea prin cea mai as- „pră critică a lucrărilor membrilor săi" [3].

Dar să-l lăsăm s'o definească până la sfârşit tot Titu Maiorescu :

„Juminea din Iaşi a fost o adunare privată de iubitori ai literaturei şi ai ştiinţei, de iubitori sinceri. Din întâmplare, ceì dintâi membri ai ei s'au găsit a fi înzestraţi cu cunoştinţe destul de felurite, fiecare după studiile şi după gusturile sale, în cât să se poată complecta unii pe alţii şi tot odată să se poată înţelege. Discuţiile cele mai animate, însă fără nici un amestec de interes personal, i-au apropiat şi i-au împrietenit, atrăgând încetul cu încetul pe mulţi alţii, a căror dispoziţie de spirit îi făcea accesibili la asemenea cercetări adeseori abstracte. In primii ani ai acelor întruniri intime s'a urmărit cu stăruinţă cetirea mai tuturor operelor literaturei române de pân'atunci, bune-rele, cum erau, şi pe temeiul unor asemenea cetiri se iscau discuţiile : observări critice, încercări de stabilire a unui teren comun de înţelegere, teorii conduse la extrem şi apoi limitate spre o aplicare

SOCIETATEA LITERARĂ «JUNIMEA» DE LA IAȘI



1) N. Beldiceanu, 2) Samson Bodnărescu, 3) Teodor Nica, 4) G. Roiu, 5) M. Hristodulo, 6) V. Castan, 7) M. Gheorghiu, 8) C. Meissner, 9) Dospinescu, 10) Alex. Suțu, 11) S. Vârgolici, 12) V. Burlă, 13) A. Naum, 14) Gh. Racoviță, 15) Ioan Buiucliu, 16) Abgar Buiucliu, 17) Th. Burada, 18) C. Leonardescu, 19) Bengescu-Dabija, 20) Th. Rossetti, 21) Titu Maiorescu, 22) Petre Carp, 23) I. Melik, 24) Mihail Eminescu, 25) Olănescu Ascanio, 26) N. Gabrielescu, 27) I. L. Caragiali, 28) Alex. Fara, 29) V. Pogor, 30) V. Alecsandri, 31) Iacob Negruzzi, 32) Dr. Max, 33) Gh. Bejan, 34) Ioan Slavici, 35) Caragiani, 36) General Cerchez, 37) N. Mandrea, 38) Nicu Gane, 39) N. Culianu, 40) I. Ianov, 41) Grigore Buiueliu, 42) Burghelea, 43) Constantin P. Constantiniu, 44) Leon Negruzzi, 45) Gh. Capșa, 46) Dimitrie Rossetti, 47) Ștefan Neiu, 48) Pavel Paicu, 49) Ioan Creangă, 50) N. Mihalcea, 51) Th. Hristodulo, 52) I. Nenițescu, 53) Miron Pompiliu, 54) Alex. Lambrior, 55) C. Lepadatu, 56) V Tasu, 57) Maior Scheletti, 58) Colonel Șerbănescu, 59) Th. Buiucliu, 60) A. D. Xenopol, 61) Petre Misir, 62) Dr. Peride, 63) Alex. Beldiman, 64) Victor Cuciureanu, 65) Gh. Zaharia, 66) Xenofon Gheorghiu, 67) Valerian Ursianu, 68) Gh. Negruzzi, 69) Alex. Philippide, 70) C. Dimitrescu-Iași, 71) S. Văleanu, 72) N. Volenti, 73) V. Bossie, 74) Telemak Ciupercescu.

(După d. O. Minar)

mai firească, expuneri ştiinţifice despre estetică, despre limbă, despre scriere, despre multe alte obiecte ale gândirii omeneşti — căci ştiinţele se înrudesc. — **de omnibus rebus et quibusdam aliis**, totdeauna libere, adeseori îndrăzneţe, de regulă vesele, niciodată personale, sau meschine, sau înveninate. Şi se formase astfel o atmosferă de preocupări curat intelectuale, care fără voie şi pe nesimţite ajunsese a stăpâni pe toţi, aşa încât orele petrecute odată pe săptămână la „Junimea" steteau în cel mai mare contrast cu viaţa de toate zilele, erau o lume aparte, un vis al inteligenţei libere înălţat deasupra trivialităţilor reale. Şi aşa de intensiv şi aşa de puternic lucra această atmosferă asupra celor ce o respirau, încât formà ea însăşi o legătură între ei şi-i armonizà pe toţi pentru timpul cât durà, pe unii pentru toată viaţa lor.

Cele mai disparate spirite s'au putut întâlni şi s'au putut însufleţi în acest contact: veselul voltairian Pogor, cu sistematicul politic Carp, melancolicul Teodor Rosetti cu (pe atunci) humoristul Iacob Negruzzi, scriitorul acestor rânduri cu militarul autodidact M. Cerchez, traducătorul lui Heine N. Schelitti cu franţuzitul M. Korné, închisul estetic Burghele cu vârtosul glumeţ Creangă, juristul Mandrea cu hazliul Paicu, agerul şi recele Buicliu cu sentimentalul Gane, spaniolul Vârgolici cu obscurul german Bodnărescu, horaţianul Ollănescu-Ascanio cu liricul ofiţer Şerbănescu, tăcutul Tasu cu vorbăreţul Ianov, viul cugetător Conta cu poligraful Xenopol, amarul critic Panu cu blândul Lambrior, anecdotistul Caraiani cu teoreticianul Misir, bunul „papa"

Culianu cu epigramistul Cuza, izbucnitorul Philippide „Hurul" cu blajinul Miron Pompilie, super-gingaşul Volenti cu filologul Burla, popularul Slavici cu rafinatul Naum, înaltul visător Eminescu cu nemilosul observator Carageale, şi alţii şi alţii în umbră şi în penumbră, iar din când în când, în mijlocul lor, întineritul Vasile Alecsandri, cu farmecul povestirilor lui.

Unde sânt aceste timpuri şi unde sânt aceşti oameni!" [3'].

Au fost întro vreme două „Junimi", una la Iaşi şi alta la Bucureşti. Societatea „Junimea" era, fireşte, una şi indivizibilă, dar şedinţele se ţineau în două locuri deosebite. Cauza era strămutarea lui Maiorescu în Bucureşti. Dela 1874, el se aşezase în Capitală, unde făcea profesorat, politică şi avocatură. De-aici plecau la Iaşi directivele în chestiunile literare şi culturale mai însemnate, căci T. Maiorescu se interesa de aproape de mersul „Convorbirilor" şi de întreaga mişcare junimistă. El era om hotărît şi fără preget. Din corespondenţa sa cu Iacob Negruzzi [4] se vede clar această intensă activitate.

După ce Maiorescu părăsise Iaşii, şedinţele „Junimei" se ţineau deobiceiu la Pogor sau la I. Negruzzi, unde era şi redacţia „Convorbirilor literare". Dar o parte dintre junimiştii de seamă se strămutaseră în Capitală, în frunte cu şeful acestei mişcări, Titu Maiorescu. Printre aceştia putem număra pe Carp, Eminescu, Slavici, Caragiale, nume consacrate pe vremea aceia, ca să nu vorbim de figuri mai mărunte. Era neapărată nevoe ca cercul să se întrunească şi la Bucureşti, ceeace Maiorescu a organizat să se facă în mod regulat.

Şedinţele „Junimei" bucureştene au început în anul 1877. La 28 Noembrie a acestui an, el scria lui Jac Negruzzi: „Novela lui Ganea deabea Vinerea viitoare vom ajunge a o ceti în reînceputa noastră „Junime". Scrisoarea e datată din strada Herestreu. Mai târziu, după trecere de doi ani, şedinţele şi-au strămutat sediul în strada Mercur, în casele proprii ale lui Maiorescu.

Cercul „Junimei" se întrunea foarte regulat, cu o punctualitate în adevăr „maioresciană" [6].

Eminescu era nelipsit, în toate serile de Vineri; iar Creangă era aşteptat şi el la aceste şedinţe, de câte ori se întâmpla să vie prin Bucureşti, fie cu treburi personale, fie în calitatea sa de membru în consiliul general al instrucţiunei publice. Slavici arată că Ioan Creangă era unul dintre cei mai zeloşi membri ai consiliului general. Din această cauză întro seară, când toată lumea îl aştepta la Maiorescu, el nu şi-a făcut apariţia de cât pe la 11 noaptea.

— „Se poate, domnule Creangă", i-a zis stăpânul casei. „Faci ca atâta lume să te aştepte".

— Ce să zic? — a răspuns el zâmbind ca de obiceiu. D-voastră ca d-voastră! — Neavând, se vede, altă treabă, aţi aşteptat în cea mai bună societate şi aşteptarea nu v'a fost zădarnică. Iată-mă: sunt aici. Eară eu, care umblu 'n treburi mari, voiu fi aşteptat, poate mai puţin, dar vorba Românului: De geaba vii, de geaba te duci!" [7].

Replicile lui Creangă erau totdeauna pilduitoare şi răspunsurile sale cu tâlc creau o atmosferă plăcută la „Junimea".

Cetitorii bucăţilor literare, versuri sau proză, erau de obiceiu Maiorescu şi Eminescu, mai ales Eminescu, care citea foarte frumos. Creangă îşi citea totdeauna singur scrierile sale, pe care le rostea în felul său cu totul original.

Avântul seratelor „Junimei" din Bucureşti mergea crescând şi elemente de valoare se strângeau în jurul lui Maiorescu, în vreme ce întrunirile junimiştilor eşeni deveneau din ce în ce mai puţin populate şi mai anemice. Creangă se ducea şi el tot mai rar la şedinţe. Entuziasmul general şi coheziunea care strângea odinioară pe junimiştii din Iaşi dispăruse cu încetul, până când, în anul 1885, „Junimea" dela Iaşi primi ultima lovitură. Iacob C. Negruzzi fusese numit profesor universitar la Bucureşti. Cu mutarea lui, totul s'a disolvat în urmă: Convorbirile literare" apăreau de-atunci în Capitală şi toate legăturile cu vechiul leagăn al societăţei „Junimea" se rupseseră definitiv.

II

Un cenzor literar: Iacob Negruzzi.

Numeroasele documente, ieşite la iveală după moartea lui Iacob C. Negruzzi, proectează o intensă lumină asupra activităţei dela „Junimea", cum şi asupra rolului atât de important, al fostului director dela „Convorbiri literare". In Biblioteca Academiei române, secţia manuscriselor, se află un mare număr de scrisori autografe româneşti, dăruite de Iacob Negruzzi. Sunt scrisorile celor mai însemnaţi scriitori ai noştri, din a doua jumătate a veacului trecut, toţi colaboratori la revista ilustrei societăţi.

Intre ani 1867 — 1915, Titu Maiorescu, M. Eminescu, Ioan Creangă, Ioan Slavici, N. Gane, I. L. Caragiale, Al. Vlahuţă, Duiliu Zamfirescu, ş. a., au întreţinut o preţioasă corespondenţă cu fostul director al „Convorbirilor". D-l I. E. Torouţiu, spirit critic distins şi neobosit cercetător al trecutului nostru literar, a început să colecţioneze întreg acest material, întro monumentală lucrare : „Studii şi documente literare", din care până în prezent au apărut 3 volume. In ele sunt tipărite

scrisorile referitoare la societatea „Junimea". Lucrarea e însoţită de motivele literare în legătură cu cuprinsul lor, şi cu un indice alfabetic.

Din cercetarea acestor scrisori, activitatea literară a „Junimei" capătă viaţă şi iese în relief. Ea apare întro lumină nouă, caracteristică şi necunoscută până azi; iar figura bătrânului şi vigilentului cenzor literar Jac Negruzzi, se desluşeşte în linii bine conturate şi definitive.

Intre operele pur literare ale lui Jac Negruzzi, şi între activitatea sa de auxiliar şi împlinitor al idealurilor societăţei „Junimea", —ţeluri atinse în întregime, — există o vizibilă şi accentuată disproporţie. Scrierile sale sunt îngrijite, pline de înţeles şi de savoare pentru epoca lor; însă acele „copii de pe natură", poezii şi schiţe fugare, au rămas închise în analele literare ale trecutului, într'un cadru pur documentar. Valoarea scriitorului a fost covârşită de înălţimea spiritului critic, de priceperea şi energia omului de iniţiativă şi de conducere. Această ultimă operă a lui I. Negruzzi a fost încoronată cu deplin succes şi a rămas în istoria literară, strâns legată de activitatea atât de strălucită a „Junimei".

El avea conducerea efectivă şi aproape exclusivă a „Convorbirilor literare", întro vreme de adânci prefaceri, când Maiorescu preconizase o „direcţie nouă" în literatura română. Se declarase războiu de moarte împotriva trecutului şi prezentului literar, a şcoalei Barnuţiu, a curentului de italienizare, în gândirea şi limba românească. Chemarea lui Maiorescu avusese un mare răsunet. In societatea „Junimea" au intrat talentele cele

mai viguroase. Dintre acestea, unele figuri literare au rămas şi până astăzi strălucitoare pe cerul cugetărei şi scrisului românesc.

In greaua lui misiune, de cenzor al atâtor forţe vii, ce băteau stăruitor la porţile ferecate ale „Convorbirilor", — un fel de Sfântul Petru în mână cu cheile raiului, — Jac Negruzzi a fost la înălţimea acelei chemări, făcându-şi toată datoria cu adâncă pricepere, prestigiu şi autoritate neştirbită.

Această putere miraculoasă, sau această investitură, i-o dase însăşi instituţia pe care o reprezenta şi pe care o înţelesese. Maiorescu, el însuşi, când trimetea manuscrisele la „Convorbiri", lăsà „cenzorului" toată latitu-„dinea, să-i foarfece la nevoie lucrările. „Fă bine", — „îi scrie el din Bucureşti, — „ mai îndreptează-mi tra-„ducerea cu ocazia corecturii... Curăţă-mi-o mai ales de „unele neologisme".

I. Negruzzi se rezema pe încrederea tuturor. „Convorbirile Literare" ieşeau cu îngrijirea şi sub oblăduirea lui absolută. Dorinţele lui Maiorescu erau în adevăr directive, formulate sub formă de sfaturi sau contribuţii, pe care directorul le asculta şi le punea în lucrare. Totdeauna pătruns de criteriile de judecată ale „Junimei", pe care ştià să le folosească în mod eficace şi suveran, Negruzzi era călăuzit de o severă educaţie literară şi de un mare bun simţ care rareori da greş.

Maiorescu, şeful teoretic al acestei ilustre mişcări culturale, îi recunoştea totdeauna calităţile excepţionale. La 1876, i-a trimis un articol al lui D. Bărbulescu, ca să-l „remanieze" şi să-l publice în revistă : „Dacă voiu avea

timp, fac eu remanierea ; dacă nu, ţi-l trimit **tale quale** peste 5 zile şi atunci foarfecă-l tu cu marea deprindere ce o ai".

De obiceiu, sau mai bine zis „în principiu", înainte de-a ajunge la tipar, articolele treceau prin purgatoriul membrilor „Junimei". În şedinţele plenare se citeau toate bucăţile propuse spre publicare, dar numai acelea care erau apreciate în prealabil de Maiorescu sau Jac Negruzzi.

Cenzura exercitată de Negruzzi era de multe ori prea riguroasă. Duiliu Zamfirescu, care-i trimisese odată o poezie tradusă din italieneşte, a primit o scrisoare cu observaţii, din cauză că într'un vers figura muntele „Pentelicul"... ce din întâmplare semăna la nume cu... „Penteleul" nostru. Poetul îi răspunde imediat :



Iacob Negruzzi.

„Am văzut că Pentelicul v'a supărat, din cauza prea marei apropieri de un munte coleg, producător de adevărat caşcaval. Ce-i de făcut ?

„Să suprimăm reputaţia Penteleului nu se poate ; să înlocuim versul cu Pentelicul vinovat iar e greu. Dar în sfârşit, dacă găsiţi ceva care să-l înlocuiască, eu primesc".

Duiliu Zamfirescu avea desăvârşită încredere în gustul

artistic şi priceperea directorului „Convorbirilor literare". Iată ce-i scrie în anul 1894 cu privire la romanul său „Viaţa la ţară":

„Văzând că nici în numărul de Aprilie nu începeţi publicarea **Vieţei la ţară**, doresc să cunosc cauza. Dacă romanul nu place, vă rog să mi-o spuneţi lămurit. Dumneavoastră ştiţi că nu mă supăr, şi că sunt foarte sincer când spun asta. — Eu cred însă că tot e ceva de scos din ultima mea încercare; de aceia (dacă nu o publicaţi), vă rog să-mi înapoiaţi manuscrisul şi să-mi spuneţi ce şi cum credeţi că ar fi de schimbat".

În cele din urmă, romanul a fost publicat în „Convorbiri literare".

Răposatul D. Onciul, după multe încercări respinse, care încep de pe la 1873, abia la 1884 a izbutit să i se publice în „Convorbiri" studiul său istoric: *Iuga-Vodă, Domn al Moldovei la 1374 şi 1400*. Celelalte articole îi fuseseră sistematic refuzate din cauza defectelor formale.

Două poezii ale Veronicăi Micle („Albăstrele" şi „Galatea"), trimise lui I. Negruzzi, au rămas nepublicate; iar poetul bucovinean D. Petrino, care era amic personal al lui Iacob Negruzzi, a fost nevoit să ia poziţie ostilă faţă de „Convorbiri" şi de toţi membrii Junimei, inclusiv Maiorescu, din cauză că cenaclul îi refuza unele bucăţi literare.

Alexandru Vlahuţă începuse colaborarea la „Convorbiri" în anul 1881. I. Negruzzi îi cerceta începuturile cu deosebită atenţie şi-i comunica în scris observaţiile sale, la care poetul răspundea: „Respect foarte mult şi vă sunt recunoscător pentru observaţiile ce-mi faceţi relativ la

poesiile ce v'am trimis în urmă". Sau : „Ați făcut destul pentru mine şi nu-s vrednic să vă mulţumesc. Mi-aţi deşteptat gustul de a scrie, şi ce e mai mult, m'aţi învăţat a-mi cântări fiecare vorbă — vă voiu fi pururea recunoscător".

Intr'altă scrisoare, din 12 Fevruar 1881, poetul „Vlahuţia", — cum semna el pe timpul acela, — trimite o poezie („Lutul gânditor"), pe care o dedică lui Iacob Negruzzi : „De veți găsi ceva bun în aceste versuri, daţi-mi voe să le închin D-voastră, spre semn de adânc respect şi vie recunoştinţă ce vă păstrez. De nu veți respinge-o în totul, voiu îndrepta, fără întârziere, greşelile ce mi se vor arăta". Dar poezia a fost respinsă „în totul", căci nu s'a publicat în revista „Junimei", cu toată dedicaţia poetului.

Cu o frumoasă și justă modestie, Vlahuția scrie peste un an, într'o scrisoare datată din Târgoviștea, la 6 Mai 1882 :

„De altmintrelea nu greu vă va fi să recunoașteți cât de mult îmi place să mă silesc să fac în mic, ceeace face în mare d. Eminescu, a cărui tăetură genială în versuri, nu o pot îndestul admira. Îmi va sluji de model acest mare maestru, care-și cunoaște atât de bine limba și care-și mlădie atât de artistic gândirea".

Vlahuță îi încredințase lui I. Negruzzi și un caet, care cuprindea probabil primele sale începuturi poetice. Nu cunoaştem aprecierile şi observaţiile directorului „Convorbirilor" asupra acestor încercări literare.

Iacob Negruzzi, care se erija în judecător și îndrumător al începătorilor, păstra însă toate formele de rigoare,

când era vorba de scriitori mai încercați. În orice caz, toate respingerile de manuscrise se făceau în numele „Junimei", care asculta lucrările serioase și hotăra de soarta lor.

Când se citea o bucată, autorul nu era admis să ia parte la discuția operei sale. I se opunea verdictul junimist: „autorul a vorbit!"

Dintre colaboratori, numai Carageale n'a îngăduit să i se facă tăeturi sau îndreptări în operele sale. El interzisese formal orice amestec în această privință, și într'o scrisoare adresată lui Negruzzi a făcut un mare tărăboi în jurul greșelilor de tipar ce se strecuraseră într'o lucrare a sa.

De asemenea, lui Eminescu nu i s'au făcut îndreptări și nu i s'a respins nimic la „Junimea". Intr'una din ședințele societății, când s'a citit „Scrisoarea III-a", G. Panu, probabil din motive politice, s'a ridicat și a părăsit sala protestând, împreună cu V. Pogor. Junimiștii au cerut să se citească din nou poezia și au admis-o cu entuziasm. Iacob Negruzzi, când a primit prin poștă *Epigonii*, a făcut poetului unele observații, scriindu-i la Viena. Eminescu a răspuns imediat, dând lămuriri și consimțind, la rigoare, să se suprime strofa III-a, ceeace nu s'a făcut.

În coloanele revistei, la *Poșta redacției*, i se răspundea uneori lui Eminescu sub literele convenționale: *Y. Z.* Iată două răspunsuri, în numerele din „Convorbiri" apărute în cursul anului 1870: „D-lui Y. Z. Pre bine. Se va publica cât mai curând"; sau, în numărul dela 15 Iunie, p. 136: „Y. Z. Meritul poetic e incontestabil,

chiar când nu ne-am uni cu totul în idei. Mulţămiri sincere".

În ceeace priveşte pe Creangă, om mai în vârstă, care n'a debutat cu încercări slabe şi nici n'a dibuit la începuturile sale publicistice, nu s'a simţit niciodată nevoe să se schimbe ceva din poveştile sau „Amintirile" sale. Dimpotrivă, auzind că Maiorescu plănuia să i se traducă unele poveşti în limba germană, povestitorul îi scrie să ţină seamă de unele erori de tipar strecurate în „Convorbiri", dându-i indicaţii cum trebuesc făcute îndreptările. Iar la 1876, când Titu Maiorescu, cetind pe *Moş Nichifor*, şi-a exprimat dorinţa să i se facă mici retuşări (găsise că povestirea, deşi frumoasă, e prea din „Borta... caldă"), a publicat-o totuşi în revistă fără nici o schimbare.

Şi pentrucă Maiorescu reţinuse manuscrisul cam mult la Bucureşti, povestitorul îi trimite aceste spirituale rânduri, în care se străvede şi o uşoară ironie:

Iaşi, 1876, Noemvrie 10.

„Stimate Domnule Maiorescu,

„Vă rog trămiteţi povestirea Moş Nichifor pentru ca s'o dau la tipar. Junimea din Iaşi întro şedinţă a sa pe la 12 noaptea, fiind cam somnoroasă, după obiceiul ei, — a votat să se tipărească; poate mai mult pentru încurajare. Sau, mai ştiu eu... poate şi pentru: P. A. Calescu [8].

„D-voastră cred că veţi fi râs de mine şi de dânsa, şi cu drept cuvânt; pentru că este o copilărie, scrisă de un om mai mult bătrân, de cât tânăr; da bine, da rău,

Dumnezeu ştie. Eu atâta ştiu numai, că am scris lung, pentru că n'am avut timp să scriu scurt. Dar ce am scris şi cum am scris, am scris..."

Creangă avea felul său original de a scrie, şi nu îngăduia îndreptări nici în fond, nici în stil, care de altfel era cizelat cu mare îngrijire. Cine ar încerca să schimbe sau să întoarcă frazele povestitorului, ar izbuti mai uşor să le strice, de cât să le facă mai frumoase.

Spiritul critic al lui Iacob Negruzzi a fost totdeauna sever; el era însă un mare înţelegător al valorilor. Această înaltă însuşire, care nu l-a părăsit niciodată, a fost trăsătura de unire între el şi marele său prieten Titu Maiorescu, pe care l-a priceput şi l-a ajutat în misiunea sa cu o rară competenţă.

Acestui spirit ales se datoreşte ridicarea personalităţei sale, printre oamenii de merit ai generaţiei literare din trecut.

III

Creangă la „Junimea".

Când a lăsat haina preoţească şi a părăsit locuinţa dela Golia, Ioan Creangă era în vârstă de 34 de ani. Scos şi din învăţământ, făcea negustoria de tutungiu, cu ajutorul fratelui său Zaheu. Pe lângă debitul de tutun, era ocupat cu lecţiile dela „Liceul nou" (şcoală particulară) şi cu meditaţiile de care nu era chip să scape. Se mai îndeletnicea cu aranjarea cărţilor şcolare, ce trebuiau revăzute pe alocuri, ca să fie scoase în noui ediţii. În bojdeuca din Sărărie, începuse să se înfiripeze o viaţă nouă, de pură intelectualitate. Creangă se simţia instinctiv atras spre îndeletniciri şi chemări mai înalte. Muncea fără preget şi făcea studii literare, pedagogice, ştiinţifice, citind de toate şi stăruind cu voinţă şi răbdare să se cultive. El râvnea să iasă spre lumină, croindu-şi drum în cercul intelectualităţii ieşene.

Deşi modest şi plin de cuviinţă, era însă lipsit de timiditate şi ştia să-şi facă loc şi să pătrundă cu demnitate în rândurile oamenilor luminaţi. Între aceştia, se făcea apreciat din primele momente. Creangă era căutat şi iubit pentru puritatea sufletească şi pentru spiritul său

isteț și plin de originalitate. După Maiorescu, așà l-au cunoscut Conta, Lambrior, Eminescu, Carp, Xenopol, Pogor, Cuza, Culianu, Poni, Alexandrescu și atâți alții, cari i-au rămas prieteni devotați.

În societate, ținea foarte mult să păstreze și să cultive legăturile cu oamenii de seamă. Olga Creangă, nora lui, se dusese odată la Iași, împreună cu fiul povestitorului, ca să-l vadă pe Ioan Creangă. Prima lui grijă fusese să întocmească atunci o listă de persoanele cele mai distinse, obligându-și fiul și nora să facă vizite de rigoare, În fruntea listei figurau : Carp, Poni, A. D. Xenopol, Nicu Gane, A. C. Cuza, ș. a. Iar când s'au isprăvit aceste vizite, seara, el s'a interesat de aproape de chipul cum fuseseră primiți de fruntașii ieșeni, cerea amănunte și se bucura ca un copil, când se încredința că li se dase atenția cuvenită.

E greșit să se creadă că Ioan Creangă fusese apreciat și distins, numai pentru motivul că începuse să scrie și să citească povești la „Junimea". Maiorescu l-a deosebit cu mult înainte. El i-a fost un neclintit și puternic sprijinitor, într'o vreme, când nici nu-i trecea prin minte că diaconul Creangă ar putea ajunge scriitorul atât de original și fermecător de mai târziu.

Când a venit Creangă la „Junimea"? Această chestiune părea tranșată definitiv, odată cu apariția „Amintirilor dela Junimea", publicate întâi de G. Panu, iar în urmă de Iacob Negruzzi. Cele două colecții de reminiscențe literare, însă, cuprind unele erori de fapt și dovedesc vădite absențe de memorie. Prima lucrare e te-

zistă, ca toate scrierile lui Panu, ceeace coboară mult valoarea ei documentară. A lui Jac Negruzzi e curgătoare şi scrisă cu sinceritate, dar este influenţată de vârsta prea înaintată a bătrânului cenzor dela „Convorbiri literare". Cât temeiu se poate pune pe aceste aduceri aminte, când I. Negruzzi scrie în cartea sa de „Amintiri" : „Eminescu în momentele lucide vărsa lacrimi după moartea povestitorului popular..." ; cu alte cuvinte, lacrimi postume, căci Eminescu murise cu o jumătate de an înaintea lui Creangă !

Cei doi junimişti susţin că Ioan Creangă a fost introdus de Eminescu în societatea „Junimea".

Am pus la îndoială, atât afirmaţiile lui G. Panu, cât şi pe ale lui Iacob Negruzzi. Făcând cercetări în această direcţie, am descoperit fără prea multă trudă adevărul necontestat, care e stabilit de Titu Maiorescu în minunata sa lucrare: „Istoria contimporană a României" (1866—1900). După relatările precise ale lui Maiorescu, intrarea lui Creangă în sânul „Junimei" datează cu mulţi ani înainte, adică pe vremea când era diacon. El fusese introdus acolo de către Maiorescu, odată cu alţi profesori : „Culianu, Melik, St. Vârgolici, Naum, A. D. Xenopol, Creangă", după cum scrie textual şeful junimiştilor [9]. Din cele relatate de Maiorescu, e probabil că diaconul Creangă a fost admis la „Junimea" încă de pe la 1868, pe temeiul calităţei sale de institutor şi de scriitor didactic emerit, căci Maiorescu punea mare preţ pe calităţile pedagogice ale profesorilor, mai cu osebire când ei erau şi autori didactici. Acesta e şi motivul pentru care îl trece în rândul profesorilor de merit.

Din constatările făcute de Titu Maiorescu, se vede clar că, în Aprilie 1871, diaconul şi institutorul Creangă era un vechiu membru al „Junimei", de oarece lua parte regulat la şedinţe şi se amesteca în toate discuţiile mai însemnate la ordinea zilei. Maiorescu scrie în această privinţă că la 15 Aprilie 1871, Curtea [domnească], însoţită de ministrul Costaforu, a sosit la Iaşi pentru zece zile şi a fost găzduită în casa Rosnovanu. În chiar ziua sosirei, Costaforu a intervenit pe lângă Maiorescu, stăruind ca „junimiştii" să intre şi în politică, intervenire ce se rezuma în cuvintele: „La ce folos literatura, dacă prin pasivitatea oamenilor de ordine se periclitează tronul şi prin urmare ţara".

Maiorescu scrie: „În prima întrunire a prietenilor „junimişti" din acea săptămână li se împărtăşeşte propunerea ministrului, şi în jurul ei se încinge cea mai curioasă discuţie".

„Cei ce pe atunci veneau regulat la adunările literare. erau — în afară de d-l B. Pogor şi de autorul acestei scrieri, la care se ţineau alternativ întrunirile — Iacob şi Leon Negruzzi, Nicu Gane, Dimitrie Rosetti, N. Mandrea, I. Ianov, colonelul N. Skelitti, G. Racoviţă, colonelul Miluţă Cerkez, M. Korne, Gr. M. Buicliu, T. Cerkez, G. Roiu, profesorii Culianu, Melik, St. Vârgolici, Naum, A. D. Xenopol, Creangă, şi din când în când asistau V. Alecsandri, I. A. (Zizin) Cantacuzin, C. Şuţu, A. Balş, N. Calimachi-Catargi, etc.[10]. Doi din membrii fondatori ai societăţei lipseau la acea epocă din Iaşi: P. Carp, care era agent diplomatic la Viena, Berlin şi St. Petersburg, iar Rosetti comisar al guvernului la Berlin".

După cum se vede, membrii „Junimei" sunt trecuți enumerativ și limitativ, în ordinea venirei lor: Eminescu mai târziu de cât Creangă, ceeace este ușor de explicat, căci marele nostru poet, la 1871, se afla student în streinătate, de unde nu s'a întors definitiv în țară de cât în anul 1875.

Când a venit în discuție „grava propunere politică", în April 1871, „Pogor era întrerupt de povestirea lui Creangă, cum profesorul fracționist Suciu justifica la o întrunire electorală taxa asupra „burlăcăritului", în virtutea regulei junimiste „anecdota primează" [11]. După cum se vede, Maiorescu precizează cu amănunte prezența lui Creangă, în vremea aceia, la ședințele societății, în cât nu mai poate rămâne nici o umbră de îndoială în această privință.

D-l Octav Minar face să se producă o nedumerire, publicând o pretinsă scrisoare a lui Eminescu către Veronica Micle, în care marele nostru poet afirmă că el l-a adus pe Creangă întâia dată la „Junimea". Atât stilul scrisoarei, cât și adevărul istoric stabilit de Maiorescu, ne îndrituesc să nu punem nici un temeiu pe autenticitatea documentului produs de d. O. Minar. El n'ar face credință de cât dacă l-am vedea reprodus în facsimil, ceeace s'ar fi putut face până în prezent, dela 1914, când s'a publicat scrisoarea întâia dată [12]. Până la proba contrarie, noi nu credem în existența unei asemenea scrisori; iar dacă, prin imposibil, s'ar face totuși o asemenea dovadă, încă ar fi extraordinar să se poată trece peste însemnările istorice ale lui Titu Maiorescu. De aceia ținem la convingerea noastră, că scrisoarea

autografă a lui Eminescu nu se poate reproduce, fiind neexistentă; iar adevărul istoric rămâne cel stabilit de şeful „Junimei" [12]'.

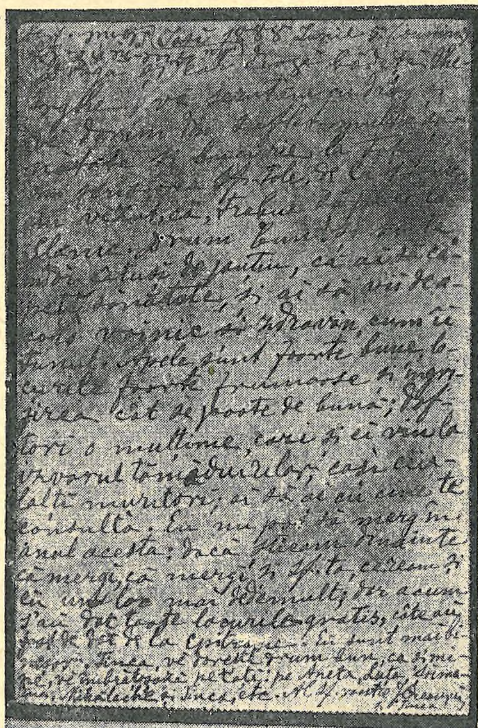
Creangă era totdeauna primit cu bucurie în sânul societăţei, căci el ştia să însenineze toate frunţile. Când citea sau povestea câteceva, liniştea în sală era deplină, întreruptă din când în când de exclamaţii şi râsete pornite din inimă. La citirea lui „Dănilă Prepeleac", auditorul râdea cu lacrimi; tot aşa, când a citit pe „Ivan Turbincă", sau când spunea felurite znoave şi cimilituri.

In privinţa aceasta, e foarte frumoasă evocarea d-lui A. C. Cuza:

„La întrunirile „Junimei", în mijlocul atâtor personalităţi distinse şi la cari domnia pururea veselia fecundă a spiritului exuberant — ca perpetuu protest împotriva „posomorîrii" pedantismului steril — veselia lui Creangă se impunea tuturor, cucerindu-ne prin originalitatea ei, întotdeauna instructivă. Căci veselie era şi veselia sceptică a lui Vasile Pogor; şi veselia frivolă, „de cântecele comice", a lui Ioan Ianov; şi veselia blajină orientală — în nota lui Nastratin Hogea — a „binehrănitului" anecdotist aromân, Ioan Caragiani. Dar pe acestea toate le covârşia veselia bunului simţ, romănesc — fără nici un amestec de învăţătură streină — a luĭ Creangă, căreia nimic nu putea să-i reziste, când venia, totdeauna la timp, să restabilească drepturile faţă de încălcările pretenţiei seci. „Anecdota primează", şi tot ce nu era adevărat şi sănătos, se risipia

într'un hohot de râs, de pe urma anecdotei lui... *Anècdotă* — cum se zicea la „Junimea" — nu *Anecdòtă"*.

Fireşte că şi în afară de sedinţele „Junimei", ceasu-



Scrisoarea lui Ioan Creangă către preotul Gheorghe Creangă.

rile petrecute în societatea lui Creangă, erau pentru mine o adevărată sărbătoare ; o desfătare sufletească, şi un învăţământ, pururea de sincer naţionalism".

In adevăr, glumele sale erau foarte gustate la „Junimea". In şedinţe intime, el spunea sau citea uneori anecdote şi poveşti „pe uliţa mică", adică rostite pe şleau, fără înconjur, fără perdea. Acestea erau foarte picante şi făceau deliciul şezătorilor, totdeauna în absenţa lui Maiorescu.

Nu cunosc nici una din faimoasele anecdote „porceşti", cum le botezase Creangă. Căpitanul Creangă mă întreba odată, de mult, dacă aceste lucrări n'ar putea fi tipărite cu autorizaţia ministerului public. Controlul parchetului, asupra vânzărei, s'ar fi făcut după o listă subscrisă de amatori vârstnici şi serioşi. Ideea fiului lui Creangă mi s'a părut antipatică, inaplicabilă în practică, putând să căşuneze răspunderi şi neplăceri; de aceia l-am sfătuit să renunţe la gândul său. După moartea lui, am aflat că vânduse unele manuscrise unui distins medic din Capitală [13], la care s'ar afla şi azi asemenea scrieri. N'am controlat ştirea, astfel că nu cunosc adevărul în această privinţă.

Printre membrii „Junimei" erau şi unii, vreo doi, trei, cari priviau pe Ioan Creangă cu un aer de indiferenţă. Obârşia ţărănească a povestitorului îl învăluia într'o atmosferă de răceală şi nepăsare. Era mentalitatea vremei. Tagma scriitorilor avea de obiceiu rădăcinile înfipte în pătura boerească. El e primul ţăran neaoş, care a îndrăznit a scrie frumos. Creangă era socotit ca un fel de intrus în literatură. Unii au păstrat rezerva până mai târziu, după moartea scriitorului, împărtăşind-o în evocările şi reminiscenţele lor literare. In fruntea lor se afla G. Panu [14].

Cu toate acestea, din constelaţia de scriitori cari au făcut strălucirea „Junimei", cei mai mari luceferi au rămas tot Eminescu şi Creangă. Ei au întrupat aspiraţiile cele mai înalte ale junimismului literar : în gândire, limbă şi realizare artistică.

Creangă a fost totdeauna distins la „Junimea". Colaborarea sa la „Convorbiri" era foarte apreciată şi căutată. Faima sa creştea. De pe la 1880, povestitorul începuse să fie proslăvit în toate cercurile intelectuale. După poveşti, „Amintirile" publicate în „Convorbiri" au stârnit admiraţie şi chiar entuziasm.

Asociaţiile literare îl căutau şi-i cereau stăruitor colaborarea. „România Jună" l-a ales în unanimitate membru de onoare al ei, ceea ce l-a determinat să răspundă cu următoarea scrisoare :

Iaşi, 1882, Decemvrie 28

Domnule Preşedinte,

Mişcat sufleteşte, mulţumesc onorabilei societăţi academice „România Jună" pentru distinsa onoare ce mi-a făcut de a mă numi „membru de onoare" al ei, şi vă rog, D-le Preşedinte, a comunica onorabilei Societăţi, din parte-mi, că sunt mândru de această numire neaşteptată.

Primiţi, vă rog, D-le Preşedinte, încredinţare despre stima şi recunoştinţa ce vă păstrez.

I. Creangă [15]

IV

Creangă şi Maiorescu.

Inzestrat cu un talent atât de remarcabil şi cu o fire comunicativă, Creangă era apreciat şi stimat de oamenii de seamă ai timpului său. După Maiorescu, se bucura de consideraţia lui Petre Carp, pe care povestitorul se ducea să-l vadă din când în când. Carp mai simpatiza şi pe fiul scriitorului, căpitanul Constantin Creangă, pentru care uşile casei erau oricând deschise. Costache Creangă fusese îndemnat şi încurajat de Carp să facă studii superioare în streinătate.

Tot prin stăruinţele lui Carp, Ion C. Brătianu a privegheat cu ochi părinteşti pe tânărul ofiţer. Pe când era şeful guvernului şi ministru de războiu, la 1877, „Vizirul", — cum i se zicea lui Brătianu pe vremea aceia, — l-a demobilizat de pe câmpul de luptă, unde nevârstnicul şi zvăpăiatul elev din şcoala militară se înrolase voluntar, fără consimţimântul scris al părintelui său.

Inima povestitorului se simţia mai aproape de cercul intelectual al „Junimei", unde îşi făcuse cele mai bune prietenii.

Printr'o adâncă înțelegere, pe care n'o au decât cei aleși, el a păstrat recunoștință, iubire și mare admirație lui Titu Maiorescu. Toate scrisorile lui sunt respectuoase și pline de venerație.

Din corespondența cu Maiorescu, ce se află împrăștiată în cuprinsul acestei lucrări, pe lângă iubirea și respectul lui Creangă față de fostul său dascăl, se mai înțelege că el stăruia, de obiceiu pentru alții, aproape niciodată pentru sine. Dorința să mai intre odată în „Consiliul general al instrucțiunei", exprimată într'o scrisoare, e lipsită de interes material și motivată cu sinceritate: să-și mai vadă la București băeatul, și „câteva persoane stimate și iubite care îl atrag", și să-și tipărească poate „puținele scrieri la Socec", unde ar face singur corectura. In altă scrisoare, se interesează de fiul său, mulțumind lui Maiorescu pentru interesul ce i-l poartă și rugându-l, „dacă crede că poate ieși dintrânsul ceva, să nu-i refuze sfatul și protecția". Acestea par cele mai subiective dintre scrisorile trimise de Creangă lui Maiorescu:

Iași, 1883, Mai 25

„Stimabile Domnule Maiorescu,

„La 21 a curentei corpul institutorilor din Iași mi-a făcut iarăși onoare a mă alege între cei trei... dintre cari, precum știți, numai unul e destinat a lua parte ca membru în „Consiliul general al instrucțiunei", după voința ministrului.

„Așa fiind a se urma, și având încredere în mine că

în rândul trecut să nu fi adus vreo nemulţumire prin pacinica mea dormitare în sânul acestui consiliu, cutez a vă ruga să puneţi un cuvânt pe lângă cine se cuvine pentru ca să fiu numit membru şi în rândul acesta.

„Străduinţa mea de a vedea Bucureştii nu e nici din ambiţie, nici pentru niscaiva interese particulare. Intâi doresc să-mi mai văd băiatul ; al doilea, câteva persoane stimate şi iubite care mă atrag ; al treilea, cu ocaziunea aceasta poate să-mi tipăresc puţinele mele scrieri la Socec, făcând eu însumi corectura ; şi al patrulea cred, în prostia mea, că cel ce cunoaşte cât de puţin firul oarecăror lucrări, tot mai de folos poate fi decât cel ce pofteşte a face experienţa din nou, dacă are plăcerea să o facă şi nu este altceva la mijloc.

„Vă salut cu dragă inimă şi vă doresc sănătate şi bucurie.

I. Creangă"

„N. B. — Ceilalţi doi aleşi sunt : Ropală, grecuşor, dar bun băeat altfel, şi Hrisoscoleu, care m'a sfredelit mult împreună cu Săvescu şi alţi câţiva, afară de d. Darzeu, care este un tip de om cinstit, în toată puterea cuvântului".

Maiorescu urmărea cu atenţie deosebită desfăşurarea activităţei lui Creangă, pe care-l preţuia şi-l numia „vârtosul glumeţ Creangă".

Dar minat de boală, care începuse să se manifesteze după 1880, povestitorul pierdea văzând cu ochii din puterea sa creatoare. Maiorescu făcea intervenire stăruitoare şi repetată pe lângă el, rugându-l să nu rărească

trimiterea manuscriselor, care se cereau insistent nu numai la „Convorbiri", dar şi la „România Jună". Maiorescu intervenea pentru amândouă. Faţă de asemenea energice stăruinţe, bietul Creangă, ostenit de boală, era nevoit să tempereze uneori prin telegrame nerăbdarea fostului său profesor dela Trei-Ierarhi [10], şi a „României June":

I. *Trimis astăzi. 2/11/1882.*

Creangă

II. *Anecdota (Moş Ioan Roată) trimite-voiu, însă puţină zăbavă.*

14 Noemvrie 1882.

Creangă

Revistele serioase, în fruntea cărora tronà cu drept cuvânt „Convorbiri Literare", nu se umpleau cu te-miri-ce, pe vremea aceia. „Junimea" fiind exigentă, scriitorii de seamă erau îndemnaţi mereu şi stăruitor să scrie. Maiorescu lupta în această direcţie pe două căi: prin el însuşi şi prin mijlocirea lui Jac Negruzzi.

In corespondenţa lui I. Negruzzi, aflată în conservarea Academiei Române [17], există şi o scrisoare a lui Creangă din anul 1885, cu următorul cuprins:

Iaşi, 1885, Mai 15

Stimate şi mult iubite Domnule Negruzzi!

Văzând cele cuprinse în scrisoarea d-voastră din 12 ale curentei m'am pus pe gânduri!

Pisemne d-voastră nu mă credeţi că sunt bolnav şi aproape, dacă nu de tot, idiot. Apoi ocupat 30 de oare pe săptămână cu şcoala primară, plus dusul şi întorsul de 2 ori pe zi, cine ştie de unde, prin ploae şi noroiu, ger sau arşiţă, cum se întâmplă, nu e lucru tocmai uşor pentru omul vârsnic şi greoiu. Se mai apropie încă şi examenul cu multişoare formalităţi de îndeplinit.

Cu toate aceste, încurajat de d-voastră, voiu mai încerca a scrie câteceva. Timpul însă, pe când voiu avea ceva gata, nu vi-l pot hotărî; căci ştiţi d-voastră mai bine, că aceasta e treabă de gust, nu de silinţă.

Vă salut respectuos şi vă doresc sănătate şi bucurie.

I. Creangă

Chiar înainte de a fi proclamat membru onorific al societăţii „România Jună", care-şi avea sediul la Viena, povestitorul era solicitat cu multă căldură să colaboreze. Şi pentru că el ajunsese greoiu la scris, stăruinţele se făceau în cele din urmă tot prin Maiorescu, care avea mare trecere la Creangă. In legătură cu aceasta, la 13 Noemvrie 1882, Titu Maiorescu primeşte din Iaşi următoarea scrisoare:

„Stimate Domnule Maiorescu,

„Iaca chiar acum la 6 oare dimineaţa am gătit de scris anecdota pentru „România Jună" şi o trimit cu poşta de astăzi.

Tare am avut dorinţa să vă văd când aţi fost de aniversarea „Junimii", însă nu mi-a fost tocmai bine şi nici nu puteam să scriu ceea ce începusem a scrie pentru „România Jună", de-mi venia să înebunesc de necaz. Fe-

rească Dumnezeu de omul tâmp, când începe să facă ceva, că el singur nu ştie ce face, decât numai întâmplarea poate să-l scoată din încurcătură. Iaca aşa sunt eu, şi 'n asemine încurcătură mă aflam de aniversară, faţă cu făgăduinţa ce vă dădusem că voi trimite ceva la Viena. Tocmai în ziua de aniversară mi-a venit şi mie câteva idei, şi ca să nu le scap, am fost nevoit să las cea mai veselă petrecere, aniversarea, şi să nu vă pot vedea pe Dumne-voastră, cel mai drăgălaş profesor şi cel mai bun voitor ce am avut în viaţa mea.

Deaceea, vă rog, să mă iertaţi şi măcar că nu v'am văzut, credeţi că cu mintea şi inima mea totdeauna vă văd şi vă doresc.

Am fost pe la d-l Lambrior şi mi-a comunicat ce i-aţi spus D-voastră. Vă mulţumesc din suflet, Domnule Maiorescu, pentru interesul ce purtaţi de copilul meu ; şi de credeţi că poate ieşi dintr'însul ceva, vă rog nu-i refuzaţi sfatul şi protecţia D-voastră.

Vă salut cu adânc respect şi vă doresc sănătate şi bucurie.

I. Creangă

Bietul Lambrior, oare nu a călcat pe urma lui Conta ? Tare-mi pare rău, sărmanul ! Iaca şi munca peste măsură la ce duce !"

Prietenia ocrotitoare a lui Maiorescu, faţă de Ioan Creangă, mai ales în anii din urmă ai vieţii povestitorului, n'a slăbit niciodată. Se cunoaşte, de altfel, caracterul ferm şi neschimbător al lui Maiorescu, de obiceiu obiectiv şi senin. De aceia, gestul ofensător până la

brutalitate, pe care i-l atribue d-l A. Gorovei [18], că ar fi refuzat într'o vreme să primească vizita povestitorului, deşi Creangă îl văzuse în balconul casei sale din Bucureşti, ni se pare straniu. D-l Gorovei arată că însuşi Creangă i s'a plâns de această dureroasă jignire. Nu se poate pune la îndoială bunăcredinţa d-lui A. Gorovei; dar întâmplarea relatată de d-sa a suferit, desigur, o greşită interpretare din partea lui Creangă, care, mai ales în timpul boalei, era prea susceptibil. Probabil că Maiorescu nu văzuse pe Creangă, — deşi se afla în balconul casei; iar valetul comunicase povestitorului o dispoziţie generală a stăpânului său pentru ziua aceia: „Domnul nu e acasă". E mult mai firească această tălmăcire, de cât să credem că fostul profesor şi protector neclintit al lui Creangă ar fi dezminţit în chip atât de grosolan manierele şi creşterea sa aleasă, mai cu seamă într'un timp (e vorba de anii 1885—1886) când scriitorul se bucura de un mare prestigiu şi când starea sănătăţii sale reclama menajamente, cu osebire din partea lui Maiorescu. De altfel, un asemenea gest ar fi provocat ruperea legăturilor dintre ei, ceia ce nu s'a întâmplat.

La 19 Septembrie 1887, după acest incident, Creangă îi scrie lui Maiorescu o foarte călduroasă scrisoare, plină de iubire şi prietenie, în care găsim şi această frază edificatoare: „De veţi avea răbdare, că bunătate totdeauna aţi avut..." [19].

Dovezi şi mai temeinice, despre consideraţia deosebită a vechiului dascăl şi estet faţă de Creangă, sunt scrisorile acestuia, pe care Maiorescu le-a păstrat cu grijă şi le-a publicat la vreme, după moartea scriitoru-

lui, în „Convorbiri literare". Acestea, în afară de aprecierile critice elogioase, pe care le-a făcut totdeauna cu privire la personalitatea marelui povestitor.

S'a obiectat uneori că marele critic dela „Junimea" avea totuşi rezerve în aprecierile sale. Este adevărat că, în materie de limbă, Titu Maiorescu înţelegea un organ de expresie unitar, care să răsune uniform în toată românimea. Aceiaşi idee fusese exprimată în atâtea rânduri şi de marele Eminescu.

Cu toate acestea, Maiorescu preţuia cu sinceritate marea personalitate artistică a lui Ioan Creangă. Astfel, pe lângă celelalte dovezi de iubire, el scrià către „România Jună", la 3/15 Iunie 1887:

„Poate ar mai scrie şi I. Creangă (institutor la Iaşi) ceva, dar este bolnav. (A devenit epileptic: nu prea avem noroc cu oamenii noştri de talent)".

Această bună apreciere a rămas statornică până la sfârşit.

Titu Maiorescu a fost cel mai norocos şi mai fericit şef de şcoală. Toate ţelurile „Junimei" au fost atinse. Triumful a fost desăvârşit, prin înălţimea de cugetare, adâncimea simţirei şi armonia formei din poezia lui Eminescu; prin poporanismul atât de sincer şi fermecător din opera lui Creangă.

Dar izbânda şcoalei lui Maiorescu nu se datoreşte numai întâmplărei. Marele estet are meritul de a fi descoperit el însuşi valorile, pe care le-a preţuit şi le-a ajutat în desvoltarea lor. Pe Creangă l-a cunoscut la şcoala normală dela „Trei-Ierarhi". Acolo l-a distins şi l-a numit institutor, împlinind astfel cea mai fierbinte dorinţă a elevului său. Iar când a văzut că fusese desti-

tuit pe nedrept, s'a grăbit să-i redea postul. Adevărul e că Ioan Creangă nu dovedise, atunci, de cât o valoare pedagogică şi didactică; dar intervenţia lui Maiorescu a avut efecte hotărâtoare. Lăsat la voea întâmplărei, cu negustoria lui de tutun, sau cu alte îndeletniciri burgheze, cine ştie dac'am avea astăzi opera literară ce l-a făcut nemuritor [20].

Titu Maiorescu împlinise o poruncă a destinului. Creangă trebuia sprijinit, ca să se poată adăpà la izvoarele învăţăturii şi să pătrundă în sfera mai senină a intelectualităţei. Numai acolo s'a putut face apreciat. iubit, stimulat. In orice altă parte, orizontul s'ar fi îngustat şi izvorul cel dătător de viaţă putea rămâne închis pentru totdeauna... Intocmai ca apa ce fierbe şi se frământă la munte, între pereţi de stâncă, neputându-şi croi drumul spre larg, în câmpia deschisă, ca să crească nestăvilită şi să se prefacă în râuri şi fluvii biruitoare.

NOTE

[1] In „Amintiri din Junimea", Iacob Negruzzi pune înfiinţarea societăţei la anul 1864. Oricâtă autoritate ar avea cuvântul fostului director al „Convorbirilor", suntem datori să opunem un document inedit, care a scăpat probabil memoriei sale. E vorba de o condică găsită la A. D. Xenopol, după moartea acestuia, pe coperta căreia se află scrise aceste cuvinte: „Societatea Junimea — Prescripte verbale". Condica a fost descoperită de d. Em. Bucuţa, care a publicat un rezumat al ei în revista „Ideea europeană, II, p. 3, No. 62 din Martie 1921.

Se ştie că A. D. Xenopol a fost într'o vreme secretarul „Junimei", însărcinat cu ţinerea regulată a condicei. In ea se treceau dările de seamă ale şedinţelor. Avem, din fericire, „prescriptele-verbale" dela înfiinţarea societăţei, începând cu prima şedinţă care s'a ţinut la 19 Octomvrie 1865. Intrunirea s'a făcut la V. Pogor şi au fost prezenţi: V. Pogor, N. Schiletty, L. Negruzzi, I. Negruzzi şi Maiorescu. Darea de seamă a şedinţei a fost scrisă chiar de T. Maiorescu. S'au stabilit atunci preocupările de căpetenie ale societăţei: înfiinţarea unei tipografii, fixarea ortografiei limbii române, punerea la cale a unor conferinţe populare.

Şedinţa II-a s'a ţinut acasă la Maiorescu, Duminică 26 Octomvrie 1865, în prezenţa a 9 membri. S'au făcut lucrări preliminare pentru elaborarea unei antologii a poeţilor români. In a 3-a şedinţă se lucrează la antologie şi, pe lângă cei 6 membri prezenţi, iau parte şi 2 aspiranţi. In şedinţa a 4-a se încep discuţii asupra ortografiei române. Adunările se ţin Vineria, iar după aceia şedinţele alternează: Marţia cu Vineria. Dările de seamă nu se mai fac atât de conştiincios, iar alteori lipsesc din condică, lăsându-se locuri goale, spre a fi complectate mai târziu, din memorie. Darea de seamă a şedinţei a 9-a se rezumă în următoarea frază: „Discuţiuni *de omnibus rebus et quibusdam aliis*". In şedinţa a XI-a se fac discuţii asupra scopului şi întinderei societăţei „Junimea". La alcătuirea programului „prelecţiunilor populare", Pogor propune introducerea câtorva biografii în cadrul prelecţiunilor: Platon, Sf. Vasile, M. Angelo, Voltaire, Goethe şi Proudhon; Maiorescu, pe Caton, Temistocle, Cromwel, Schopenhauer; Mârzescu, pe Regulus; Iacob Negruzzi, pe Gregoriu VII şi Luther.

In altă şedinţă se decide ocupaţia ficărui membru şi se hotărăşte mai întâi publicarea de cărţi şcolare.

Precum se vede, la începuturile sale, „Junimea" avea preocupări mai mult culturale, de ordin general. Literatura propriu zisă a fost cultivată cu predilecţie ceva mai târziu, de pe la anii 1870—1871.

„Junimea" fusese concepută cu vreo doi ani mai de vreme, pe la 1863. Realizarea ei, însă, s'a făcut la 1865, din cauză că Maiorescu lipsea din ţară, fiind pe vremea aceia la Berlin. O dovadă e

şi data serbărei de 7 ani dela întemeerea „Junimei", care a fost la 21 Octomvrie 1872, în sala hotelului d'Anglettere din Iaşi, unde au luat parte 22 de membri.

[2] Pentru întemeiarea şi susţinerea tipografiei s'au stabilit cotizaţiuni însemnate. Rolul tipografiei: 1) „A publica gratuit toate manuscrisele originale române. 2) A publica cărţi de şcoală pe preţul cel mai modic posibil. 3) A republica în ediţiuni critice şi portative toate lucrările de merit deja imprimate. 4) Traduceri bune. Fiecare publicare va fi cu litere latine".

„Pentru a ajunge aceste scopuri, tipografia va lucra cu bani orice comandă ce i s'ar face". După propunerea lui Pogor, se mai hotărăşte într'o şedinţă a se publica îndată: I. Cronicarii români, II. O antologie a poesiei române. III. Testamentul cel nou cu litere latine.

Tipografia mergea însă prost şi în şedinţa dela 13 Octomvrie 1871, cu 13 membri prezenţi, se decide vinderea ei. (Extrase din condica de „prescripte-verbale" a societăţei).

[3] Titu Maiorescu: Critice III, p. 170.

[3'] Ibid., p. 295.

[4] T. Maiorescu, Critice III, p. 170—172.

[4'] v. I. E. Torouţiu: Studii şi documente literare, vol. I, „Junimea".

[5] Ibid.

[6] T. Maiorescu a rămas proverbial prin punctualitatea sa.

[7] v. „Amintiri" de Ioan Slavici.

[8] Versuri trimise la „Convorbiri" de Hasdeu şi publicate prin surprindere în coloanele revistei. Nu s'a observat nici măcar semnătura (Pacalescu), care ar fi demascat farsa. S'a făcut mult haz şi zgomot în jurul acestei faimoase păcăleli.

[9] T. Maiorescu, op. cit., p. 39.

[10] Nota lui Maiorescu:

Membrii mai erau căpit. T. Şerbănescu, N. Burghele, Al. Farra, Caraiani, Paicu, Burlă, Bodnărescu, Miron Pompiliu. Ceva mai târziu vin Eminescu, Slavici, Tasu, G. Panu, Lambrior, V. Conta, T. Nica, B. Missir, Al. I. Philippide, G. Vârnav-Liteanu, B. Bossy, colonelul Bengescu-Dabija, Chibici-Râvneanu, C. Leonardescu,

Meissner, Volenti, A. C. Cuza, Strajan, F. Istrati, Ollănescu-Ascanio, Dr. Christea Buiucliu, Duiliu Zamfirescu, I. L. Carageale".

[11] T. Maiorescu, op. cit., p. 40.

[12] O. Minar: „Veronica Micle", 1914, p. 32—33.

[12'] Atât relatările lui Maiorescu, cât şi opiniile autorului acestei lucrări nu pot fi precizări definitive. Istoria literară e chemată să stabilească adevărul.

[13] Jean Boutière, op. cit.

[14] G. Panu: „Amintiri dela Junimea".

[15] I. Grămadă: „România Jună", monografie.

[16] Ibid.

[17] I. E. Torouţiu, op. cit. vol. I.

[18] „Viaţa Românească", XII, p. 361—363.

[19] V. cap. „Creangă intim".

[20] Cf. Jean Boutière, op. cit.

DOI MARI PRIETENI : EMINESCU ȘI CREANGĂ

Viața în bojdeucă. — Pe dealurile Iașilor. „Aghezmuirea" Tincăi. — Eminescu convalescent.

Creangă a făcut cunoștință cu Eminescu în vara anului 1875. El își reluase postul de institutor ; iar Eminescu se întorsese în țară dela Viena și Berlin, unde se dusese pentru studii academice. Numit revizor școlar peste două județe (Iași și Vaslui), poetul a distins pe institutorul Creangă cu prilejul unor inspecții școlare și a trimis un raport elogios ministerului.

Prietenia dintre ei s'a legat imediat. Se înțelegeau și erau atrași sufletește de o putere tainică. Creangă admirà adâncimea cugetărei și frumusețea formei din poezia cea nouă a lui Eminescu ; marele poet se simția fermecat de mintea isteață, inima curată și graiul românesc al lui Creangă.

Creangă manifestase prin graiu marele său talent de povestitor, şi Eminescu înţelesese dela început că institutorul era înzestrat cu însuşiri deosebite. Lucrarea se didactică, „Invăţătorul copiilor", a fost foarte apreciată de revizorul şcolar.

Iată ce scrie marele poet în această privinţă :

„Invăţătorul copiilor" se poate recomanda nu numai copiilor mici, ci şi multora din cei mari. Căci întâi, ar învăţa ; al doilea, ar vedea că mai sunt oameni şi afară de barierele Bucureştilor, ceeace ar înfrâna tonul de „inpertinenţă literară", cu care nulităţi de cafenele încearcă dela un timp încoace, a se introduce în republica literelor !..."

Dar n'a trecut mult şi Eminescu a descoperit miraculosul talent de scriitor al amicului său. Se zice că la „Bolta rece", după vreo două, trei garafe de Cotnar, Creangă i-ar fi citit într'o seară ceva din încercările sale literare. Lectura aceasta a fost ascultată cu uimire de Eminescu. Şi în seara aceia au plecat împreună la „Junimea", când povestitorul a cetit în aplausele auditorilor „Soacra cu trei nurori".

Prietenia lor n'a fost umbrită de nici un nor, până la 1883, când marele poet fusese izbit de cumplita boală.

Creangă avea un adevărat cult pentru amicul său. Intre puţinii contemporani, el era printre cei dintâi, care înţelesese genialitatea lui Eminescu [2]. In cărţile sale s'a păstrat cu sfinţenie, până la moarte, un vechiu manual de geografie (De obşte Geografie, trad. de Amfilochie Hotiniu, 1795) cu însemnarea povestitorului: „Dăruită

mie de d-l Mihail Eminescu, eminentul scriitor şi cel mai mare poet al Românilor. 1878" [3].

In căscioara din Sărărie, în odăiţa din dreapta tindei, în care se culca şi Eminescu, se afla un scrin mare, în lemn de nuc, plin cu cărţi. Creangă îl arătă prietenilor, ca pe-o relicvă :

— Iacă, vedeţi, scrinul ista nu-i al meu; e al domnului Eminescu...

Cu toată intimitatea dintre ei, în lume nu-i zicea lui Mihai decât „domnul Eminescu".



Bustul lui M. Eminescu.

O întâmplare neaşteptată, care le-a pricinuit amândurora multă mâhnire, a făcut ca prietenia lor să fie şi mai trainică. Politicianismul cel josnic îşi vârâse coada în administraţia şcolară. Prefectul dela Iaşi înaintase un lung raport împotriva revizorului şcolar, ceeace a determinat ministerul să-l destitue pe Eminescu. Zadarnice au fost toate întâmpinările sale, trimise printr'un memoriu, care spulberau învinuirile fantaziste ce i se aduceau. Inlocuirea i-a venit grabnic, pe ziua de 1 Iunie 1876 Politica murdară avea absolută nevoe să aşeze, în locul poetului, pe un partizan al regimului dela putere [4].

In această tristă împrejurare, rămas pentru moment fără mijloace de traiu, Eminescu a ascultat rugămintea

lui Creangă şi s'a mutat la el, în căscioara din Ţicău. Acolo a stat vreme mai îndelungată, toată vara, până toamna târziu la căderea brumei.

In bojdeuca cu înfăţişare de umilinţă şi sărăcie, însă curată şi îngrijită de mâinile harnice şi neobosite ale Tincăi, cei doi mari scriitori, ca nişte luceferi răsăriţi de curând, împrăştiau razele lor de lumină învietoare. Poetul îşi cizela versurile armonioase, redeşteptând trecutul şi trezind la viaţă nouă „limba veche şi 'nţeleaptă" a cronicarilor; povestitorul Creangă a scris în vara aceia pe *Moş Nichifor coţcariul,* în graiul atât de dulce al ţăranului moldovean. Această minunată schiţă, publicată în „Convorbiri" la 10 Ianuarie 1877, a rămas până azi una din pietrele cele mai scumpe ale literaturii române. Tot atunci a scris Eminescu *La steaua* şi *Doina,* care a fost desăvârşită mai târziu şi citită abia la 1883, cu prilejul desvelirei statuei lui Ştefan cel mare. Ce frumoasă recoltă, după o furtună atât de grea, pe care mişelia omenească o stârnise în sufletul marelui poet!

Când vremea era frumoasă şi când îi prindea dorul pribegiei, Creangă îşi lua toiagul şi o porneau amândoi razna, spre dealurile verzi ce îmbrăţişau Iaşii. Pe cărări tainice, prin livezi şi păduri umbroase, rătăceau ceasuri uitate, până ce poposeau osteniţi sub şopronul larg al vreunui han singuratic. Ospătau ţărăneşte, — cu muşchiu de porc la frigare de lemn verde, cioplită şi învârtită pe cărbuni aprinşi de mâna povestitorului, — cu mămăligă caldă şi cu vin rece în ulcele de lut.

Ei stau aşa, vorbind în taină, ceasuri nenumărate, uneori câte o zi şi o noapte întreagă. Şi nimeni nu s'a

mirat, afară de Gh. Panu, ce-ar fi putut vorbi Eminescu cu Creangă [5]... Nici nu se putea o mai mare potrivire şi înţelegere. Maestrul care făurise „Ce te legeni, codrule" şi „Doina", şi care dospise aluatul bogat al limbei populare, ca să toarne apoi cugetarea înaltă şi simţirea cea mai adâncă, în formele eterne ale graiului românesc, — alături de marele povestitor Ioan Creangă, el însuşi o sinteză vie a ţărănimei din plaiurile Moldovei. Câte gânduri or fi frământat minţile lor şi câte lucruri nu-şi aveau de spus asemenea oameni !

Iar când veneau acasă în zorii zilei, obosiţi de neodihnă, erau primiţi cu alaiu de Tinca cea vajnică şi grijulie, care îi dojenea că prea au făcut-o de oae...

După câteva luni, prin stăruinţa junimiştilor, Eminescu fusese numit redactor al ziarului „Curierul Iaşilor". In această nouă situaţie, a stat până în toamna anului 1877. Atunci s'a supărat pe directorul tipografiei, şi a plecat la Bucureşti, unde fusese numit primredactor al ziarului conservator „Timpul".

Despărţirea de Eminescu a fost dureroasă. Creangă regreta că marele său prieten fusese nevoit să părăsească Iaşii, şi amintindu-şi clipele trăite împreună, îi scrià de Crăciun :

Bădie Mihai, [6]

Ai plecat şi mata din Iaşi, lăsând în sufletul meu multă scârbă şi amăreală...

Această epistolie ţi-o scriu în ceardacul, unde de atâtea ori am stat împreună, unde mata, uitându-te pe cerul plin de minunăţii, îmi povesteai atâtea lucruri frumoase... frumoase...

Dar coşgogemite om ca minte, gândindu-se la acele vremuri, a început să plângă...

Bădie Mihai, nu pot să uit acele nopţi albe, când hoinăream prin Ciric şi Aroneanu, fără pic de gânduri rele, dar în dragostea cea mare pentru Iaşul nostru uitat şi părăsit de toţi.

Şi dimineaţa, când ne întorceam la cuibar, blagosloviţi de aghiazma cea fără prihană şi iertătoare a Tincăi, care ne primia cu alai, parcă cine ştie ce nelegiuire am fi făcut şi noi.

Ţi-aş scrie mai multişor, însă a venit Enăchescu, şi trebue să plec cu dânsul la tipografie.

Cu toată dragostea,

Ionică.

Uneori îl cuprindea ciuda că Mihai era silit să-şi câştige pâinea în redacţia unui ziar „ciocoiesc", cum le zicea el conservatorilor de pe vremea aceia. Iată cum îşi varsă focul în altă scrisoare :

„Bădie Mihai, slavă Domnului c'am primt scrisori de la tine. Eu te credeam mort şi mă luam de dor cu amintirile, când eraţi în jurul meu, tu, Agură cel blestemat, Conta şi alţii cari acum vă fuduliţi prin capitală alături cu ciocoii, mânca-i-ar câinii, că sunt fiii lui Scaraoţki şi pe voi norocul şi binele. De ce laşi pe Veronica să se zbuciume ? Te-am aşteptat de Crăciun să vii..."

Dar viaţa de ziarist era şi pe atunci absorbantă şi grea, încât Eminescu nu putea răspunde acestor chemări stăruitoare. Când scăpa, foarte rar, două, trei zile, a-

tunci se ducea bucuros să răsufle la Iaşi în tovărăşia prietenului său.

După prima nebunie, Eminescu a fost găsit în bojdeuca din Iaşi, de către familia povestitorului. Era în anul 1886, la Paşti, când fiul lui Creangă venise împreună cu soţia, să petreacă sărbătorile învierei în casa părintească.

Poetul eşise de curând din sanatoriul dela Viena, unde fusese îngrijit. După mărturiile norei povestitorului, care îl cunoscuse abia atunci, marele poet era blând, sfios şi melancolic. Avea faţa obosită şi privirea vagă. Altfel, nimic nu trădà boala cumplită de care suferise. Uneori sta dus pe gânduri şi începea un cântec, pe care-l fredona încet, cu glas dulce şi plin de tristeţe. Cântecul nu se mai sfârşea. Ca să-l distreze, Costache Creangă l-a poftit să se plimbe cu toţii la Copou. Eminescu a primit cu plăcere, şi tot drumul a fost delicat şi atent la ceia ce i se spunea ; iar răspunsurile lui erau totdeauna judicioase.

Moş Creangă, însă, părea foarte mâhnit şi impresionat de starea sănătăţei lui Mihai. Intruna din zile, Costache, fire miloasă şi expansivă, rugă pe tatăl său să facă mijlocire pe lângă Eminescu, ca să meargă înapoi la Viena.

— Ar stà cu noi laolaltă, şi poate că s'ar vindeca pe deplin... stăruià Costache, care se întorcea la Viena pentru studii.

Bătrânul clătinà din cap. El înţelesese că boala bunului său prieten nu mai avea leac. Marele poet era plin

de ulcere purulente, ceeace făcea pe Tinca să-i separe linjeria, care se spălă osebit.

Bietul Eminescu! Creangă lăcrămă de durere şi-l plângea adesea ca pe un mort. Cu doi ani înaintea tragicului sfârşit, l-a jelit cu mare duioşie şi cu accente de descurajare, într'o scrisoare către Maiorescu: „...Am adormit, gândindu-mă cu jale mare la bietul Eminescu şi ce mai este el acum!"

Povestitorul, deşi suferind, căci şi boala sa făcea progrese repezi, se gândea necontenit la ajutorarea prietenului său şi la putinţa de vindecare. In cercul intelectualităţei eşene, pe vremea aceia, toţi cugetau la soarta crudă a poetului, care, prin stăruinţele unora dintre prieteni, a fost în cele din urmă internat în ospiciul dela mânăstirea Neamţului.

Deşi Eminescu era îngrijit în chip deosebit şi mângâiat de prietenii şi admiratorii săi, cari îl vizitau adesea, totuşi, pe Creangă îl mâhnea peste măsură izolarea forţată a marelui său prieten. Se gândea mereu la mijloacele unei îngrijiri mai bune şi stăruia chiar să se isprăvească odată cu „închisoarea dela mânăstire".

In ziua de 2 Februarie 1887, ducându-se să-l vadă, în tovărăşia lui V. G. Morţun, Creangă a fost adânc impresionat de starea bolnavului, care era tăcut şi învăluit într'o atmosferă de glacială tristeţe. Acasă a scris cu creionul, pe ultima pagină a „Poeziilor populare" de Alecsandri:

„In 2 Fevruarie, dimineaţa, pe la vr'o 6½ ceasuri, am văzut un curcubeu frumos în spre răsărit, privindu-l din coridorul arhondaricului de la Mânăstirea Neamţu-

lui, când am fost cu V. G. Morţun să vedem pe M. Eminescu !..."

Să fi lucit în acest curcubeu un semn de speranţă ?

După vre-o două luni, inima povestitorului se mai înseninase, căci Mihai ieşise mai înviorat din ospiciul mânăstirei.

Intre amicii săi, Creangă aruncase o idee practică, pe care o sprijinea cu căldură : să se tipărească cărticele de hârtie de ţigară, cu portretul lui Eminescu pe coperte ; iar o zecime din câştig să servească la strângerea fondului bănesc, necesar îngrijirei poetului. Ideea aceasta era, în adevăr, minunată, dar foarte costisitoare în fapt, de oarece trebuiau la început vreo 20.000 lei.

Eminescu a trecut la Botoşani, unde a rămas câtva timp în îngrijirea sorei sale Henrieta. După suferinţe şi lipsuri îndelungate, în primăvara anului 1888 veni la cârmă ministerul conservator-,,junimist", sub preşedinţia lui Th. Rosetti. Prin intervenţia lui Titu Maiorescu, care era ministru al instrucţiei publice, parlamentul a votat marelui poet o pensie viajeră de 250 lei lunar.

Dar era prea târziu. Bietul Eminescu, după un an şi ceva, a fost din nou lovit de boala necruţătoare, care l-a răpus în noaptea de 15 Iunie 1889.

Când vestea morţii a pătruns în bojdeuca lui Creangă, Tinca spunea că Ionică nu-şi mai găsea astâmpăr. Copleşit de durere şi istovit de boală, plângea adesea ca un copil şi adormea cu cartea lui Eminescu sub pernă...

NOTE

[1] „Timpul", 8 Mai 1880.

[2] Cfr. Jean Boutière, op. cit., nota de sub pag. 30.

[3] Rev. „Şezătoarea", V, p. 194: G. T. Kirileanu.

[4] Guvernul conservator, din care făcea parte şi T. Maiorescu, căzuse la 3 April 1876. La conducerea ţărei au venit liberalii, cari au guvernat timp de 12 ani (1876—1888).

[5] Gh. Panu, op. cit.

[6] Scrisoarea e datată din Decembrie 1877 şi e publicată de d. O. Minar în rev. „Cosânzeana" din Orăştie.

NEAMUL LUI CREANGĂ

I.

Mic arbore genealogic.

Obârşia lui Ioan Creangă se trage din Pipirig, sat de plăeşi aşezat pe pârâul Cotnărel, în munţii Neamţului. După spusele celor mai bătrâni din neamul povestitorului, întemeietorul familiei ar fi fost Mihai Creangă, vechiu gospodar din Pipirig. El avusese doi băeţi şi trei fete. Una din ele, Ioana, s'a măritat cu un român transilvănean, anume Ion dela Braşov, care trecuse munţii în urma revoluţiei lui Horia şi se aşezase în Pipirig. Ion dela Braşov a luat şi el numele de Creangă, după acela al soţiei sale. Din această căsătorie au eşit cinci copii: Dumitru, Vasile, Ion (Nică), *David Creangă*, Smaranda (măritată cu diaconul Băboi) şi o altă fată al cărei nume a fost uitat, căsătorită cu popa Gavril din satul Largu.

David Creangă s'a căsătorit cu Anastasia, fiica lui Grigorie Ciubuc Clopotariul. Din această căsătorie au luat naştere şapte copii şi anume: Dumitru, Vasile (dela

Borca), Gheorghe Creangă (preot în Târgu-Neamţu), Ion, David, *Smaranda* (mama scriitorului) şi Ioana (măritată cu Petre Gheorghiţă).

Existenţa lui Grigorie Ciubuc Clopotariul e clarificată prin pisania clopotului din Pipirig, citită de d. Leca Morariu : „*Acest clopot s'au făcut cu toată cheltueala dum. Grigorie Ciubuc la satul Pipirig, unde se prăznuiaşte hramul sf. mare ierarh Nicolae spre pomenire răposa. Aron Monahu şi Mia Monahia şi cu tot neamu lor anul 1818*". „Ardeleanul Grigorie Ciubuc Clopotariul", scrie d. Morariu, „lucrà la fel cu clopotarii Făgărăşeni (şi ei de obârşie ardeleană) din Pătrăuţi pe Suceava, cu cuptoare făcute ad-hoc, la faţa locului" [1].

Smaranda lui David Creangă s'a măritat cu Ştefan al lui Petrea Ciubotariul din Humuleşti şi a avut şapte copii : *Ioan* (Nică a lui Ştefan a Petrei, Ştefănescu Ioan, *Ioan Creangă)*, Zaheu, Vasile, Toader, Ecaterina, Maria, Elena (Ileana).

Ioan Creangă a avut un singur copil legitim, pe Constantin I. Creangă, mort cu gradul de maior în timpul războiului (Martie 1918)[2].

Am dat o genealogie exactă a familiei Creangă. Pentru mai multă simplificare şi înţelegere, am lăsat la o parte descendenţa colateralilor. Pe lângă aceasta, am fost nevoiţi să lăsăm în umbră origina paternă a povestitorului, despre care nu se ştie aproape nimic lămurit. Bunicul dinspre tată al lui Creangă a fost Petre Ciubotariul, tot din Humuleşti, a cărui origină modestă se pierde în noaptea timpului.

Obârşia familiei povestitorului a fost discutată de biografi. D-l Jean Boutière, în admirabila sa lucrare asupra vieţii şi operii lui Ioan Creangă, susţine că existenţa lui Mihai Creangă ar fi dubioasă, nefiind întemeiată pe documente. Sunt de aceiaşi părere.

Am crezut însă că rădăcinile acestui arbore genealogic pot fi şi adevărate, având în vedere seriozitatea izvorului din care sunt scoase. Pe lângă afirmaţiile d-lui Radu Manoliu [3], culese din surse familiale, am primit şi eu un arbore genealogic amănunţit şi complicat cu toate ramurile de urmaşi, colaterali, în care se pomeneşte despre existenţa lui Mihai Creangă şi a coborâtorilor săi până la naşterea lui David Creangă din Pipirig. D-l V. I. Gheorghiţă din Tg. Neamţ, autorul acestei genealogii, este el însuşi coborîtor din Mihai Creangă. D-sa e un distins sculptor în lemn şi a făcut frumoase studii la München. S'a ocupat multă vreme de fixarea unui arbore genealogic al familiei marelui scriitor şi mi-a trimis o schiţă însoţită de o scrisoare explicativă. Reproduc textual: „Am găsit carnetul în care notasem în anul 1913 tot ce mi-a spus bunicul meu de pe mamă Ion Coman din Pipirig, mort în anul 1918 în vârstă de 97 de ani. Am complectat cele spuse de bunicul meu dela Pipirig, cu cele ce mi-a spus mătuşa Ileana, sora povestitorului. Cele schiţate de mine sunt riguros exacte, întrucât bunicul meu era om dintr'o bucată, voinic ca un brad, şi nu spunea lucruri de prisos sau neadevăruri".

După cum s'a putut vedea, discuţia se face numai până la apariţia lui David Creangă. Elenuţa Creangă,

care mi-a ajutat la fixarea acestei genealogii, e cam de aceiaşi părere cu d-l Jean Boutière. Vara scriitorului nu ştie nimic, până la David Creangă, şi susţine că acest bunic al scriitorului a venit în Pipirig din munţii Făgăraşului, aducând cu el gospodăria, vitele şi turmele de oi pe care le-a trecut peste munte.

Altfel, e bine să recunoaştem că asemenea nepotriviri şi controverse n'au prea mare însemnătate. Că arborele începe cu Mihai, sau cu David, n'are o importanţă deosebită. E mai interesant să putem cunoaşte firea, însuşirile şi în general structura sufletească a rudelor de sânge şi a înaintaşilor marelui scriitor.

II

Părinţii. — Chipuri din neamul lui Creangă.

Ştefan al lui Petrea Ciubotariul, tatăl lui Ioan Creangă, a fost un ţăran harnic, cinstit şi gospodar fruntaş în satul lui. Hărnicia acestui răzeş cuminte se oglindeşte uneori chiar în „Amintiri din copilărie". El îşi lucra fără preget pământul, care-i aducea belşugul în casă ; iar în răstimpuri, când muncile câmpului îi dau răgaz, se îndeletnicea de zor cu facerea sumanilor, stofă tare de ţară. De pe urma acestor străduinţe, avea un câştig destul de însemnat, dacă ţinem seamă de marile greutăţi ale casei sale, totdeauna îngrijită şi îmbelşugată.

Tatăl lui Creangă era omul tradiţiei, fără aspiraţii îndrăzneţe şi neiubitor de prefaceri mari. Ţelurile sale erau mărginite şi se împlineau odată cu sfârşitul muncilor sorocite peste an. Un traiu aşezat şi simplu, în care omul îşi face datoria cu osteneală, dar fără cârtire, de dimineaţa până seara, aceasta era concepţia despre viaţă a răzeşului din Humuleşti. Nu preţuia măririle deşarte şi-şi creştea copiii în legea lui, aşa cum apucase

din bătrâni : fetele să robotească pe lângă casă, iar băetul „să nu prindă muşte cu ceaslovul", ci „să pască cei cârlani și să dee ajutor la trebi, după cât îl ajută puterea"... Așa înțelegea el viața și așa se rostia cu hotărâre, în timpul certurilor iscate cu Smaranda, soția sa, care ținea morțiș să-și vadă băeatul cărturar.

Ştefan a Petrei nu ştia carte de fel și cum auzia de cărturărie se mânia de-abinele. El cugeta adesea că „dacă s'or face toți cărturari, cine să le mai tragă ciubotele" ? Iar lui Ionică îi spunea uneori în bătae de joc :

Logofete, brânză 'n bete,
Lapte acru 'n călămări,
Chiu şi vai prin buzunări !

„Din partea tatei", zice Creangă, „puteam să rămân cum era mai bine : „Nic'a lui Ştefan a Petrei", om de treabă și gospodar în Humulești. Vorba ceea :

Decât codaş în oraş,
Mai bine 'n satul tău fruntaş".

Cu asemenea judecată, a trăit modest și nu s'a abătut niciodată din drumul său. S'a stins în cea mai adâncă obscuritate și, afară de caracterizările făcute de Creangă, — ici-colo, în „Amintiri", — nicăeri nu mai găsim vre-o însemnare, care să arunce o lumină mai clară asupra acestei existențe.

In actul de căsătorie al povestitorului găsim semnătura lui „Ştefan Kreangă", în anul 1859.

S'a susţinut că ar fi chiar iscălitura lui Ştefan a Petrei, care venise la nunta fiului său. Dar Ştefan nu ştia

nici măcar să iscălească; iar d. G. T. Kirileanu, după moartea lui Ioan Creangă, a descoperit în bojdeuca de la Iaşi unele cărţi cu însemnări făcute de mâna scriitorului. Pe una din ele, d-sa a găsit următoarea însemnare:

„La 1858 luna Iunie 28 dile s'au săvârşit din viaţă părintele meu Ştefan sân Petru Ciubotariu și s'au înmormântat la Bise. din satul Prigorenii lângă Târgul Frumos și spre știință am însămnat. (ss) D. [Diacon] I. Creangă. 1861 Septemvrie 29 zile".

După cum se vede din acest document, tatăl murise cu un an și mai bine înaintea căsătoriei fiului său.

Schițat în linii atât de sumare, portretul acesta neisprăvit reprezintă totuși o icoană a muncei oneste dela țară, imagine simplă, dar simbolică în cadrul ei rustic.

Smaranda, mama povestitorului, e clar zugrăvită în „Amintiri". Iubitoare de copii până la duioşie, energică până la asprime, inteligentă şi îndrăgostită de carte, ea era stăpânită de o mare ambiţie: să-şi vadă copiii pe o treaptă mai sus în societate. Nică, mai ales, care era întâiul născut, trebuia să dea pildă celorlalți și să iasă din obicinuitul făgaş al vieţii ţărăneşti.

Ca să-și atingă țelul, Smaranda a întrebuințat toate mijloacele ce i-au stat la îndemână. A trebuit, mai întâi, să-și îndemne băeatul la învăţătură, stimulându-l neîncetat; și, ca să-și poată face datoria în conștiință, a învăţat ea însăşi a ceti şi a scrie alături de el.

Iubirea de carte fusese moștenită dela tatăl ei, David Creangă, care prețuia învățătura și care citea cu

ușurință viețile minunate ale sfinților. David a fost și vornic în Pipirig, vreme de douăzeci de ani.

Cu neîntrecut meșteșug, în „Amintiri", zugrăvește Creangă sforțările Smarandei, care se lupta din răsputeri să-și înduplece bărbatul, ca să dea pe Ionică al lor la o învățătură ceva mai înaltă de cât școala Humuleștilor.

Smaranda era bisericoasă și moștenise evlavia bunicilor ei, Nastasia și Ciubuc Clopotariul, cari turnau clopote armonioase pentru biserici, și cari făcuseră danie clopotul cel mare dela Pipirig. Ii plăcea muzica bisericească, și-i creștea inima, când asculta din strană pe Nică al ei cântând cu glas de Cucuzel.

Stăruințele Smarandei au fost încoronate cu succes. Ionică a învățat școală popească și pedagogică, s'a făcut popă și institutor, dar izbânda cea mare n'a ajuns la cunoștința acestei bune mame, care a murit, fără a se bucura de roadele străduințelor sale. Și câtă mângâere n'ar fi simțit ea, ca o supremă răsplată, dac'ar fi apucat să citească măcar duioasele amintiri din copilăria lui Ionică!

Zaheu (sau „Zahei" cum îi zicea Creangă) era al doilea frate al povestitorului. Ioan îl iubea foarte mult și-i prețuia însușirile alese, căci Zahei era la rândul său un om de duh, deștept, cu inima deschisă și simpatizat de ieșeni. Se așezase la Iași din fragedă vârstă. Avea voce frumoasă, dar învățase cam puțintel, ca pe vremea aceia. Era psalt și dascăl al bisericei

Ziua Crucei: îndeletniciri foarte modeste, care i-au adus la bătrânețe o pensie de 20 lei lunar...

Cu toate acestea, Zahei a rămas mereu aceiaşi figură senină şi neturburată, până la moartea sa, care l-a ajuns în adânci bătrânețe.

După răspopirea fratelui, el l-a ajutat în negustoria de tutungiu, în strada Băncei, unde Creangă deschisese un debit. Tutungeria aceasta a rămas celebră, prin vechimea ei, — căci a funcționat până în vremea din urmă, la moartea lui Zahei, — și prin firma neschimbată: Debitul de tutun Ioan Creangă. Dela 1874, când scriitorul și-a recăpătat postul de institutor. Zahei a rămas tot acolo, negustor de tutun, toată viața.

La Iași, fratele povestitorului avea și el legături în societate. Era apreciat pentru firea sa deschisă și originalitatea caracterului său. Scriitorii, ziariștii, muzicanții, preoții și mai ales... cârciumarii îl cunoșteau pe moș Zahei ca pe un cal breaz. Spunea znoave pretutindeni și păcăleli pline de haz, de obiceiu când se rătăcia prin viile Domnului. Prietenii lui Creangă îl primeau cu mulțumire în mijlocul lor; iar Eminescu, de câte ori venea la Iași, căuta să-l vadă și să petreacă un ceas, două, în tovărășia acestui român sfătos și mucalit.

Odată, trecându-se cu firea și suferind din această pricină o meritată dojană conjugală, Zahei și-a recunoscut păcatul „suptului", cum spunea el și a încredințat soției sale următoarea „declarație", pe care unii susțin că ar fi respectat-o cu sfințenie:

„Subsemnatul Zahei Creangă dau soției mele Maria Creangă, următoarea declarație, precum că de astăzi

29 Iulie a. c. 1893 şi până la 1 Iulie viitor 1894, nu voiu mai gusta băuturi spirtoase nici de cum. La caz, dacă nu m'aş ţinea de cuvânt, soţia mea va fi în drept de a mă amenda oricum va voi; chiar şi divorţ, dacă ar voi să dee, nu mă voiu pune de pricină. Pentru care dau aceasta cu buna mea voinţă. Iară dela 1 Iulie arătat mai sus, voiu fi în drepturile mele, adică de a cinsti cât voiu putea eu. Şi apoi voi începe alt contract, dacă voi trăi. Aşa să ne-ajute Dumnezeu, şi aşa să fie.

Zahei Creangă"

1893, Iulie 27 zile.

La împlinirea anului de abstinenţă, Zahei se văeta că se păcălise straşnic, şi de aceia refuză categoric să înceapă un nou „contract"...

Ioan Creangă îi împărtăşea frăţeşte toate bucuriile şi necazurile. Se vedeau des, în bojdeucă, la debitul de tutun sau aiurea. Povestitorul, când lipsia din Iaşi, avea totdeauna grijă să-l pună în cunoştinţă cu tot ce era de seamă şi mai ales cu starea sănătăţii sale. Păcat că această corespondenţă preţioasă a dispărut fără urmă.

Iată una din scrisorile ce ne-au mai rămas:

„Tg.-Ocna 7 Iul. *84*

„Domnului Zahei Creangă, la debitul de tutun I. Creangă, din strada Băncei", Iaşi.

Grabnic.

Frate Zahei,

Slănic 1884 Iunie 24.

„Mercuri în 23 a curentei, sara, am mas în Târgul Ocna și Joi în 14 pe la 2 după améză am ajuns la Slănic. Pe drum şi la Slănic vr'o câtevà zile am avut ameţele; ér mai ales Sâmbătă noaptea spre Duminecă (în 16) mi-a fost foarte rău, perdusem chiar cunoştinţa. Insă Dl Dr. Aronovici grabnic mi-a dat ajutorul cuvènit, și mi-am venit în sine. De ape am fost oprit a be până astăzi în 14 și băi calde numai 3 am făcut pênă acum, după care mă simpt mai bine și ameţele nu mai am de vr'o 4 zile. Sper că me voiu face bine cu ajutorul lui D-zeu. Am primit amêndoue scrisorile tale, cea din broşură și asta din 22 și-ţi mulțemesc din tot sufletul. V'am scris și eu a carte de poștă dar se vede că s'a rătăcit!

„Pe aici au fost ploi și un puhoiu grozav, care a făcut mare stricăciune băilor și stinghereală nouă tuturor. Vă salut cu drag, I. Cr.

(Pe colţ sus:)

„Mai înștiințați-mă cum vă aflați.

„Vă doresc sănătate și bucurie la toți!".

Când l-am văzut pe bătrânul Zahei la Iaşi pentru prima oară, era în vremea războiului, la înmormântarea lui Costache Creangă, fiul povestitorului. Moşneagul, slab, trist, cu barba încâlcită și albă, urmărea cu ochii împietriți jalnica privelişte. Un cor dumnezeesc, al Operei române, adia un cântec de moarte:

Iar când voiu fi pământ,
In liniştea serei...

Cădelniţa răsuna uşor şi ritmic sub bolţile catedralei, iar fumul tămâei ne învăluise pe toţi într'un nor albastru. Bătrânul dispăruse în valuri diafane şi nu l-am mai văzut niciodată.

E tot ce știu despre moș Zahei Creangă.

Popa Gheorghe Creangă a fost fiul lui David Creangă şi fratele Smarandei, mama povestitorului. Făcea slujbă la paraclisul spitalului din Târgu-Neamţ şi era duhovnicul bolnavilor. Se căsătorise, de timpuriu ca toţi clericii, cu Ecaterina, fiica preotului Vasile Răzmiriță din Pipirig. Era un om venerabil, iubit și stimat de poporenii urbei, pe care i-a ajutat cu sfaturile sale de părinte sufletesc şi de duhovnic în clipe supreme. Creangă îl iubea mult pe popa Gheorghe, unchiul său cel bun de pe mamă, căruia îi trimitea scrisori din Iași, sau de-aiurea. I se adresa cu cuvinte pline de iubire respectuoasă: „Moșule Dragă", „Dragă și iar dragă bădiță Gheorghe"; iar uneori începea cu formule de mişcătoare cordialitate, de pildă: „Sărut mâinile și pe dos, și pe față, prea iubiților mei, bădiță și leliță Ecaterină", etc.

In corespondența povestitorului cu preotul Gheorghe Creangă se desvălue firea lui simțitoare și sinceră, precum și o afecțiune statornică faţă de familia şi de toți cei ce trăiau în jurul moșului său.

Duduia Elenuța Creangă, fiica preotului, mi-a evocat multe momente din trecut, trăite în casa lor bătrâ-

nească din Țuțueni, când vărul Ionică venea câteodată să-i vadă.

Marea apropiere dintre unchiu și nepot datează din primii ani ai diaconiei lui Creangă. Elenuța păstra unele scrisori de-ale povestitorului; dar vremea le-a irosit în bună parte, rămânând în ultimul timp numai câteva din ele. Acum 5—6 ani le-a încredințat şi pe acestea părintelui D. Furtună, directorul seminarului din Dorohoi, admirator fervent și harnic biograf al lui Creangă. A ascuns una singură, în semn de pietate, pe care o păstrează cu sfințenie. Mi-a dat voe s'o copiez. E ultima scrisoare pe care a primit-o popa Gheorghe dela nepotul său, în vara anului 1889, cu șease luni înaintea morţii acestuia.

Intre cele luate de părintele econom Furtună, există și scrisoarea din 3 Iulie 1862 care a stârnit atâtea discuții între cercetătorii vieţii lui Creangă, fie cu privire la cuprinsul ei, fie asupra datei. Cuprinsul e interesant din două puncte de vedere: întâi, pentrucă desvălue mobilitatea şi independența de spirit a lui Creangă; al doilea, că arată o imaginaţie aprinsă și un stil colorat şi curgător, la o dată când nimeni n'ar fi bănuit ilustra carieră de scriitor a tânărului diacon. In adevăr, din tineretul clerului moldovean, cine ar fi putut, în vremea aceia, să aștearnă pe hârtie asemenea îndrăznețe imagini:

„In timpul vijeliei, un îndărătnic vânt dela finele nepomenitei luni Iunie, clopotnița Goliei fu aruncată deasupra celei de la Bărboiu și clopotele tocmai la Patruzeci de sfinți; și la Archi-man-Dracu Merișesco, în grădină, a crescut un carstravete de doi coți și jumătate (2½), care merită a fi dus la expoziția dela Frumoasa...".

Scrisoarea e plină de aluzii și înțepături, pentru noi obscure. Unchiul și nepotul or fi savurat, desigur, înțelesul lor. In ceeace privește data când a fost scrisă, suntem și noi de părerea că ar fi ceva mai nouă, și anume cam pe vremea când diaconul începuse să intre în conflicte cu „arhimandriții".

Existența părintelui Gheorghe a fost simplă și viața lui s'a scurs în liniște, între altarul paraclisului, patul muribunzilor dela spital, și între pereții albi ai căsuței de țară din Țuțueni, unde Creangă era primit cu mare bucurie. Invățase carte la Broșteni, la școala lui Balș, cu învățătorul Nanu, — acolo unde, zece ani mai târziu, nepotul Ionică se îmbolnăvise de râie și prăvălise stânca devale peste caprele și bordeiul Irinucăi.

Popa Gheorghe a murit sărac și întunecat de grija copiilor, la vârsta de 68 de ani. Dar numele acestui blajin și modest cleric a fost hărăzit să trăiască legat de istoriografia literară, în lumina caldă și iubitoare ce se proectează din slova marelui povestitor.

Mătușa Ileana. — Pe „mătușa Ileana" (așà îi ziceam noi sorei mai mici a lui Ioan Creangă) am cunoscut-o acum vreo douăzeci de ani, întro vară, la Neamț, unde ne duseserăm ca nuntași în familia povestitorului. Ne-a întâmpinat cu fața râzătoare, stăpânită de bucurie și ușoară emoție. Era femee în putere, sănătoasă și trupeșă.

La vederea noastră, mătușa își astupase râzând sânul cu mâinile amândouă, ca să nu iasă puișorii golași, abia scoși din găoace, pe care-i culcușise acolo la căldură. Piuiturile lor somnoroase și dulci, dădeau o notă

de simpatică rusticitate întâlnirei noastre cu sora lui Creangă. Ne-am împrietenit repede și chiar în seara aceia ne-a ospătat cu borș de dovlecei dres cu ouă și cu smântână, și cu pui rumeniți la frigare, desfăcuți apoi în



Mihaela Creangă, cea mai mică strănepoată a povestitorului.

șuvițe mici, pe care le făcuse jumări în tigae, cu ouă proaspete. Mătușa se ruga de iertare, că n'avusese chip să gătească mâncări mai alese; dar noi n'am uitat nici azi cina aceia.

Femee frumoasă în tinereţile ei şi neîncrezătoare în amăgirile vieţii, ea n'a cunoscut fericirea niciodată. Se măritase cu un gospodar fruntaş, la Galu, în munţii Neamţului; dar legătura aceasta s'a rupt degrabă. Vecinic nemulţumită şi schimbătoare, a plecat cu pluta pe apele Bistriţei, întro dimineaţă cu cer albastru, să-şi caute norocul aiurea. Dar norocul nu s'a mai arătat şi ea s'a întors în casa bătrânească, între nepoţi și nepoate, pe cari îi înconjura cu mare iubire.

Spunea oftând uneori:

— Bădia Ionică ținea mult la noi, și pe mine mă iubea cât nu se mai poate... Dar ce ne-a folosit nouă că el și-a ales altă viață, și a trăit departe de casa noastră!

O scrisoare trimisă la Galu, desvălue dragostea frățească și interesul ce purta „bădița Ionică" mătușei Ileana și întregei familii:

Domniei-Sale

Doamnei Elena Gheorghe a Chitei (Chiței), sau preotului Vasile Țifescu pentru Elena foastă Creangă, în comuna Galu, din județul Neamț, plasa sau plaiul Muntele (prin poșta rurală).

In satul Galu. Grabnic.

Iași, 1883, August 30

„Dragă soră Elenuță,

Ni s'a umplut sufletul de bucurie, aflând că ești sănătoasă şi că te ocupi cu gospodăria. Dorim să fii sănătoasă și fericită, în unire cu cumnatul nostru, soțul ce ți

l-a dat Dumnezeu! Află, dragă, că şi noi suntem sănătoşi din mila lui Dumnezeu! Şi tare aş dori să te văd şi să vă văd. Eu nu am fost în astăvară pela Neamţ. Despre partea de loc din Humuleşti, mă întrebi? Cred că nu aveţi gândul să vă mutaţi acolo. Să nu crezi, că ţi-a răpi cineva dreptul, cât vom trăi noi. Mihalache şi Tinca nu pot să aibă mai mult de cât li se cuvine. Dar lasă-i să ţie casa în bună stare şi să se folosească de venitul ei, de cât a şede[à] pustie şi s'ar folosi străinii.

Vă sărut cu drag şi doresc să ne vedem.

(ss) I. Creangă

Pe marginea cărţii poştale:

„Elenuţă, tare aş vrea să am vreo 20 de coţi sumani de noaten, buni pentru un suman pentru mine. I-aş plăti cât de scump, numai să-i am. Scrieţi-mi dacă s'ar găsi să vă trimet bani. Mi-aş face chiar acum o manta pentru iarnă din suman de noaten. Mai scrieţi-mi cum vă aflaţi".

Ileana şi-a trăit viaţa în Humuleşti, de care nu s'a mai despărţit niciodată. Iubea priveliştile de ţară şi fugea de zgomotul oraşelor. Când i se făcea dor de ducă, cutreera satele, întro brişcă cu un cal, pe care-l mânà singură. Se ducea prin plaiuri, între neamuri şi vechi prietenii. Sta în pribegie zile şi săptămâni întregi. Ea trezia amintiri din trecut şi evoca frumoase clipe din viaţa băditei Ionică. Dorul de-acasă o mânà înapoi şi în vremea din urmă ne spunea că i se zbate în piept o păsărică. Am auzit după aceia că buna mătuşă Ileana s'a stins curând, răpusă de o boală de inimă.

*

Moş Gheorghe Gheorghiţă, plăeş din Pipirig, era rudenie dinspre mamă cu povestitorul. L-am cunoscut acum douăzeci de ani, cam odată cu mătuşa Ileana. Deşi trecut de optzeci de ani, moşneagul era atunci plin de sănătate, falnic, vioiu şi sprinten ca un copilandru. Avea obrazul rumen şi plin, fără zbârcituri ; nasul vulturesc ; ochii deştepţi şi ageri sub o frunte largă şi înaltă, deasupra căreia se revărsau şuviţe de păr argintiu, ce curgeau pe spate în valuri creţe şi retezate peste umeri. Moşul era totdeauna curat şi chipeş. Peste cămaşa albă ca zăpada, de pânză aspră şi tare, el purta înbrăcămintea plăeşilor din munţii Neamţului, cu pieptul prins în bondiţă înflorată, încheiată în găetane şi tivită pe demărgini cu hârşii de miel nefătat, cu iţari albi, iar în picioare cu opinci tari, croite frumos, cu vârfurile arcuite în sus şi legate cu nojiţe de piele, ce se încolăceau cu meşteşug peste pulpe, până lângă genunchi, în jurul ciorapilor de lână. Când pleca la drum, moş Gheorghiţă îşi petrecea peste umăr cureluşa de piele, de care spânzura în stânga săculeţul cu merinde; iar peste pletele sure, aşeza o pălărie largă, neagră, de pâslă, care îl prindea de minune.

Dar mai presus de portul moldovenesc, — îmbrăcămintea tuturor plăeşilor din munţii Neamţului, — afară de rara curăţenie a straelor sale, moş Gheorghiţă ştia să ne farmece cu firea lui bună şi prietenoasă. Ne vorbea frumos, în graiul dulce al plăeşilor moldoveni şi-l ascultam cu drag ceasuri întregi ; iar când se oprea din vorbă, dinadins, mai mult să ne încerce pe cei ce-l ascultam în mare tăcere, noi nu-i dam răgaz şi-l stârneam

să ne spună înainte... Intâmplările din tinereţea lui, din viaţa pe care a trăit-o cu atâta înţelegere, erau pline de frumuseţi şi de taine ascunse nouă. Povestirile lui moş Gheorghiţă izvorau din vremuri vechi, fie că erau trăite de el, fie că le auzise dela bunici. Bătrânul ne înfăţişa fapte crunte, din trecutul întunecat de frământări şi lupte. In amintirile lui se amestecau imagini zguduitoare, cu năvăliri turceşti, cu pârjoliri de sate, răzmeriţe şi bejenii în munţi, episoade vii din viaţa aspră a neamului nostru, pe care le trăise sau le auzise în nopţile lungi de iarnă, lângă vetre aprinse, la dogoare de focuri. Ştia să le spună cu meşteşug într'o limbă ţărănească plină de farmec.

Pe vremea aceia, când l-am cunoscut pe moş Gheorghiţă, noi scoteam o gazetă la Piatra Neamţ, căpitanul Creangă şi cu mine. Fiul povestitorului era un idealist incorigibil şi credea în adevăr că se poate face un apostolat prin presă, mai ales în judeţul acela, unde tatăl său văzuse lumina zilei şi-şi petrecuse copilăria. Ziarul nostru se chema „Deşteptarea". Ne luptam pentru promovarea ideilor politice ale lui Take Ionescu, care îşi propusese să democratizeze vechhiul partid conservator şi să-l pregătească pentru marile reforme de mai târziu. In gazeta aceasta, biciuiam moravurile învechite şi abuzurile săvârşite sub guvrenarea „boerească" a lui Petre Carp, care venise la putere. Căutam în acelaş timp să luminăm conştiinţa poporului dela sate. Gazeta noastră a fost prigonită cu înverşunare, iar tipografii din Piatra au fost ameninţaţi cu urgia prefectului, refuzându-ne în cele din urmă tipăritura, ceea ce ne-a

făcut s'o imprimăm la București și s'o răspândim la Piatra-Neamțu.

Dacă ne dăm seama de moravurile vremei, această întâmplare n'are prea mare importanță. Ceeace este interesant, însă, e înflăcărarea lui moș Gheorghiță, care intrase în luptă democratică alături de noi. El cutreerà satele și propovăduia ca un adevărat apostol ideile lui Take Ionescu. Pe unde trecea, cerceta nevoile, descoperea abuzurile și pipăia rănile mulțimei. Iar când venea la noi, la redacție, în strada Petru-Rareș, avea dăsăguța plină cu vești, însemnări și plângeri. In apostolatul lui, moșneagul parcă întinerise.

Vremea a trecut peste toate acele zbuciumări ale trecutului, îngropând sub valurile ei năzuințele noastre generoase, pe care tot ea le-a împlinit când le-a venit sorocul. Eu am părăsit Piatra, mânat în alte locuri de chemările neînțelese ale vieții ; căpitanul Creangă a închis ochii de multă vreme, ostenit și dezamăgit, în vremea războiului pentru dezrobire ; iar peste vrajnicul moș Gheorghiță, cel reîntinerit o clipă, s'au abătut cu greutate anii, culcându-l de mult în cimitirul bisericuței din Pipirig, ca pe un stejar bătrân doborît de furtună.

Duduia Elenuța.—Când am văzut ultima dată pe Elenuța Creangă, în Târgu-Neamțului se stârnise o neagră furtună. Vuete amenințătoare bubuiau spre cetate. Verișoara lui Creangă făcea rânduială prin ogradă și adăpostea puii de cloșcă, ferindu-i de înecul ce se prevestea cu tunete și fulgere.

Până s'au răzbunat nourii încruntați și s'a limpezit ce-

rul, am stat de vorbă cu duduia în casa ei bătrânească, o locuință veche, cu bagdadia de lemn așezată peste



Elenuța Creangă

grinzi groase, vopsite și lustruite frumos, între pereții spoiți cu var proaspăt.

In odăița scundă începuse să se prelingă apa. Duduia

Elenuța așeză prin colțuri străchini curate, în care picurau stropii de ploae, cari sunau cu monotonie.

— Cu singurătatea și sărăcia mea, vorbi duduia, am ajuns să mă plouă în casă...

Verișoara lui Creangă e în plină putere, cu toată vârsta ce înaintează. E vorbăreață și ageră la minte. Tatăl său, părintele Gheorghe Creangă, era frate cu Smaranda, mama povestitorului. El a răposat de mult, chemând grabnic la odihnă vecinică și pe buna preoteasă Ecaterina.

Orfană de părinți, duduia Elenuța a rămas nemăritată, deși a fost în tinerețele ei plină de duh și de frumusețe. E vreme lungă, de când își duce traiul singuratic în liniștea casei bătrânești. Se îndeletnicește cu gospodăria ei modestă; iar în clipe de răgaz, citește cărți vechi, pe care le păstrează sub bagdadie, rânduite frumos pe polițe de lemn. Sunt acolo ceasloave, pe care duduia, când le vine rândul, le citește și răscitește, în răstimpuri, de câte cinci, șase ori în șir.

Duduia vorbește mult, cu tâlc și rânduială, ca dintro carte. Eu ascult tăcut și mi se pare ciudat că nu-mi vine pe buze nici o întrebare ; parcă mi-ar fi ghicit cugetul, căci îmi răspunde la fiecare gând în parte. Nu-i scapă nimic din ceea ce mă interesează : amintiri, anecdote, frânturi din viața povestitorului. Ea știe multe lucruri vechi și nouă, cunoscute și necunoscute de alții.

Facem împreună arborele genealogic al familiei. Duduia Elenuța înșiră pe toți urmașii lui David Creangă și ai Nastasiei lui Ciubuc Clopotarul. Se urcă pe trunchiul principal și coboară pe ramuri lăturalnice, făcând

pomelnicul a sute de vieţi din neamul scriitorului. Ştie toată progenitura bărbătească şi femeiască. Cu o memorie rară, ea cunoaşte viaţa tuturora. Şi nu e socoteală uşoară : o seminţie bogată, ca a lui Creangă, cu vlăstare multe, care s'au revărsat peste plaiuri în jos, coborîndu-se dela Pipirig, Pătru-Vodă, Borca şi Broşteni, şi împânzind văile Moldovei şi ale Bistriţei până în şesuri, către cetatea Iaşilor şi mai departe... Ea istoriseşte pe derost viaţa tuturora, cu bucurii, necazuri şi sfârşituri tragice.

Evocările duduei sunt mişcătoare... Un văr de-al lui Creangă a murit nebun, după o trântitură de cal, în armată. El a stat o vreme la mânăstirea Neamţului, unde aşteptà leacul dumnezeesc. Cunoscuse şi pe Eminescu, care tânjea acolo de cumplita lui boală.

Mătuşa Maria, sora povestitorului, a murit asfixiată, lunecând pe ghiaţă şi căzând cu capul în jos întro fântână, unde se dusese să scoată apă. Surorile celelalte s'au prăpădit tot de timpuriu ; singur Zaheu a închis ochii la bătrâneţe. Căpitanul Creangă a murit la vârsta de 57 de ani.

La Humuleşti, în casa bătrânească, locueşte o fiică de-a Mariei, Sofia, căsătorită cu Anton Grigoriu. Sunt oameni harnici şi mulţumiţi, cari se bucură de copiii ce s'au făcut mari. Băeţii şi fetele au trecut prin şcoli mai înalte şi se aflã fiecare la rostul său.

Din neamul lui moş David Creangă, aproape toţi urmaşii au plecat dela vetre şi s'au risipit în lumea largă. Coborâtorii răzeşilor de odinioară au părăsit viaţa de ţară şi s'au făcut slujbaşi modeşti, dascăli, preoţi, învă-

țători, militari, avocați, arhitecți. Negustori nu există în neamul lui Creangă, afară de o nepoată din Humulești, care e căsătorită cu un mic băcan, Todiriță Vasiliu (și acela sărac și cu o spuză de copii).

Duduia Elenuța îmi dă să citesc scrisori vechi și îmi împrumută documente și fotografii. Imi dictează apoi și niște versuri alcătuite de ea însăși și dedicate sorei sale Ana Șoimar. Precum se vede, duduia face și versuri [3].

In singurătatea în care trăește de-atâta vreme, s'a deprins a disprețui bărbații, pe care-i socoate răi și fără inimă. Ii ironizează cu plăcere; iar pentru candidații la însurătoare, a alcătuit mai de mult o „foae de zestre" satirică, în versuri mușcătoare până la cruzime. N'am nici un motiv să pun la îndoială maternitatea lor, și le dau la iveală, ca să satisfac, poate, o curiozitate firească [4].

Buna verișoară a povestitorului mi-a mai spus o sumă de cugetări, proverbe, cimilituri, zicători și znoave, pe care în parte le-am mai auzit și aiurea. Cele mai interesante sunt două anecdote, prețioase pentru folklor: Vodă și moșneagul și Ciobanul năcăjit. Duduia Elenuța susține că le-a auzit din gura lui Creangă. Ea și le amintește cuvânt cu cuvânt. Merită să fie cunoscute, alături cu „foaea de zestre", mai ales că cele două anecdote sunt exemple de laconism.

Când am plecat, duduia Elenuța Creangă m'a însoțit până în pragul casei. M'a rugat să aștept puțin și a venit repede cu un vătraiu de lemn înegrit și ars la gură, și cu un scăunel.

— Pentru d-ta n'or fi prețuind nimic, îmi zise, arătându-mi-le; dar mie mi-s dragi... Cu cociorba aiasta, bunicul David trăgea jăraticul în gura vetrei, iar pe scăunaș ședea iarna la căldura focului...

VODĂ ȘI MOȘNEAGUL
(Auzită dela Elenuța Creangă)

Trecea Vodă, cu aghiotantul său, pe lângă o grădină; un moșneag sădea pomi.

Domnul se opri și-l întrebă:

— Da'ce, moșule, crezi c'o să mai ai zile de trăit, ca să mănânci din poamele astea?

Moșneagul răspunse degrabă:

— Dacă moșii și strămoșii noștri n'ar fi răsădit copaci, de unde-am fi mâncat noi astăzi?

Vodă îi dete drept mulțumire un pumn de galbeni; iar moșul răspunse:

— E-hei, Măria-Ta! Nici nu credeam eu, că chear în ziua sădirei, o să rodească copăceii mei!

CIOBANUL NECĂJIT
(Auzită dela Elenuța Creangă)

Erau doi ciobani la o stână de oi.

Unul din ei era hoinar de felul lui. Când pleca, îi spunea tovarășului că se duce la biserică; dar el umbla'n podghiazuri. Odată, venind din hoinărit, și-a întrebat tovarășul:

— Mă, Ioane, n'o venit lupu la oi?

— Doară nu era să vie popa!

— Da' a luat ceva?

— Doar' nu era s'aducă!

— Albă ori neagră?

— Doar' n'o stat s'aleagă!

— Da' pe unde-a apucat: spre crâng, sau câmpie?

— Doar nu era să iee calea bisericei, ca tine!

III

Căpitanul Creangă

Căpitanul Creangă (Constantin I. Creangă), fiul povestitorului, era un om plin de temperament și originalitate. Vorbăreț, „causeur" distins și plin de atracție, cunoscut și apreciat în toate cercurile, el se bucura de multă popularitate.

Nici nu împlinise 12 ani, când tatăl său, care fusese lovit în cariera de cleric și institutor, îl băgase în școala fiilor de militari din Iași la anul 1872. Fire neastâmpărată, Costache iubia frământările vieții și înclina spre aventură. La 1877 s'a înrolat voluntar în războiul cu turcii, deși nu împlinise 17 ani. Tatăl a uzat atunci de drepturile puterei părintești și l-a demobilizat, după câteva luni de campanie, prin mijlocirea lui P. P. Carp și Ion Brătianu.

La etatea de 25 de ani ajunsese căpitan în arma geniului. Trimis în streinătate să facă școala de războiu, a urmat studiile de specialitate la Viena, Bruxelles și Torino. Era bursier al statului. P. Carp, care-l aprecia, voia să-l facă atașatul nostru militar la Petersburg, unde el era agent diplomatic.

Ioan Creangă luase toate măsurile, ca să asigure cariera fiului său. Intervenea uneori pe lângă Titu Maiorescu, Slavici, Carp şi alte persoane cu vază, rugându-i să dea băiatului sfaturi şi să-i acorde la nevoe protecţie, „dacă merită", — după cum se exprimă el în scrisorile adresate lui Maiorecu. Pe Ioan Slavici, corespondentul elevului la şcoala militară din Bucureşti, Creangă îl întreba cu grijă părintească într'o scrisoare : „Nu ştiu dacă Creangă al meu învaţă sau se lasă pe-o ureche?..." [5]. Iar Eminescu, care se interesa la rândul său de soarta lui Costache, îi scria uneori lui Creangă, rugându-l să-i trimită băeatului din când în când şi ceva parale pentru mici nevoi suplimentare. Iată una din acele scrisori, trimisă întro zi de Crăciun :

Bucureşti, 25 Decemvrie, 1878

Dragă Creangă,

Nu ştiu, dacă ai cauze deosebite de nemulţumire împotrivă fiu-tĕu, dar ori-care ar fi acestea te rog să le treci cu vederea şi să-i trimiţi din când în când parale pentru trebuinţele lui estraordinare : mai cu seamă însă acum de sărbători. I-ar trebui de pildă o păreche de încălţăminte mai cuviincioase, căci având acum câteva zile libere şi putând să fie invitat în familie la D. Maiorescu de pildă sau într'alt loc, trebue să se presinte în mod convenabil.

Dorindu-ţi sărbători fericite şi mulţi ani cu pace şi cu bine,

remân al tău

M. Eminescu [6]

Precum se vede, tatăl îşi ţinea băeatul în frâu. temându-se să nu-l fure poftele unui traiu lesnicios şi fără



Căpitanul Creangă, cu soţia şi fiica sa (dintr'un tablou festiv al soc. „Dacia-Traiană").

cumpătare. El îşi cunoştea bine odrasla şi nu-i da păs să se întindă mai mult de cât pătura Severitatea părintelui n'a şovăit niciodată, iar căpitanul Creangă îşi reaminteşte mai târziu despre această asprime: „Nu l-aţi cunoscut pe tata: Era el cum era cu alţii, dar cu de-ai lui, de-ai casei şi dealde mine mai ales, pleosc una peste gură! Şi n'aveai cui te plânge, grevele nefiind încă inventate pe atunci și nici măcar pomeneală de un contencios administrativ...." [7]

Cariera militară a lui Costache putea fi strălucită, căci el avea inteligența și pregătirea necesară, ca să urce toate treptele erarhice. A părăsit însă această carieră, din trei cauze: temperamentul nestatornic și înclinat spre o libertate şi independenţă absolută, ceea ce nu se împăca de fel cu disciplina rigidă din armată; situaţia materială bună, căpătată prin căsătorie; moartea timpurie a tatălui său, pe care se deprinsese din copilărie să-l asculte fără cârtire.

In adevăr, la vreo doi ani după moartea povestitorului, căpitanul a şi demisionat din armata activă, spre marele regret al șefilor și camarazilor săi, cari îl apreciau, El se gândea la îndeletniciri mai libere și mai lucrative, care pot ruina repede pe cei mai bogați oameni, dar le și pot înzeci averea. Succesele fraților Braunştein, oameni săraci, cari în câțiva ani câștigaseră sume fabuloase, din fabricarea foiței de ţigară („Dorobanțul" și „Les derniers cartouches"), au fascinat mintea căpitanului și l-au împins să activeze în această direcție. El a înjghebat o marcă de fabrică proprie, pe care şi-a

brevetat-o, fabricând și punând în vânzare foița „Creangă", „Panama" și „Abadie".

Pentru lansarea acestui produs, căpitanul Creangă a desfășurat o activitate cu adevărat prodigioasă. Cutreera țara în lung și lat, demonstrând prin viu graiu superioritatea hârtiei sale de țigară ; iar reclamele americane atrăgeau privirile pretutindeni, în gări, prin piețe, în târguri și prin prăvălii mari și mici :

„Ori fumați hârtia „Creangă",
Ori dați dracului tutunul !"

Pe lângă reclama sgomotoasă, căpitanul întrebuința și alte mijloace, pe cât de ingenioase, pe atât de costisitoare. In cărticelele de foiță de țigară, el atașa un număr respectabil de pagini literare, tipărite mărunt, ce conțineau fragmente alese din operele clasicilor români.

Afacerile au mers greu și bietul căpitan pierdea mereu sume respectabile, care au atins la un moment dat cifra de 318.000 lei, pe vremea aceia ! [8]. Și încă după 10 ani de muncă și frământare !

Căpitanul fecundà idei minunate, le studia în cele mai mici amănunte, însă ignora totdeauna partea practică. El era un foarte slab administrator, și toți din jurul său îl înșelau, căutând să profite de pe urma unei munci titanice. A încercat o tovărășie cu firma „Petheu", care a eșit rău ca experiență, deși în anul acela (1899) se realizase din hârtia de țigară un beneficiu net de 62.000

lei. Succesul era un triumf, căci foiţa „Creangă" bătuse în sfârşit hârtia de ţigară „Braunştein".

Dar nenorocul nu slăbeşte pe unii oameni. A venit imediat criza cumplită a finanţelor Statului şi guvernul a fost silit să monopolizeze la 1900 industria şi comerţul hârtiei de ţigară. Constantin Creangă primise astfel lovitura de graţie.

Take Ionescu, ministru de finanţe pe vremea aceia, a primit cu bunăvoinţă un memoriu al lui Creangă şi a recunoscut dreptatea lui. Acest mare român spunea atunci în Cameră :

„...venind la Minister, eu i-am răspuns : — Domnule Creangă, voiu examina pretenţiunile d-tale cu bunăvoinţa datorită oricărui român care a ascultat profeţiile ce le-am făcut adesea : „apucaţi-vă de comerţ, lăsaţi-vă de funcţiuni". Voi examina cazul d-tale cu toată bunăvoinţa. (Aplauze). Căci, d-lor, dacă n'am arăta bunăvoinţă în asemenea împrejurări, atunci de geaba sunt sfaturile noastre date oamenilor : „apucaţi-vă de comerţ şi de industrie". (Dezbaterile Camerei deputaţilor dela 2 Martie 1900) [9].

Ideile căpitanului Creangă, precum se vede, erau îmbrăţişate şi de bărbaţii noştri de stat, şi ele au marcat un serios început de schimbare în mentalitatea societăţei româneşti de acum 30—40 de ani. Toată lumea, pe atunci, se înghesuia spre funcţionarism, iar industria şi comerţul erau nesocotite de români şi încăpuseră aproape exclusiv pe mâini streine. A fi slujbaş al statului însemna să ai o viaţă comodă, uşoară şi era pe atunci o situaţie ocrotită de griji şi mai ales „onorabilă". Funcţio-

narii se aflau în mare cinste; iar ofiţerimea, mai cu seamă, alcătuia o castă tare şi privilegiată. De aceia, demisiunea din armată a căpitanului fusese viu discutată. Fiind cunoscute însuşirile, pregătirea şi legăturile sale cu societatea bună, această hotărîre a distinsului ofiţer luase proporţiile unui eveniment. Prietenii îl dojeneau şi chiar îl repudiau, învinuindu-l de uşurinţă şi nestatornicie.

Dar pentru căpitanul Creangă, „negustoria" era mai mult un apostolat, decât o profesie. Moştenind antisemitismul tatălui său, el scrià într'un memoriu adresat corpurilor legiuitoare, în anul monopolului: „Imi spuneà mai anul trecut, un evreu de seamă, din Bucureşti, că „bine-ar fi să las de-o parte antisemitismul... Că, — evreii sunt răi şi solidari... că, — cu inteligenţa lor nu te poţi pune... Că, — m'or lăsa pe drumuri, şi multe altele..." La care sfaturi prieteneşti, eu i-am răspuns din adâncul convingerei mele, că tot parcă mai puţin m'aş teme de răutatea şi inteligenţa evreului, pe cât mi-e frică şi mă îngrozeşte bunătatea şi prostia românului! Că de n'am fi noi aşa de proşti, n'ar fi ei atât de inteligenţi; în afară bineînţeles de organizaţia lor economică şi socială, cu care au cuprins tot pământul, ca într'un cleşte" [10].

Şi mai departe:

„Şi astfel am luptat şi m'am trudit zece ani de-a rândul; şi am colindat ţara de-a lung şi'n curmeziş, propagând şi scormonind simţurile adormite, cu dragostea de a răspândi printre români cunoaşterea binelui şi a bunului traiu, prin comerţ şi industrie, prin meserii şi în de-

obște, — prin toată munca rodnică și chibzuită pe cale economică. Am format și am propagat pretutindeni înființarea de societăți economice și financiare, respingând întotdeauna onorurile ce mi s'au propus" [11].

Propagandist al emancipărei noastre economice, cutezător și inimos, îmbrăcând acest apostolat în haina unui adevărat patriotism, căpitanul Creangă a fost foarte puțin negustor. Toate încercările lui au căzut în baltă și el a suferit numai înfrângeri materiale: fabrica de cozonaci moldovenești, ceaiul „Pax", „Braga", restaurantul „Ca la mama acasă", „casinoul de vară din Constanța", toate s'au prăbușit repede și au fost mai mult niște motive ale zvârcolirilor sale, ca să croiască drum și să dea avânt industriei și comerțului român atât de hulit pe vremuri. Aceasta era sincera lui credință.

Lupta dusă pe această cale, se înfrățea și se confunda cu întreaga mișcare națională românească din timpul acela. El s'a amestecat în curentele iredentiste de acum câteva decenii și a scos ziarul „Iredenta Română", pe vremea când era președinte al societăței „Dacia Traiană". Când l-am cunoscut prima dată, la 1909, propaga în țară răspândirea ziarului „Minerva", care avea pe atunci o precisă conduită națională.

In viața de ofițer, pe când făcea școala de războiu la Viena, căpitanul se ocupa în mod serios de cariera sa. El a făcut și lucrări militare [12]. Mai târziu a scris: „Domnița Maria și copilul de casă", adaptare din franțuzește (1905), „Lupta pentru existență", „Iredenta română", diferite broșuri de propagandă economică și națională, iar în anul 1911 a scos la Piatra-Neamț ziarul

„Deşteptarea", organ al partidului conservator-democrat de sub şefia lui Take Ionescu.



Ana Şoimaru, vara primară a lui Creangă.

In campania din 1913 a fost mobilizat şi a rămas în armată ca ofiţer activ, până la sfârşitul vieţii. In războiul pentru întregirea neamului avea gradul de maior

şi a luat parte la operaţiunile dela Flămânda şi Nehoiaşi (în munţii Buzeului), unde, pe când îşi conducea batalionul pe linia de luptă, a fost îngropat în pământ de un obuz inamic. Soldaţii săi l-au salvat în grabă, dar sănătatea inimosului „căpitan" se şubrezise. In această stare, i s'a încredinţat comanda regimentului 8 vânători din Botoşani. Boala i s'a agravat şi el a murit la Iaşi, în spitalul Sf-tul Spiridon (Martie 1918), fiind înmormântat cu gradul de locotenent-colonel în cimitirul eroilor dela „Eternitatea", în apropierea tatălui său.

Iaşii i-au făcut o strălucită înmormântare, de care ilustrul său părinte n'avusese parte; iar regele Ferdinand I, venind după războiu să-şi revadă reşedinţa din vremea marilor lupte, a agăţat cu mâna Sa o coroană de flori pe braţul modestei cruci de lemn, ce sta înfiptă pe mormântul „căpitanului Creangă" [13].

NOTE

[1] Leca Morariu: „Ce-a fost odată. Din trecutul Bucovinei", Cernăuţi, 1922.

[2] Fiul povestitorului s'a căsătorit cu Olga Petru din Brăila şi a lăsat patru copii: Laetiţia, Horia, Silvia şi Ion (†). Descendenţii acestora: un băeat Nicolae, al Laetiţiei (Ţimiraş); o fetiţă, Mihaela, şi un băeţel, Andrei, ai lui Horia Creangă (căsătorit cu Lucia Dumbrăveanu).

[3] „Neamul lui Ion Creangă", în rev. „Ion Creangă", XII, 1919, p. 98—99.

[4]. Iată o probă caracteristică:

Când eram la mama fată
Purtam rochie din bucată

Dar de când m'am măritat
Nici un bine n'am aflat.

Tacă-ţi gura, măi bărbate,
Că rău cugetul mă bate:
Din strein să-mi fac un frate,
Ca să-mi cate de dreptate...

[5]. „Foaea de zestre", auzită dela duduia Elenuţa Creangă:

O moşie
Intr'o pustie
Şi un crâng cu epuri plin;
O secure
Şi-o pădure
De cucută şi pelin;
Patru boi,
Şi două oi.
Si vreo patruzeci de lupi,
Un bordei
Din coji de tei;
O albină 'n zece stupi;
Şi-o livede
De corni verde
O dau scumpului bărbat
Ca să aibă 'n ea îndată
Un locşor de spânzurat.
Şi-i mai dau,
Incă-i mai dau
Un cojoc întors pe dos,
Şi-o tichie
De chelie
Ca să-i şadă mai frumos.
Şi-i mai pui,
Drăguţul puiu,
Coarne de bivol lăţos,
Ca să poată
In viaţa toată
Să le poarte sănătos.
Şi-i mai dau de vreme rea:
O căldare găurită
Şi o doniţă dogită;
Un cucoş
Cu ochii scoşi —
Şi o plasă
Cât o masă,
Bună de 'nvelit cu ea,
Când o simţi, mittitelul,
Că e frig şi iarnă grea

[6] v. cap. *Creangă în învăţământ.*

[7] Com. de d-l G. T. Kirileanu.

[8] C. I. Creangă: „Domniţa Maria şi copilul de casă".

[9] C. I. Creangă: „Memoriu în chestia înfiinţării, de către Stat, a monopolului hârtiei de ţigară" (1900).

[10] Statul n'a acordat lui C. I. Creangă nici o despăgubire, iar procesul contra ministerului de finanţe a fost pierdut. Cu toate acestea, Take Ionescu şi-a ţinut cuvântul şi i-a acordat o slabă com-

pensație: comenzile de foiță „Panama" se contractau prin căpitanul Creangă, dându-i-se astfel putința să încaseze o mică diferență de cost, ce se ridica la câteva mii de lei anual. Această convenție a fost respectată de toți miniștrii de finanțe, indiferent de culoare politică.

[11] C. I. Creangă, op. cit.

[12] Ibid.

[13] „Critice retrospective asupra războiului Ruso-Turc din 1877—78 și cooperațiunea armatei române, după memoriile lui Curopatkin, general în statul major rusesc, fost șef de Stat-major al generalului Scobelev pe timpul campaniei, — prelucrată de Crahmer, locotenet-colonel în stat-majorul general prusian cu rangul de șef al diviziei, — și tradusă de căpitan Constantin I. Creangă. „Istoria răsboaelor, cartea națiunilor. C. I. C." vol. I, (Părțile I, II, III și IV) până la blocarea Plevnei. Ediție nouă cu două schițe și un plan. Cu o scrisoare în loc de prefață adresată domnului major Crahmer din marele Stat major general prusian, semnată de Locotenent C-tin I. Creangă, Viena, 1886 Aprilie în 9. Introducere de C. I. C. Tipo-litografia G. Bălășescu, Galați. 545 pag.

[14] Ziarul „Opinia" din Iași (Dare de seamă asupra vizitei făcute de regele Ferdinand I la cimitirul eroilor).

CREANGĂ INTIM

I

Maica Evghenia. — Un copil din flori. — Creangă „eretic". — Un proect de căsătorie.

Pe copertele şi filele unei cărţi găsite la el (*Histoire romaine* par M-me de Saint Ouen) nu se vede, ca de obiceiu, nici o însemnare sau iscălitură de-a lui Creangă. Se văd însă unele semnături streine, note, date şi improvizaţii, care nu sunt lipsite de interes. Proprietara cărţei, o femee, şi-a aşternut o frumoasă iscălitură pe întâia pagină: „E. Costaky, 8 Octombrie 1854"; iar pe a doua, a scris o improvizaţie naivă în versuri franţuzeşti [1].

Intre filele cărţei, frunzuliţe şi flori presate de mult, de vreo trei sferturi de secol. Deschid cartea şi nu ştiu ce mă face să cred că stăpâna micului manual o fi fost, în vremea ei, o şcolăriţă internată undeva, într'un institut de călugăriţe, prin ţări streine. Şi bănueala mea prinde temeiu, când găsesc pe filele cărţei însemnări lămuri-

toare: „École du cloître". Dar oricine ar fi fost nobila școlăriță, care și-a închis tinerețea între ziduri mânăstirești, pe mine mă frământă un singur gând: Ce caută cartea aceasta la diaconul Creangă? Chestiunea s'a limpezit, când m'am dus într'o vară la Neamț, unde am stat de vorbă cu Elenuța Creangă și cu alți bătrâni din familia scriitorului.

— Smaranda (mă lămurește duduia Elenuța) a fost vlăstar din neam boeresc mare. Părinții aveau moșii multe în țara Moldovei. Era soră, ori vară primară, — nu mai știu nici eu bine, — cu maica Evlampia, sau Evghenia, dela Văratic. De-acolo lua Creangă uneori cărți franțuzezști, de citit. Pe maica Evlampia a cunoscut-o Creangă în prima tinerețe, îndată ce intrase în conflict cu Mitropolia și pe când era încă diacon la Golia.

Verișoara lui Creangă susține că această călugăriță era una și aceiași persoană cu maica Evghenia „Desăgărița", despre care pomenește el în Moș Nichifor coțcariul. Credința aceasta e greșită, dacă ținem seamă de vremea când a trăit moș Nichifor, care nu era un personaj contimporan cu povestitorul. Creangă însuși arată că harabagiul a fost trăitor în mahalaua Țuțuenii din Târgul-Neamțului, cam pe vremea „când bunicul bunicului meu fusese cimpoiaș la cumătria lui Moș Dediu din Vânători, fiind cumătru mare Ciubăr-Vodă, căruia Moș Dediu i-a dăruit patruzecișinouă de mioare oacheșe numai de-un ochiu; iară popă, — unchiul unchiului mamei mele, Ciubuc Clopotariul dela mănăstirea Neamțului, care făcuse un clopot mare la acea mănăstire, cu cheltueala lui...". .Cu alte cuvinte: a fost odată ca nicio-

dată... Moş Nichifor e totuşi o creaţiune vie, care a trăit în carne şi oase, şi care înfăţişează pe harabagiul isteţ şi mucalit de odinioară. Jupâneşica Malca, care se tot



Maica Evghenia

lipea de Moş Nichifor de frica lupilor, e un produs al imaginaţiei scriitorului ; iar maica Evghenia e adusă în mijlocul naraţiunei, ca să stimuleze verva plină de umor a eroului povestirei.

*

In familia povestitorului se vorbeşte însă stăruitor despre o maică tânără, bogată şi de neam boeresc, care a trăit în marea intimitate a lui Creangă. Dar aceasta după cum arătam mai sus, nu poate să fie „dăsăgăriţa" din Moş Nichifor, care îşi purta pe drumuri vaca legată la codîrla căruţei, ca să aibă lapte pentru hrană.

Din intimitatea cu maica Evlampia sau Evghenia, s'a născut un băeat, Valeriu, pe care Creangă l-a iubit mult, dar care a murit în copilărie, la vârsta de vreo 15 ani. Intre documentele rămase dela el, am găsit şi portretul acestei maici, precum şi un portret al povestitorului cu micul Valeriu pe genunchi. Fotografia e veche, făcută probabil la un an, doi după răspopire. Creangă e tânăr, slab, subţire, cu ochii mari şi foarte expresivi. Micul Valeriu, în etate de vreo 4—5 ani, e îmbrăcat în hăinuţe închise, cu galonaşe albe la guler şi în jurul manşetelor dela mâneci; el are o figură inteligentă, cu privirea pătrunzătoare şi vie [2].

Maica Evghenia era femee tânără, frumoasă şi plină de neastâmpăr. Se vorbeşte că într'o vară, în chilia maicei, s'a petrecut o scenă neobicinuită, care a făcut mult zgomot şi a ajuns până la urechile Mitropolitului. Diaconul se dusese la mănăstire în veşmintele sale preoţeşti. El purta potcap şi coadă împletită ascunsă sub antereu, cum era pe atunci rânduiala preoţească. Cuvioasa călugăriţă admira părul lui Creangă, care era, în adevăr, blond şi lucitor ca mătasea.

Diaconul, auzind-o, luă iute foarfecele şi, hârşt! îşi reteză într'o clipă coada...

— Dacă e adevărat că-ţi place atâta, zise el, iacă, ţi-o dăruesc!

Şi în ziua aceia Creangă eşia pe poarta mânăstirei cu părul retezat, fără potcap, având capul încadrat de o pălărie mare, aşa cum văzuse el la preoţii din Bucovina.

Legăturile lui cu maica Evghenia deveneau din ce în ce mai strânse. Se zvonise de păcatul ei şi de existenţa unui copil. Tânăra călugăriţă hotărâse să lepede rasa monahală, să iasă din mănăstire şi să se unească legitim cu Creangă. El fusese răspopit şi terminase divorţul; Evghenia se descălugărise. Ca să grăbească această căsătorie, ea se apucă să făgăduiască lui Creangă una din moşiile ce le avea în Moldova. Ioan Creangă s'a făcut atunci foc de supărare şi legăturile au fost rupte definitiv. Gestul ei i se păruse profund jignitor [3].

In „Amintiri", vorbind de „vărăticence", el lasă să cadă o picătură uşoară de ironie amară şi de regret, la poarta închisă a trecutului, în care se învăluise chipul iubitor şi plin de bunătate al maicei Evghenia.

II

Ileana Diaconeasa. — O căsnicie nenorocoasă. — Divorțul.

Creangă s'a căsătorit în vara anului 1859, din pură necesitate canonică. Ca și în vremea noastră, holteii nu puteau fi hirotoniți clerici în biserica ortodoxă.

Ioan Kreangă (aşa semnează el în actul de căsătorie) era de meserie „holteiu tânăr din seminarie" şi avea vârsta de 22 de ani ; tânăra diaconeasă, Ileana Grigoriu, fiica economului Ioan Grigoriu dela biserica Patruzeci-de-sfinți, era „fată mare" [4], cum glăsuește actul, și abia împlinise 15 ani.

După un an și câteva luni de căsnicie, din această unire s'a născut un băeat, Constantin, pentru care Creangă a simțit totdeauna o puternică iubire părintească. Se spune că nevârstnica soție a diaconului nu era la înălțimea chemărei sale. Ingrijirea și creșterea băeatului erau totdeuna neglijate de Ileana, care, după mărturiile familiei scriitorului, a fost femee îndărătnică și neînțelegătoare. După spusele Elenuței Creangă, diaconeasa era „rea, leneșă și ușuratecă". Tot ea spunea că

uşurinţa aceasta mergea prea departe. Odată, la Târgu-Neamţ, Creangă luase măsuri să se închidă intrările locuinţei în care Ileana fusese găzduită. La deschiderea uşilor, s'a dovedit să diaconeasa nu fusese singură în casă, ci în tovărăşia unui biet mirean, care căzuse acolo ca şoarecele în cursă.

Oricare ar fi adevărul, rămâne bine stabilit că diaconul a fost foarte nefericit în căsnicie. Bun şi îngăduitor, cum îi era firea, se lupta din răsputeri să înfrâneze răul şi să ducă în casă o viaţă cuminte şi aşezată. Toate sforţările au fost zadarnice. Inrâurirea socrului, mai ales, a înrăit traiul acestei căsnicii, care n'a putut dura decât opt ani.

Către sfârşitul anului 1867, Ileana a părăsit domiciliul conjugal, despărţindu-se definitiv de soţ şi de copil. Costache nici nu împlinise atunci vârsta de şapte ani. Tatăl său îl îngrijea singur, silindu-se să i dea creştere şi instrucţiune aleasă. Indată ce băeatul împlinise şase ani, îi angajase profesoară de limba germană, care îl pregătea acasă sub directa lui privighere şi stăruinţă.

Suferinţele diaconului, în răstimpul acesta, au fost atât de mari, în cât el însuşi mărturiseşte cu amărăciune că pe vremea aceia „l-a orbit sărăcia, fumul şi femeea". El căuta totuşi o împăcare. Despărţenia era imposibilă, mai ales în situaţia sa de cleric. Dar soţia fugită devenise mai îndărătnică în urma îndemnurilor stăruitoare ale tatălui ei, care vedea în diaconul Creangă un eretic. In epoca aceasta, în adevăr, diaconul începuse să înmulţească gesturile de emancipare şi de nesupunere canonică. Se ducea mai des la teatru şi manifesta cu mai

multă hotărîre apucăturile sale de independență, sfidând adesea rigorile impuse vieții preoțești.

Divorțul l-a cerut foarte târziuz, abia în anul 1873. El a fost tranșat în toamna aceluiaș an, în favoarea soțului. Despărțenia fusese cerută „pentru abandonarea domiciliului de șase ani de zile, care se consideră ca cea mai mare insultă conform art. 212 codul civil", și pentru „alte insulte tot atât de grave" [5].

Nici rudele, nici prietenii vechi ai lui Creangă n'au păstrat amintiri lămurite despre diaconeasa Ileana. Singur d. N. A. Bogdan, care a locuit la Creangă pe la 1866, arată că „Ileana era gingașă, frumoasă și cu un caracter din cele mai dulci" [6]. Din amintirile d-lui Bogdan s'ar crede că Ioan Creangă și soția sa duceau casă bună pe vremea aceia : Ileana își liniștea bărbatul în momentele de mânie. Intr'una din zile ea era aproape să ardă de vie, din cauza unei lămpi cu gaz ; Creangă izbuti să stingă flăcările de cari soția sa fusese cuprinsă, fiind foarte mâhnit de această întâmplare ce putea să aibă un sfârșit tragic [7].

Ileana Creangă nu s'a înfățișat la procesul de divorț, și nici n'a încercat să se apere. N'a mai rămas în urmă nimic lămurit despre această tovarășă a povestitorului, de cât o vagă imagină o frumuseței ei și a unei inimi de aur. Viața Ileanei s'a șters învăluită în ceața vremei, aproape neștiută și uitată de lume, săvârșită din viață în plină tinerețe, cu multă vreme înaintea morții lui Creangă.

III

Bojdeuca lui Creangă. — Oaspeți de seamă. — Gospodăria povestitorului. — Pisicile. — Viața din bojdeucă. — Cerdacul de vară.

După ce fusese părăsit de soție și apoi răspopit la 1871, Creangă a fost încercat de o nouă lovitură. Generalul Tell, ministrul instrucțiunei publice, l-a destituit din postul de institutor, pentru motivul de incompatibilitate între situația de cleric răspopit și misiunea de dascăl. Durerea lui a fost mare, dar a înfruntat-o cu bărbăție și demnitate.

Indată ce i-a sosit ordinul de „oprirea lucrărei diaconiei", s'a mutat dela Golia, unde locuia în curtea mânăstirei, necerând nici o îngăduință sau păsuire. Și-a cumpărat atunci „bojdeuca", pe un preț destul de modest (chiar pentru vremea aceia), și s'a mutat în ea cu fiul său Costache. După câteva luni, la 1872, pe băeat l-a băgat în școala militară. Tatăl era convins că disciplina severă de acolo, ar fi putut îndrepta și ordona pornirile fiului, care avea o fire neastâmpărată și neegală.

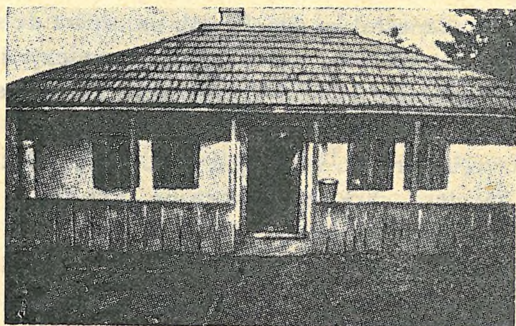
Destituirea din învăţământ, pe lângă lovitura morală, aducea o nouă chestiune de rezolvat: nevoile existenţei. Şi bietul Creangă, lovit din toate părţile de necazuri şi griji, a fost nevoit să deschidă o tutungerie în strada Băncii.

Titu Maiorescu, înlocuind pe Tell la instrucţia publică, s'a grăbit să repare nedreptatea. In anul 1874, luna lui Mai, Creangă a fost numit din nou institutor cu titlul provizoriu la școala primară din Păcurari [8].

De-acum începe pentru el o viaţă nouă, plină de rodnică activitate. Izolat în coliba din Ţicău, sub dealul golaș al Ciricului, pe care și-o alesese anume mică și retrasă, — fie din nevoe, fie mai mult din capriciu, — Creangă a trăit acolo epoca de intelectualitate și de creaţiune a vieţii sale de scriitor. Aproape două decenii a vieţuit el în căscioara din Sărărie, din care 10 ani în plină sănătate și expansiune a geniului său. Boala a început să-l chinuiască în ultimii 9 ani, adică de pe la 1880.

Bojdeuca lui Ioan Creangă era mai mult o ascunzătoare tainică, un fel de bârlog al ursului din pădure. Ca să ajungi la căscioara din fund, trebuia să străbaţi o grădină rustică răcorită de o fântână cu apă rece și limpede ca vioara. Drumul apuca pe o cărare îngustă și şerpuitoare, printre ierburi înalte și flori sălbatice. In vremea de iarnă, potecuţa se schimba într'un fel de pârtie strimtă şi adâncă, uneori săpată între coline înalte de nămeţi. Ea ducea drept în pridvorul colibei, care nu se mai cunoştea adesea din zăpadă. Numai fumul alburiu al vetrei, ce se zărea năvălind din hornul fierbinte, era un

semn că acolo se află o aşezare omenească. Inăuntru, traiul era rânduit cu temeiu, gospodăria aşezată. Cu pereţii văruiţi totdeauna de o mână grijulie, cu odăiţele albe şi curate, cu tinda şi săliţa din mijloc lipite cu lut galben şi netezite frumos, cu varză acră la putină, muşchiu de porc afumat şi trandafiri moldoveneşti spânzuraţi în pod, aşà era mica gospodărie ţărănească a marelui povestitor.



Bojdeuca lui Creangă, după restaurare.

Indată ce s'a aşezat în căscioara din Ţicău, Creangă a făcut cunoştinţă cu Tinca Vartic, o femee zdravănă şi plină de viaţă, pe care şi-a luat-o tovarăşă de gospodărie.

Povestitorul iubia ungherul său de linişte, în care trăia modest, cu gândurile, cărţile şi manuscrisele lui în vecinică prefacere, ducându-şi viaţa fără năzuinţi prea mari şi fără ambiţii deşarte. Fire conservatoare, în înţelesul tradiţionalist al cuvântului, el păzia cu grijă vechile da-

tini şi obiceiuri, neprimind nici o schimbare în traiul său. Ar fi fost uşor, poate, să prefacă bojdeuca, s'o dărâme şi să clădească o locuinţă mai arătoasă şi mai încăpătoare. El câştiga ceva parale, cu cărţile şcolare, cu profesoratul şi cu meditaţiile în oraş, unde prepară copii în case de oameni cu dare de mână.

Cum s'ar fi schimbat umila bojdeucă, dacă s'ar fi cheltuit cu prefacerea ei vreo trei, patru mii de lei! Dar Creangă n'a vrut să schimbe nimic şi s'a mulţumit să trăească în adăpostul lui simplu, sub un aspect de sărăcie şi izolare. Ferit de văzul celor trufaşi şi opulenţi, i-a plăcut mai mult intimitatea şi liniştea spre care se simt atrase marile suflete.

Când vreun prieten îl întreba pe Creangă, dece nu-şi preface locuinţa, care se şubrezea pe zi ce trece, el răspundea zâmbind:

— De-amù nu mai schimb nimic; m'am deprins aşà, şi mă simt bine...

Cu tot aerul ei de izolare şi de sărăcie, bojdeuca scriitorului era primitoare de oaspeţi aleşi. După Eminescu, care era musafir obicinuit şi intim al casei, veneau acolo şi alţi oameni de seamă, din intelectualitatea eşiană. Conta, Lambrior, Pompiliu, Nica, Xenopol, Gane şi atâţia alţii au intrat în căscioara din Ţicău şi au trăit ceasuri de mulţumire în intimitatea povestitorului.

Singur Titu Maiorescu şi alţi câţiva membri ai „Junimei", n'au cunoscut bojdeuca lui Creangă. El a zugrăvit-o într'o scrisoare adresată în anul 1887 lui Titu Maiorescu. E plastică şi plină de o duioasă melancolie, această scurtă descriere:

„In bojdeuca, unde locuesc eu, dorm afară şi pe vremea asta, în 18 spre 19 Septemvrie. De veţi avea răbdare, că bunătate totdeauna aţi avut, veţi întreba poate, unde-i bojdeuca mea? Vă voiu răspunde respectuos: în mahalaua Ţicău, ce-i mai zice şi Valea plângerii, strada Ţicău de sus No. 4, (dacă se mai poate numi stradă o hudicioară dosnică, plină de noroiu până în genunchi, când sunt ploi mari şi îndelungate, zise şi putrede, şi la secetă geme colbul pe dânsa). Bojdeuca de căsuţă în care locuesc eu de vreo 18 ani e de vălătuci şi povârnită spre cădere pe zi ce merge, de n'ar fi rezemată în vreo 24 de furci de stejar şi acelea putrede. Iarna dorm într'o odăiţă toată hrentuită, iar vara într'un cerdăcel din dos, începând de pe la Mai şi sfârşind pe la Octomvrie, când este vremea bună, cum îi acum. Aşa m'am deprins. Răposatul Conta şi Lambrior, ştiau căsuţa mea. Pompiliu, d-l Nica şi mai ales bietul Eminescu de asemenea. In sfârşit Vinerea trecută 18 spre 19 m'am culcat iarăşi afară după obicei şi pe la câte oare voi fi adormit nu ştiu, dar ştiu că am adormit, gândindu-mă cu jale la societatea „Junimea" şi ce mai este ea acum! la bietul Eminescu şi ce mai este el acum! la Gheorghe Scheleti, Lambrior, Conta şi unde mai sunt ei acum!" [9].

Epilog trist, făcut de marele scriitor în clipe de amărăciune, când totul se stingea şi se dărâmă în jurul său: trecutul glorios al „Junimei", prietenii dragi, bojdeuca hrentuită şi sănătatea lui zdruncinată.

Dar căscioara din strada Ţicăului a văcuit şi zilele ei bune, cu viaţă şi mişcare lăuntrică, animată de mintea şi sufletul scriitorului. După ce isprăvea cu şcoala, cu

meditaţiile din oraş şi cu celelalte îndeletniciri profesionale, Creangă se aşezà cu nădejde pe lucru.

Intr'un halat lung şi vrâstat cu dungi albastre, cu târlici ţărăneşti în picioare, el citea şi scriea în vremea liberă până noaptea târziu. Creangă avea metehne şi curiozităţi, care făceau disperarea Tincăi. Când scrià, totul intrà în linişte mormântală. Uşile stau închise; iar dacă se deschideau, zgomotul trebuia înăbuşit cu multă grijă, să n'ajungă nimic în odăiţa lui „Ionică".

Pisicile se bucurau de mult hatâr. Creangă avea vreo duzină de pisici dolofane, de culori felurite şi de toate vârstele, îngrijite şi hrănite din belşug, spre mâhnirea Tincăi. Ca să cerce dacă erau sătule, el le aruncà adesea câte o bucăţică de friptură. Şi-apoi, vai şi amar dacă se întâmplà ca motănimea să se bată pe mâncare!

Creangă le mângâea pe fiecare în parte şi le aşezà la tors. Şi în zgomotul acesta discret, de fuse şi caiere nevăzute, concertul se armoniza cu scârţâitul penei scriitorului. El îşi croià frazele, le şoptea printre dinţi, le prefăcea, le ştergea şi le scria din nou, până ce se scula plin de apă, se ştergea bine de sudoare şi trăgea un chiot voios. Tinca apărea atunci în pragul uşei, s'asculte proza armonioasă a povestitorului.

Vara, Creangă scrià în cerdacul de dindos. Işi făcuse acolo un fel de putină originală, în chip de bae ceva mai adâncă, având o banchetă de stat în apă şi o scândură lată, întărită la marginea de sus, pe care se găsea hârtie, condeiu şi călimară. Scriitorul, care suferea cumplit de căldură, intra în baea aceasta rece într'un costum sumar, şi scria acolo ceasuri întregi.

In anul 1918 am revăzut bojdeuca în stare de prefacere. Universitatea din Iaşi o cumpărase dela Tinca Vartic, remăritată cu Deliu. Se reconstituia şubreda căsuţă cu gândul a fi transformată într'un mic muzeu, sub privigherea rectoratului. Când am oprit trăsura şi am pătruns în curte, prin mica portiţă, meşterii zoriau să sfârşească zidăria fântânii din mijloc. Unul din lucrători îmi spunea că e vorba s'o prefacă în havuz ţâşnitor. Nu i-am dat crezare; iar la ieşire, copii mici de şcoală se înghesuiau să privească prin ulucile dărăpănate.

Am întrebat, într'o doară, pe unul mai răsărit, care se înfigea la privit mai tare:

— Tu ştii cine-a locuit aici, măi copile?

Băeţaşul, sărăcuţ, scoase şapca din cap, privi la meşterii din curte, stătu puţin pe gânduri, şi-mi răspunse tot într'o doară:

— Un om bogat, domnule...

In ogradă s'a ridicat un mic monument, cu această inscripţie: „Ion Creangă, părintele literaturii populare, născut în satul Humuleşti judeţul Neamţ, în anul 1837, încetat din viaţă la Iaşi la 31 Decembrie 1889, în etate de 52 ani. Făcut monumentul cu îngrijirea prietenului său I. S. Ionescu". Muzeul plănuit nu există, iar micile încăperi amenință din nou să se năruească, de astădată pentru totdeauna.

IV

O tovarăşă de viaţă a lui Ioan Creangă : Tinca Vartic.

După mărturiile familiei povestitorului, Tinca Vartic a fost o femee trupeşă, sănătoasă, vioae, harnică şi plină de devotament faţă de Creangă. Urâtă la figură, cu faţa ciupită de vărsat, ea aveà însă o privire ageră şi simpatică. Origina ei a rămas necunoscută şi nimeni nu poate spune în ce împrejurări a cunoscut-o Ioan Creangă. Se ştie numai că după ce diaconul fusese răspopit, la 1871, ea a venit să-l îngrijească în căscioara din Sărărie şi a rămas acolo până la moarte.

Tinca a avut un rol însemnat în viaţa povestitorului. In cei 18 ani de căsnicie cu Ioan Creangă, ea a dovedit două mari însuşiri : răbdare şi devotament, amândouă susţinute de o rară energie şi dezinteresare.

S'a scris despre Tinca multe şi de toate. Unii biografi ai lui Creangă o descriu ca pe o femee aleasă, de o rară inteligenţă ; iar popa Enăchescu o credeà „foarte mult superioară lui Creangă". Alţii, dimpotrivă, o înfăţişează ca pe o femee din popor, ignorantă şi inferioară în toate privinţele.

Adevărul este că inteligența Tincăi era mediocră; dar ea avea bunul ei simț, care o ajuta de multe ori să salveze aparențele.

Era naivă și stăpânită de superstiții. Costache, pe când era elev în școala militară, a mâncat o strașnică papară din pricina ei. Intr'o vacanță, acasă, s'a pomenit că-l cheamă Tinca în cerdacul din dos, ce da în câmpul pustiu dinspre Aroneanu.

— Așteaptă! îi șoptì ea. Ai să vezi cum pâlpâe o vâlvătae albastră aproape de noi...

In adevăr, flacăra albăstrie a eșit din pământ și s'a mistuit într'o clipă.

— Acolo joacă o comoară! lămurì Tinca. Hai să săpăm la noapte, c'o să dăm peste borcane și pârnăi pline cu aur...

Copilul s'a supus. Au așteptat să se culce Creangă, au luat o cazmà și un târnăcop, și s'au strecurat în vârful picioarelor până la locul ce-l însemnase din ochi.

Pe când se aflau în toiul săpatului, au fost zăriți de niște drumeți, cari au anunțat poliția. Gardiștii au sosit în păr la fața locului și i-au dus la „Despărțire". Tinca și Costache au fost ținuți la secție toată noaptea; iar dimineața, când a aflat Creangă și s'a dus să-i scoată de-acolo, comisarul i-a înfățișat actele încheiate în cursul nopții. Se vorbea de o femee tânără, Tinca Vartic, ,care fiind ajutată de un elev din școala militară, a încercat să-și îngroape pruncul nou-născut...

Lucrurile s'au lămurit repede și Creangă a plecat acasă cu Tinca și cu Costache, cărora le-a tras apoi o strașnică păruială.

Tinca ştià să citească şi să scrie cu uşurinţă; n'o interesà însă nici un aspect al vieţii culturale. Scrisul lui „Ionică" o lăsà deobiceiu rece; iar lectura poveştilor, pe care trebuia să le asculte, era pentru ea un prilej de suferinţă. Se supunea, totuşi, cu răbdare îngerească, arătându-şi impresiile după capul ei.

Ea îndurà uneori asprimea firei lui Creangă. Odată s'a plâns căpitanului [10], pe care-l îngrijise de mic şi care, auzind-o, şi-a îngăduit să-şi exprime regretul şi să roage pe tatăl său să fie ceva mai bun cu „duduia Tinca".

— Nu te potrivì, Costache... a fost răspunsul. Par'că asta se întâmplă numai odată? Tu să nu faci niciodată ca mine; dar să ştii, măi băete, că femeia nebătută e ca moara neferecată!

Când Creangă era însă în „chejii cei buni", venea rândul Tincăi. Atunci îi trăgea şi ea câte o gură de cele zdravene, până ce-şi vărsa tot focul dela inimă. Iar Ionică tăcea chitic, sau căuta s'o împace cu vorbe bune, mai ales când se simţia vinovat.

Tinca ţinea la Creangă pentru firea lui cea bună şi ocrotitoare în toate împrejurările vieţii. El era un gospodar serios şi plin de grijă pentru trebuinţele casei. In afară de aceste consideraţii, ea nu punea nici un preţ pe valoarea lui scriitoricească. Pe Eminescu nu-l vedea cu ochi buni şi uneori îşi desvăluia această antipatie. Atât îi trebuia lui Creangă! Se făcea foc de mânie şi biata Tinca nu ştia atunci încotro s'apuce ca să scape de urgie.

Scrisul lui Eminescu şi al lui Creangă însemnà pentru ea o îndeletnicire neînţeleasă şi neserioasă. Aşa se explică de ce, la moartea marelui prozator, Tinca s'a gră-

bit să curețe casa de manuscrise, vânzându-le cu ocaua pe la băcani.



Preotul Gheorghe și preoteasa Ecaterina Creangă.

Cu toate insuficiențele ei, Creangă o socotea ca pe o bună tovarășă de viață. Atât în familie, cât și între prie-

tenii și cunoscuții scriitorului, Tinca se bucura de considerație. Ea era pretutindeni „soția nelegitimă" a lui Creangă. In mai toate scrisorile, avea grijă să pomenească de Tinca și să-i pună chiar iscălitura lângă a sa. Iar când lipsea din Iași, fie la băi pentru căutarea sănătății, fie în altă parte, se grăbea să-i scrie ca unei bune prietene. Pe plic punea adresa deslușită: *„Domnișoarei Tinca Vartic, peste drum de școala evreiască în Sărărie (devale). La Iași"*. Sau:

Domniei Sale
Domnișoarei Tinca Vartic
strada Sărăriei, devale, peste drum de școala evreiască,
lângă Mustea Casapu
La Iași. F. grabnic.

La sfârșitul scrisoarei, care e trimisă din Slănicul Moldovei, în Iulie 1884, Creangă se arată optimist cu privire la sănătatea sa grav zdruncinată:

„Acum sunt mai bine, mulțumesc lui Dumnezeu! Spune d-lui Mușnițanu că am primit scrisorile și-i mulțumesc din suflet, dorindu-i sănătate și bucurie. Lui Zahei de asemenea arată-i sărutări și îmbrățișări frățești. Zamfiriței lui Singhel, lui Mihalache și Tincăi deasemine spune-le că-i doresc și-i îmbrățișez cu drag. Cucoanei Ruxandrei sărutări de mâni; și, în sfârșit, tuturor vă doresc deplină sănătate și bucurie! Eu dac'aș putea sta măcar până la finele lunei acesteia. Mai scrieți cum vă aflați? Să ne vedem sănătoși!

(ss) I. Creangă [11].

Şi Tinca împlinea cu punctualitate toate însărcinările, citind pretutindeni scrisorile lui Ionică.

Boala lui Creangă se agravase în ultimul timp. Către sfârşit, el avea atacuri dese de epilepsie, aproape zilnice. Tinca i-a fost devotată şi în aceste grele momente ale vieţii, veghind neadormită lângă el şi uşurându-i suferinţele.

După moartea lui Ioan Creangă, ea a mai trăit un lung şir de ani în bojdeuca din Sărărie, pe care i-o dăruise fiul povestitorului. Viaţa i-a fost din ce în ce mai amărâtă. Pâinea zilnică şi-o câştiga din micul obol ce-l primea dela vizitatorii bojdeucei. Le da tuturor lămuriri asupra vieţii scriitorului; dar acele informaţii erau sarbede şi adesea lipsite de culoare şi adevăr, căci ea nu înţelesese niciodată marea personalitate a fostului ei tovarăş de viaţă. Intr'o vreme se măritase cu un mic slujbaş, anume Deliu.

In ultimul timp devenise alcoolică şi a murit într'o cumplită sărăcie, nebănuind vreodată că numele ei va sta legat de viaţa pământească a lui Ioan Creangă şi că în cronica literară se rezervă şi pentru ea un mic paragraf.

V

Creangă nevropat. — Ienăchescu şi Napoleon.— Ovreicuţa cea nostimă. — Crăciunurile lui Creangă. — Boroboaţele lui Ienăchescu.

Firea lui Creangă era croită deosebit, uneori neînţeleasă şi ciudată.

In casă, între ai săi, dela aspră mânie trecea repede la voioşie, blândeţe şi bunătate îngerească. El însuşi se socotea nevropat. După însurătoarea lui Costache, a ţinut să dea unele lămuriri şi poveţe norei sale, care era foarte tânără.

— Imi pare rău, zicea el, că trebue să-ţi spun lucruri neplăcute... Băetul îmi cam samănă mie, din păcate. Iar eu sunt un om bolnav, un nevropat, cum s'ar zice... O să suferi în viaţă ; dar să-ţi fie milă de el şi să nu-ţi pierzi răbdarea : Costache are şi multe bunătăţi în sufletul său.

Şi, cum era convins că şi Costache va fi lovit la rândul său de epilepsie, el adăogă pe un ton de dureroasă resemnare :

— Nu trebue să te sperii, drăguţă. Nevropaţi şi epi-

leptici au mai fost şi alţii, mai mari şi mai puternici ca noi toţi : aşà a fost Cezar, aşà a fost Napoleon... [12].

Creangă avea o vie admiraţie pentru oamenii iluştri şi această admiraţie mergea până la fanatism. Intr'o seară de iarnă, prin sărbătorile Crăciunului, prietenii veniseră să petreacă la el ca de obiceiu. Oaspeţii stau în jurul mesei, la căldură dulce. El le istorisea o sumă de întâmplări, cu vorba lui aşezată, colorată şi sugestivă. Tocmai venise vorba de Napoleon.

In timpul vorbirei, unul dintre ascultători (se zice că ar fi fost Enăchescu) îl întrerupe scurt :

— După cum înţeleg eu, coane Ionică, şi Napoleon ăsta a fost om deştept...

Auzindu-l, Creangă l-a privit lung şi s'a congestionat teribil. Petrecerea s'a spart, risipită ca de furtună, şi bietul Enăchescu s'a strecurat îngrozit pe uşă, rugându-se de iertare. Iar a doua zi, când prietenul şi-a făcut ca de obiceiu apariţia, smerit şi pocăit, Creangă nu ştia cum să-l primească mai bine şi să-l îmbuneze :

— Să nu te superi, Enăchescule, că tu ştii cum sunt eu... Şi să nu te mai îndoeşti altădată de deşteptăciunea lui Napoleon ! [13].

Şi petrecerea a urmat în seara aceia tihnită, până târziu, în noaptea de iarnă. Iar la plecare, Creangă l-a condus pe Enăchescu până la portiţă, cu multă dragoste şi voe bună.

Popa Enăchescu era un recidivist. El mai făcuse şi alte pozne, de i se dusese vestea. Odată treceau amândoi pe o uliţă din mahala. Creangă îi făcu semn să ia

seama la o ovreicuță nostimă, care împletea la ciorap în ușa unei dughene.

— Pune tu un semn, ca să cunoaștem dugheana la întoarcere... îi zise Creangă.

— Am și pus! Il asigură Enăchescu.

Când s'au întors, Creangă îl întrebă:

— Bine, măi Enăchescule, nu vezi c'am ajuns la capătul străzii? Unde ți-i semnul?

— Apoi dă, măi Creangă, se vede că s'a sculat de acolo!

— Cine s'a sculat, mă tâmpitule?

— Hei, cine? Ia cânele care-l pusesem ca semn.

— Care câne, mă?

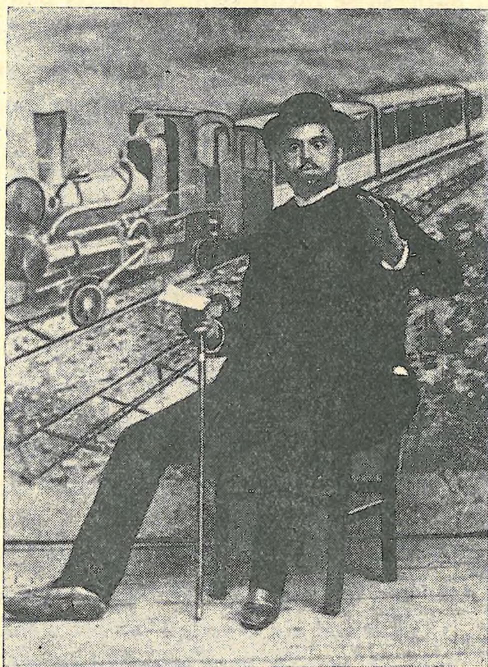
— N'ai văzut și tu, când treceam noi, că lângă evreică era și un câine culcat?

— Bre, că nătărău mai ești, se vede că de asta te-ai făcut popă!" [14].

Ienăchescu, totuși, nu s'a mâniat niciodată și n'a spus un cuvânt rău împotriva lui Creangă. Il asculta totdeauna cu dragoste și supunere. Dar după moartea marelui său prieten, a făcut ultima poznă: el a scris că Tinca Vartic „era de o deșteptăciune foarte cu mult superioară lui Creangă" [15].

Afară de rare și ciudate momente de criză nervoasă, Creangă era de obiceiu bun, blajin și iubitor de prieteni. Ușile bojdeucei se deschideau tuturor, bucuroase de oaspeți. Oricum s'ar fi găsit în casa lui, la lucru sau la odihnă, necăjit sau vesel, Creangă își primea musafirii cu voioșie, adesea chiar uluit de bucurie și emoționat.

Gospodăria era mică, dar primitoare și îndestulată. In zilele de sărbători, iarna, Crăciunurile lui Creangă erau bogate și rânduite după vechile datini românești :



Din colecția Academiei Române, cumpărat dela anticarul Israil Kuppermann din Iași. Pe dosul fotografiei e mențiunea: „Zic că ar fi portretul lui Ion Creangă, care se miară văzând întâiul tren la Iași".

cu șunci afumate, caldaboși, trandafiri prăjiți la hârb de ceaun, sarmale moldovenești, plăcinte și alivenci calde,

ce făceau *ghiorț* pe gât... Mămăliga, totdeauna fierbinte, era învârtită zdravăn cu făcălețul, răsuflată la dogoare vie, răsturnată iute pe cârpătorul de lemn și tăiată cu ața în felii aurii, să se răcorească. Vinul cel bun, găbuit de Creangă, fierbea rece, grăbit și neastâmpărat în ulcele mirositoare de lut, sau în cofăele de lemn cu cerculețe. Și veselia se lungea până noaptea târziu în căscioara povestitorului.

Eminescu, care a trăit vreme mai îndelungată în casa lui Creangă, era totdeauna așteptat și chemat prin scrisori rugătoare.

„Bădie Mihai" scria el odată, *„de Crăciun te aștept să vii. Tinca a pregătit de toate și mai ales „sarmalele" care iți plăceau foarte mult... M'am intâlnit cu fratele Conta. La Eși ninge de ast-noapte, în cât s'a făcut drum de sanie. Ciricul parcă e mai frumos acum. Vino, frate Mihai, vino căci fără tine sunt strein.*

Și în altă scrisoare, acelaș regret, aceiași mustrare :

„Te-am așteptat de Crăciun să vii, dar... beșteleu, feșteleu că nu pot striga valeu, și cuvântul s'a dus, ca fumul în sus și de venit n'ai venit... Aferim... Dar noi, adică Ienăchescu, Răceanu și alți mușterii pentru mâncărică și băuturică bună, am tras un bairam de cel turcesc cu vin grecesc dela Amira... Acum stau lângă horn cu pisicile mele și mai pun rânduială în cele însemnări".

VI

Ospăţurile lui Creangă. — Din amintirile Smărănditei. — Nicoreţii dela mânăstirea Neamţului.

Creangă era un mare mâncăcios. Pofta şi lăcomia lui de mâncare au rămas proverbiale, iar cele ce se istorisesc în această privinţă par de domeniul fantaziei.

Odată, la Brăila, când se dusese să-şi vadă băeatul, nora şi cuscrii, s'a rugat să-i facă crap sărat îndulcit cu usturoiu şi cu mămăligă nepripită, cum îi plăcea lui. La vremea prânzului, pe o farfurie lungă, în mijlocul mesei, îi făcea cu ochiul un crap respectabil, de vreo câteva ocale, tăvălit în usturoiu şi stropit cu oţet de vin şi undelemn grecesc de cel bun.

Creangă şi-a cerut frumos ertăciune şi a tras farfuria cu peştele dinainte. A mâncat singur jumătate din crap. La toate îndemnurile gazdei să se înfrupte şi cu alte bunătăţi de pe masă, el răspundea zâmbind :

— Imi pare rău, că nu mai pot. Mâncările boereşti sunt pentru dv. Eu mă mulţumesc cu atâta şi vă rog să-mi opriţi ce mai rămâne pe diseară...

Şi seara a mâncat restul crapului cu mămăligă rece[16].

Creangă era și un mare băutor. Vinul bun îi plăcea; dar nu-l bea decât între prieteni, când se așeza la vorbă, sau la vreo petrecere. El bea însă apă rece, cu o sete nepotolită, câte o cofiță, două la o masă.

In vara anului 1885 plecase cu N. A. Bogdan la Slănicul Moldovei, pentru căutarea sănătăței.

La Tg. Ocna, în birtul gării, s'au aşezat la masă. Reproduc întocmai narațiunea d-lui N. A. Bogdan[17]:

„Veni chelnerul și ne aduse o listă; eu cerui un bulion și o friptură; Creangă stătu vreo zece minute ca să aleagă între cele *șese* feluri de bucate ce erau pe listă. La urmă, când văzu că chelnerul pierde răbdarea, îi dădu lista în mână, îndărăt, şi-i zise:

— Mie să-mi dai de toate; numai cată să fie porțiile cum se cade, nu numai unse farfuriile!

Asta mă făcu să holbez o pereche de ochi lungi.

Mie-mi aduse ce poruncii; lui Creangă de asemenea ce porunci el, și anume: un bulion, apoi un borş de pui, un *eingemacht,* costițe cu mazăre, friptură la tigae, friptură de frigărui, udate de-o garafă, ceva mai puţin de-o jumătate de ocà de vin alb vechișor.

Mă uitam cu jind cum înghite cu o plăcere, cu un gust nespus, una după alta, borșul după bulion, friptura românească după cea nemțească, — și-l invidiam că nu sunt în stare să... fac și eu ca dânsul, — barim friptura ce o cerusem n'am putut s'o mănânc toată...

Dela masă se sculă, parecă mai ușurel de cât cum era când se pusese.

Ne suirăm în trăsură; pe drum Creangă opri pe vezeteu

la o crâşmă şi ceru o leacă de apă; o copilă de ungurean îi veni cu o cofiţă de cele de moşi, plină cu apă rece dela o fântână din apropiere; el o puse la gură, şi când o lăsă jos, cofiţa era aproape deşartă. Dădu un gologan fetei şi pornirăm iară.

Faţa-mi mărturisia mirarea; da' nu-mi venia să i-o spun. Creangă mă gâci, şi-mi zise:

— Hehei, băete dragă! aşa mănâncă şi aşa bea românaşul adevărat, cel născut şi crescut la coarnele plugului, nu ca fârlifuşii de pe la târguri, crescuţi în bumbac, — cari numai parcă tot bumbac mănâncă — şi bumbac se trezesc într'o zi în loc de carne şi oase!"

Sunt interesante şi amintirile Smărăndiţei [18], despre care povestitorul pomeneşte cu multă dragoste în „Amintiri":

„Creangă era cam mâncăcios şi hâlpav. De aceia noi ceilalţi copii nici nu ne puneam la masă cu dânsul, căci rămâneam flămânzi".

„Se înţelege că noi, fetele, îi trăgeam nădejdea şi ştiindu-l că-i plac tot *bucăţile bune*, căutam să-l îmbucărim cu ce aveam mai ales: smântână, alivenci, plăcincioare.

„Bietul Creangă, câte bunătăţi de-al de acestea şi câţi purcei fripţi n'a mâncat el dela Axenia Bordeianului, care-i purta Sâmbetele mai mult ca celelalte fete!

„Creangă n'a uitat niciodată Humuleştii şi pe ai lui. Aproape în fiecare vară venia pe aici.

„Atunci era o adevărată sărbătoare în sat.

„Işi strângea toate neamurile şi pe toţi prietenii şi cunoscuţii, puneau un bureu cu vin într'o căruţă şi cu lăutari în frunte, se suia pe dealul Humuleştilor şi ţineau oe-

trecerea câte o săptămână încheiată. Apoi o lua cu colinda pe la mânăstirile Neamţu, Secu, Agapia, Văratec. Trecea apoi la Pipirig, Largu şi aşa mai departe pe unde avea neamuri sau cunoscuţi".

„Odată ducându-mă la Iaşi cu băeţii pe la şcoală, l-am vizitat pe Creangă acasă la el. Trăia în Ţicău, într'o căsuţă cam hrentuită. L-am găsit în cerdac, scria. Nu ştia, bietul om, ce să-mi dee şi cum să-mi intre în voie, aşa bucurie mare ce i-am făcut! Nu m'a lăsat să plec, până ce n'am stat la masă cu el. M'a ospătat cu ce-i plăcea lui mai mult: sărmăluţe şi plăcinte cu poale 'n brâu.

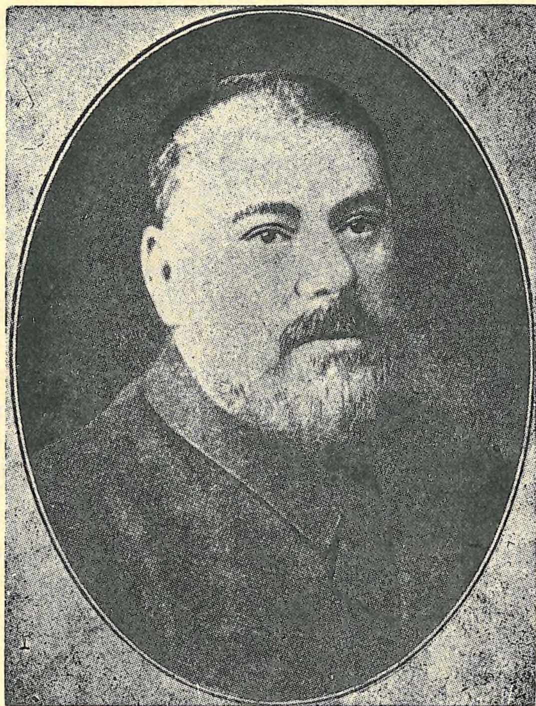
„După masă numai ce-mi spune: „Acum să-ţi arăt şi averea mea". Şi începe a striga: Vasilică, Todirică... şi ce să vezi? Vreo 20 de mâţi şi mâţe, care de care mai frumoşi şi mai graşi, încep a da buluc în casă şi care cum intra, odată se şi asvârlea ori în braţele lui Creangă, ori pe umeri, aşa că în scurt nu-l mai vedeai dintre mâţi.

„Apoi Creangă a început să le dea din resturile dela masă pe rând, la fiecare, câte o bucăţică; iar mâţii naibei, aşteptau ca nişte copii cuminţi ca să le vină rândul şi nici unul nu îndrăznea să ia pe altul pe dinainte. Să nu vă fie însă cu mirare de cele ce vă spun, pentrucă mâţii lui Creangă erau mustruluiţi şi deprinşi a face fel de fel de drăcii ca animalele dela circ.

„Mai ales avea un motan, care deschidea uşa ca şi un om".

Lăcomia era să-i fie odată fatală, lui şi familiei sale. Scriitorul se dusese să-şi vadă neamurile din Humuleşti şi Târgu-Neamţului. Au făcut o plimbare cu toţii la Mânăstirea Neamţului. Venise şi fiul său Costache, preo-

tul Gheorghe Creangă cu preoteasa, vara sa Elenuţa Creangă şi preotul Savin din Folticeni. Creangă era bucuros şi plin de veselie între ai săi. In asemenea împre-



Ultima fotografie a lui Ioan Creangă.

jurări rare, el fluera, cânta şi făcea multe ghiduşii copilăreşti. Au intrat în dumbrava mânăstirii şi au început să culeagă bureţi (nicoreţi).

— Să culegem mulţi, îndemnà Creangă, că mie tare îmi plac...

Şi cum au sosit la Neamţ, cu o legătură zdravănă de nicoreţi, mama Elenuţei a şi pregătit o mâncare în lege şi s'au aşezat cu toţii la masă. Creangă, din lăcomie, uitase să-l poftească şi pe popa Savin, care făcea zâmbre. După ce a mâncat mult şi cu poftă mare, toţi au simţit că li se face rău. Bureţii erau din cei otrăviţi.

— Par'că nu mi-e îndemână... începu Creangă.

— Şi mie! Şi mie! se auziră glasurile celorlalţi.

Au trimis îndată la spital după doctor; dar acolo nu erau decât servitorii, căci se întunecase de mult. Creangă a fost cuprins atunci de o criză nervoasă îngrozitoare. A scos un fluer din buzunar şi a şuerat semnale de alarmă, încât s'au adunat toţi gardiştii din târg. Văzând că nu se arată însă nici un doctor, şi-a luat băiatul în cârcă şi s'au dus cu toţii văetându-se la spital. Deşi mâncase cât toţi ceilalţi laolaltă, el era cel mai tare. A făcut la spital un tărăboiu enorm, doctorii şi infirmierii au sosit înspăimântaţi şi le-au dat îngrijiri toată noaptea, scăpându-i pe toţi dela moarte [19].

VII

Boala. — Nădejdea de vindecare.— Prohodul diaconilor. Ultima scrisoare. — Moartea lui Creangă.

In cei din urmă cinci, șase ani, boala povestitorului începuse să se agraveze. Atacurile de epilepsie, la început mai rare, se înmulțeau acum și împrăștiau îngrijorare în jurul său. Incă de pe la 1883, marele scriitor se simția obosit și îmbătrânise înainte de vreme. Prietenii și admiratorii îi ziceau acum „moș Creangă" și-l priveau ca pe un moșneag căzut în suferință. Pana scriitorului se mișca mai greu și în ultimii ani n'a mai scris nimic însemnat în literatură.

El își căută totuși sănătatea, cu doctori, cu băi minerale, pe care le făcea la Slănicul Moldovei, folosindu-se de toate sfaturile medicale și având până în cele din urmă credință în vindecare.

— Așa e boala asta... îi spunea el odată fiului său. Cred c'o să-și facă felul și-o să se ducă pe pustii. Și biata mama a avut-o, și i-a trecut la urmă !

Când îl întrebau prietenii de sănătate, își figura cu

groază convulsiunile spasmodice ale boalei, şi răspundea atunci la întrebare cu o formulă dureroasă şi plastică:

— Stuchesc în barbă şi trag oghealul cu dinţii...

Credinţa în vindecare nu-l părăsea niciodată. După un atac epileptic, când se scula ameţit, făcea sforţări să-şi recapete limpezimea minţii. Cu gândul acesta îşi controla memoria, începândâ să numere. Uneori ajungea până la milioane [20].

Iată şi o scrisoare a lui către preotul Gheorghe Creangă, cu data de 5 Iunie 1888, când boala povestitorului făcea progrese repezi:

Dragă şi iar dragă bădiţă Gheorghe,

Vă sărutăm cu drag şi vă dorim din suflet multă sănătate şi bucurie la toţi! Din scrisoarea Sf-tale, dela 1 Iunie, am văzut că trebue să pleci la Slănic. Drum bun! Şi nu te îndoi câtuşi de puţin, că ai să capeţi sănătate, şi ai să vii de acolo voinic şi zdravăn, cum îi tunul. Apele sunt foarte bune, locurile foarte frumoase şi îngrijirea cât se poate de bună; doftori o mulţime cari şi ei vin la izvorul tămăduirilor, caşi ceilalţi muritori; ai să ai cu cine te consulta. Eu nu pot să merg în anul acesta; dacă ştiam dinainte că mergi şi Sf-ta, ceream şi eu un loc mai de demult; dar acum s'au dat toate locurile gratis, câte au fost de dat dela Epitropie. Eu sunt mai binişor. Tinca vă doreşte drum bun, ca şi mine, vă îmbrăţişează pe toţi: pe Aneta, Luţa Şoimaru, Mihalache şi Tinca, etc.

Ai Sf. voastre, I. Creangă şi Tinca.

Mai scrie-ne şi dela Slănic. I. Creangă.

După un an, în apropierea sfârşitului, îşi pierduse voioşia de altădată şi ajunsese sceptic. Atunci punea la îndoială chiar existenţa vieţii viitoare. Creangă scria preotului Gheorghe ultimele rânduri :

Iaşi, 1889, Iulie 2.

Moşule dragă,

Iertaţi-mă vă rog, căci eu, cu boala mea, nu v'am mai scris de mult. Dorim din suflet a şti cum vă aflaţi. Toţi ai noştri sunt sănătoşi, afară de mine. Vă trimitem Sfinţiei voastre sărutări de mână şi îmbrăţişări prieteneşti la toţi şi la toate. Oare nu e păcat de Dumnezeu să nu ne mai vedem noi, aşa, din când în când ? Dacă nu ne-om mai vedea cât mai trăim... apoi... morţi... Dumnezeu ştie ! Ce zici, adevărat să fie sau nu ?

Ai sfinţiei voastre întru toate supuşi fii sufleteşte,
Tinca şi Ioan Creangă [21].

Adevărat să fie sau nu ? Şi tot el răspundea : „Dumnezeu ştie !" Dureroasă şi crudă îndoială, în pragul morţii, pentru un fost slujitor al altarului... Sensibilitatea bolnavului creşte şi în sufletul său licăreşte din nou candela vechilor credinţe, cu superstiţiile şi datinile legei creştine. Elenuţa Creanţă, într'o scrisoare pe care o păstrez, mi-a istorisit o scenă mişcătoare întâmplată în Humuleşti. O reproduc întocmai :

„Ultima dată, când a venit Creangă la Neamţ, zice către tata :

— Moşule, hai la Humuleşti, să vedem pe părintele Teofan Focşa (preotul bisericii din sat)

S'au dus amândoi, dar acolo au găsit numai pe preoteasă, care i-a poftit să aștepte, iar ea s'a dus să caute pe preot prin megieşi.

Cum sta la masă, Creangă întinse mâna şi luă o carte de pe poliţa dela plafon. O deschise, tresări și întoarse fila dela început. Ce să vezi? Era prohodul diaconilor... Şi l-a citit cu glas tare, tot într'un plâns şi suspin, până ce-a terminat de citit tot prohodul.

Tata îmi spunea c'a încercat să-l oprească, dar n'a izbutit nici într'un chip.

— Ia, a fost moşule scris, să mi-l citesc eu singur...

Şi Creangă a închis cartea, și a rămas pe gânduri".

Cel dintâi atac de epilepsie i-a venit în clasă. S'a prăbuşit când vroia să deschidă uşa; iar vestea se lăţise ca fulgerul că Ioan Creangă a murit. Ziarele din București primiseră știrea telegrafic şi i-au publicat necrologul. Vestea tristă a fost însă desminţită îndată cu mare bucurie și toată lumea zicea că lui Creangă i-a murit moartea. Dar după un şir lung de suferinţe, încleştat mereu în ghiarele necruţătoare ale boalei, a fost răpus de ultimul atac, în noaptea de 31 Decemvrie 1889. Moartea l-a surprins la fratele său Zaheu, unde se dusese să ia și el parte la petrecerea familiară din noaptea anului nou. Povestitorul a căzut cu fața în jos şi toate îngrijirile au fost zadarnice. El intrase în somnul cel vecinic.

Moartea marelui povestitor a îndurerat adânc pe toţi cunoscuţii, prietenii și admiratorii săi. S'a întâmplat însă că această veste tristă a ajuns prea târziu la urechile marelui public. Era în anul acela o iarnă aspră. Chiar prie-

tenii cei mai apropiaţi şi foştii membri ai „Junimei” au aflat ştirea morţii după înmormântare.



Monumentul. din Iaşi cu următoarea inscripţie :
ION CREANGĂ
1837—1889
Ridicat din iniţiativa d-lor : C. Meissner, fost ministru ; A. C. Cuza, prof. universitar ; P. Bogdan, primar municipiului Iaşi ; Gh. Ghibănescu, prof. ; George G. Maxim, publicist.
1932

„Era Nouă", ziar săptămânal, care apăruse cu un lung necrolog după şapte zile dela moartea marelui scriitor, face reproşuri familiei de graba înmormântării:

„Abia se răspândise vestea tristă despre încetarea din viaţă a lui Ioan Creangă, de abea se luau dispoziţiuni din partea amicilor şi colegilor săi pentru a-şi îndeplini ultima lor datorie către cel ce-i părăsise atât de timpuriu, când se şi află că înmormântarea a avut loc. Neconsolata familie şi unicul său fiu, căpitanul Creangă, deprimaţi cu toţii de durerea nemărginită ce i-au lovit, nu au fost în stare să gândească că dacă ei au pierdut pe iubitul lor tată şi frate, la această durere ia parte corpul profesorilor şi un numeros cerc de amici şi cunoscuţi, şi în special toţi membrii „Junimei" cărora Creangă le a fost un scump şi devotat prieten".

Reproşurile erau prea târzii şi postume. Oaspele veciniciei nu putea s'aştepte.

Singur Nicu Gane a avut vreme să pună o coroană de flori pe sicriul ce mergea grăbit spre „Eternitatea", unde Creangă, prietenul tuturor, a fost coborât, ca şi marele său amic Eminescu, într'un mormânt „făr'de noroc şi fără prieteni".

N O T E

[1] Si tenté du demon / Tu dérobes ce livre, / Apprends que tout fripon / Est indigne de vivre, / Ce livre est à moi / Comme Jassy est au roi, / La Moldavie est mai nation / Comme Emeraude est mon nom.

Emeraude Kostaky

In româneşte: „Dacă te-ar pune dracul să-mi furi cartea, să ştii că un hoţ e nedemn să trăească. Această carte e a mea, precum Iaşii sunt al regelui, Moldova e naţia (sic) mea, precum Smaranda e numele meu".

[2] E regretabil că acest document preţios a fost sortit să dispară fără urmă. Il încredinţasem, în redacţia ziarului „Universul", d-lui prim-redactor R. Seişanu, împreună cu autograful unei scrisori din 1862, ca să ilustreze un foileton literar despre Ioan Creangă. D-sa mi-a declarat ulterior că documentele nu s'au putut publica, de oarece s'au „rătăcit". Pentru biografia şi portretistica marelui scriitor, această pierdere de documente inedite este dureroasă.

[3] După mărturiile mătuşei Ileana, sora povestitorului, şi ale Elenuţei Creangă.

[4] „Domnişoară", cum se zice astăzi

[5] Jean Boutière, op. cit., p. 29 (facsimilul cererei de divorţ a lui Creangă din 25 Februarie 1873).

[6] *Familia,* 1890, p. 105.

[7] Jean Boutière, op. cit., p. 14.

[8] Titlul definitiv de institutor i-a fost acordat în urmă, pe temeiul vechimei în învăţământ şi în urma unei cereri oficiale adresate de Creangă ministerului.

[9] Ciorna acestei scrisori a fost găsită de Gr. I. Alexandrescu între manuscrisele lui Creangă.

[10] Fiul povestitorului.

[11] Acad. Rom., ms. 4074, f. 5.

[12] După mărturiile fostei sale nori, Olga Creangă. S'a susţinut că Napoleon avea foarte scurte atacuri epileptiforme .

[13] Intâmplarea aceasta are mai multe variante şi e foarte cunoscută în familia lui Creangă.

[14] Anecdota povestită de Constantin Grigorescu, fost colaborator al lui Creangă la *Abecedar.*

[15] „Şezătoarea", VII, p. 130—133.

[16] Istorisită de Elena Petru, soacra lui Costache Creangă.

[17] N. A. Bogdan: „Poveşti şi bazaconii din Moldova".

[18] Amintirile Smărăndiţei (fata preotului din Humuleşti în vremea copilăriei lui Creangă), culese de P. Gheorgheasa şi de d-ra Eugenia P. Posa, nepoată Smărăndiţei. v. rev. Ion Creangă, XIII, p. 2.

[19] Istorisită de Elenuţa Creangă, vara povestitorului.

[20] Din mărturisirile Elenuţei Creangă.

[21] Ambele scrisori se află în posesiunea Elenuţei Creangă.

CUVINTE DESPRE OPERA LITERARĂ

I

Poveştile.

Ioan Creangă a început a scrie *poveşti* în vara anului 1875, publicându-le succesiv în „Convorbiri literare":

1. — Soacra cu trei nurori (1 Octomvrie 1875).
2. — Capra cu trei iezi (1 Decemvrie 1875).
3. — Punguța cu doi bani (1 Ianuarie 1876).
4. — Dănilă Prepeleac (1 Martie 1876).
5. — Povestea porcului (1 Iunie 1876).
6. — Moș Nichifor Coțcariul (1 Ianuarie 1877).
7. — Povestea lui Stan Pățitul (1 April 1877).
8. — Harap alb (1 August 1877).
9. — Fata babei și fata moşneagului (1 Sept. 1877).
10. — Ivan Turbincă (1 April 1878).
11. — Povestea unui om leneş (1 Octomvrie 1878).
12. — Făt-Frumos fiul iepei (poveste neterminată, 1898).

Poveşti propriu zise sunt unsprezece; „Moş Nichifor" e mai mult o schiţă umoristică sau o anecdotă hazlie. El însuşi o numia „povestire glumeaţă".

După cum se vede din această înşiruire de date, toate basmele lui Creangă au fost scrise într'un interval de trei ani, ceea ce vine cam câte 3—4 pe fiecare an. Pe lângă activitatea de dascăl şi de autor didactic, dacă mai ţinem seamă şi de lungimea unora dintre aceste poveşti (cum e „Harap alb" şi chiar „Povestea porcului"), învinuirea de puţină fecunditate, ce s'a adus povestitorului, e neîntemeiată.

După publicarea poveştilor, boala cumplită (epilepsia) l-a lovit pe neaşteptate, în cursul anului 1879. Mersul vioiu al activităţei literare a fost oprit brusc, iar şirul basmelor sale atât de minunate s'a încheiat cu „Povestea unui om leneş".

Literatura populară anonimă a stat ascunsă sub cenuşa veacurilor, mocnind în sufletul creator al poporului de la ţară. La începutul secolului trecut, scriitorii noştri, câţi existau, erau furaţi de apele romantismului, ce domină pe atunci poezia occidentală. Ignorând complect izvoarele puternice de inspiraţie ale poporului nostru, poeţii imitau pe marii romantici ai epocii: Lamartine, Musset, ceva mai târziu pe Victor Hugo, ş. a.

In preajma anului 1840, inimi de cărturari luminaţi au început să tresară la razele înviotoare ale iubirei de neam. S'au ridicat câţiva oameni de seamă, cari au cercat să scuture înrâuririle străine. Ei şi-au aţintit privirile spre comorile artistice ale poporului dela ţară.

Intre aceştia, M. Kogălniceanu, C. Negruzzi, A. Russo, V. Alecsandri, N. Bălcescu, au ocupat locul de frunte şi au început o luptă hotărîtă pentru crearea şi înflorirea literaturei naţionale.

Iată ce zicea Mihail Kogălniceanu, la începutul acelei frumoase activități, în publicația sa intitulată *Dacia literară* (1840) : „Istoria noastră e plină de atâtea fapte vitejești, frumoasele noastre ținuturi sunt destul de întinse obiceiurile destul de pitorești și poetice, ca să aflăm la noi acasă subiecte de tratat, fără să le mai împrumutăm dela alte neamuri".

Ca o urmare fericită a acestei activități, sprijinită cu rară vigoare și talent de A. Russo, roadele au început să se arate. Sub impulsiunea lui Alecu Russo (mort prematur la 1859). Alecsandri a continuat cu stăruință munca începută de marele său amic și a publicat la 1852 volumul I de „Balade", iar la 1866 monumentala sa colecție de „Poesii populare".

Al. Odobescu a lucrat și el cu succes în această direcție.

După poezii, au început să fie dezgropate și publicate basmele poporului, cu Nicolae Filimon, P. Ispirescu, I. C. Fundescu și alții, până la 1875, când apare în publicistica literară marele povestitor Ioan Creangă.

Prin concepție, basmul nu este o operă individuală. Isvorât din imaginația poporului și transmis prin tradiție, dela om la om și dela neam la neam, el e un produs al colectivității. Imaginația creatoare anonimă e comună și caracteristică în acelaș timp mai tuturor popoarelor. Și de aceia, poveștile auzite din gura moșnegilor sfătoși, la gura sobei, nu alcătuesc totdeauna un patrimoniu exclusiv național.

Concepute la noi, în cursul veacurilor, unele basme

au trecut graniţele, cu ciobanii şi păstorii. Repovestite din om în om, şi intrate într'un graiu strein, ele au suferit acolo modificări de structură şi de formă, după cerinţele mediului în care au pătruns prin tradiţie. Dimpotrivă, concepute aiurea, poveştile au străbătut la noi pe aceiaşi cale, şi s'au prefăcut împrejurul aceluiaşi nucleu, adaptându-se vieţei sufleteşti a poporului nostru. Basmul are aripi, ca orice produs al imaginaţiei populare.

In valoroasa sa lucrare despre Creangă, d. Jean Boutière face în această privinţă un documentat studiu comparativ. D-sa stabileşte că temele şi chiar unele variante ale poveştilor noastre se găsesc şi în literaturile populare streine. Pecetia geniului rasei e imprimată de imaginaţia specifică fiecărui popor în parte.

Teoria aceasta e mai veche şi, din cauza ei, George Panu face o eroare şi o neiertată nedreptate. In „Amintiri din Junimea", el susţine că meritul de povestitor al lui Creangă ar fi aproape neexistent, de oarece basmele le-a înregistrat şi reprodus aşa cum se spun la ţară, fără nici o contribuţie personală.

Dacă ar mai trăi în zilele noastre, desigur că bătrânul junimist şi-ar schimba fundamental ideile. Ar vedea că Creangă este cel mai gustat povestitor al nostru şi că opera lui a fost promovată în literatura universală, anume pentru originalitatea şi farmecul povestirii.

Trecând peste fondul poveştilor, cari, în majoritatea lor, au în adevăr teme, variante şi personagii comune (feţi-frumoşi, cosânzene, zmei, balauri, cai năzdrăvani, etc.), rămân în sarcina povestitorului două atribute esenţiale şi cele mai grele: alegerea variantelor şi origina-

litatea naraţiunei. Notăm că o singură temă, „Povestea porcului", are la noi 13 variante şi versiuni. Dintre toate, versiunea aleasă şi povestită de Creangă e cea mai frumoasă, prin peripeţiile minunate şi mai ales prin darul neîntrecut al naraţiunei.

Cum se explică această minune? Să fi auzit-o el din gura celui mai miraculos povestitor dela ţară, şi să fi reţinut-o vorbă cu vorbă, cum zice Panu? Asemenea tălmăcire e inadmisibilă şi chiar lipsită de seriozitate, mai ales că povestitorul nostru a scris zece basme lungi, nu unul singur... E cu neputinţă să concepem un astfel de proces fenomenal, în care autorul „Amintirilor" ar fi jucat rolul mecanic de placă gramofonică.

Creangă n'a fost un *culegător* de basme, ca P. Ispirescu, Fundescu, N. D. Popescu şi alţii. Lui i se datoreşte crearea prototipului basmului românesc, prin alegerea variantelor celor mai apropriate nouă, cu caracter mai original şi specific rasei.

Graiul bogat şi forma originală a povestirei au stârnit pretutindeni emoţie şi entuziasm estetic. Poveştile acestea nu sunt reproduceri gramofonice, ci creaţiuni de artă în care vibrează pulsaţia tânără a spontaneităţei. Ele întrupează partea esenţială şi durabilă a personalităţei artistice, căci povestitorul Creangă a prins şi a cristalizat imaginaţia poetică şi fondul sufletesc al poporului român. Chiar în poveşti, el a avut o personalitate creatoare.

In cadrul istoriei literare, Creangă poate fi socotit, cu drept cuvânt, ca adevăratul părinte al poporanismului în literatura română.

II

Povestirile şi anecdotele

Boala nemiloasă începuse să slăbească zelul povestitorului. Timp de vreun an, Creangă n'a mai produs aproape nimic de seamă. Abia la 1880, în urma unor mari insistenţe, a publicat în „Albumul macedo-român" al lui V. A. Urechia, anecdota (cum o numia el însuşi) *Moş Ioan Roată şi Unirea*.

Dela 1880 până la 1882, a publicat în „Convorbiri" minunatele *Amintiri din copilărie*, lucrare rămasă neterminată. Un fragment, care este începutul părţei a IV-a, a apărut după moarte, în ediţia dela Iaşi.

Tot în intervalul acesta, între 1880—1882, când se încheie aproape definitiv activitatea literară a marelui povestitor, Creangă a mai publicat printre picături : *Moş Ioan Roată şi Cuza-Vodă,* anecdotă scrisă după mari stăruinţe puse pe lângă el de Titu Maiorescu şi apărută în revista societăţei academice „România Jună", care îl alesese membru de onoare ; *Popa Duhu* (1882) ; şi *Cinci pâini*. Celelalte scrieri ale povestitorului sunt de o mai mică însemnătate. El începuse să alcătuiască şi o piesă de teatru de mahala, „Dragoste chioară şi amor

ghebos", care a rămas abia la prima scenă, neterminată.

Vizualitatea în concepţie şi puterea dialogistică a povestitorului, sunt indicii că el ar fi putut scrie frumoase scene teatrale.

Moş Nichifor Coţcariul este una dintre cele mai frumoase „povestiri glumeţe" ale lui Creangă. Ea străluceşte prin umorul robust şi fineţa expunerei. Harabagiul din Ţuţueni, om plin de duh, isteţ, sfătos şi mucalit, e prototipul ţăranului moldovean din vremea veche, care făcea cărăuşie pe meleagurile unde şi-a petrecut Creangă anii frumoşi ai copilăriei.

Stilul povestirei e vioi, sprinten şi înflorit, ca şi locurile pitoreşti în care se desfăşoară acţiunea. Moş Nichifor e guraliv şi şugubăţ din cale afară, ceeace face ca povestirea să se cam lungească, fără ca cititorul să prindă de veste. Creangă, care-şi dase seama de această extensiune, încearcă o scuză cu tâlc, într'o scrisoare către Maiorescu : „am fost lung, căci n'am avut vreme să fiu scurt".

Popa Duhu e o figură singulară, chiar ciudată, ca o disonanţă în opera armonică şi atât de unitară a povestitorului. E mai mult o schiţă neisprăvită, cu contururi slabe şi neprecizate definitiv, deşi începutul încordează atenţia cititorului şi-i deşteaptă un deosebit interes.

Cu toate acestea, în portretul părintelui Duhu întâlnim unele însuşiri artistice de o mare frumuseţe. Astfel, când Popa Duhu trăia închis în încăperile sufletului său, el rătăcea uneori singuratic, „oprindu-se cu mirare lângă moşiroaele de furnici, pe care le numea el *republici în-*

țelepte, desmerdând iarba și florile câmpului, icoane ale vieții omenești, pe care le uda câte c'o lacrimă fierbinte din ochii săi...". Sau atmosfera de sărăcie, dezordine și nepăsare tristă din locuința cărturarului călugăr răzvrătit, care este încă o pagină literară plină de măestrie.

„Poeziile" în formă populară, unele publicate de el însuși, altele atribuite lui Creangă din eroare, sau dintr'un exces de sagacitate, pe care unii cercetători l-au împins la extrem, au o infimă însemnătate în opera literară a scriitorului. Creangă le-a scris fără nici un fel de pretenție, mai mult să umple un gol ce se simția în scrierile sale didactice. Intre acestea, bucata „Azi am bani azi am parale", al cărei manuscris se află la Academia Română, nu poate fi opera lui Creangă, dacă judecăm după caligrafie, după lipsa totală a ortografiei și punctuației, precum și dacă observăm înșirarea versurilor unele după altele, fără respectarea ritmului și a rimelor. Creangă scria ordonat și păzia rânduiala scrisului cu scrupulozitate.

Moș Ioan Roată și Unirea, Moș Ioan Roată și Cuza-Vodă. Sunt anecdote, scrise cu tâlcul lor, în care povestitorul își desvălue simțimintele democratice, manifestând marea lui dragoste pentru țărănime. Miezul acestor povestiri e sănătos ; iar stilul, așezat și cuminte, se ridică uneori ca un glas de dojană și chiar de protestare energică împotriva asupririi și nedreptății.

III

„Amintiri din copilărie"

„Amintirile" alcătuesc pagini literare, pline de emoționante și fermecătoare evocări, din copilăria povestitorului.

Incă dela apariția lor, aceste „amintiri" au avut adânc răsunet. Titu Maiorescu, întemeietorul și șeful „direcției nouă" de la *Junimea*, cetind pentru prima oară începutul „Amintirilor" lui Creangă, a încercat el însuși o vie emoție estetică, pe care a ținut s'o exprime imediat, expediind autorului următoarea telegramă:

Ioan Creangă, Institutor

Iași

Mare succes de plăcere și veselie la citirea amintirilor și la mai multe.

(ss) Gane, Maiorescu

Chiar cei mai ursuzi dintre judecătorii săi literari, neputând negà valoarea acestei scrieri, se învârteau exclusiv în jurul „amintirilor". La atâta credeau că s'ar reduce tot meritul povestitorului.

Care să fie cauza acestui mare răsunet?

Viaţa copilăriei a fost zugrăvită de mulţi scriitori. In literatura noastră mai avem amintiri din copilărie, scrise cu artă, într'un cadru mai amplu şi chiar mai decorativ. Pe lângă scrieri mai vechi, sunt unele recente şi destul de gustate, ca paginile din romanul d-lui I. Teodoreanu, o creaţiune artistică de netăgăduită valoare. In literaturile streine, deasemenea, există autori celebri, cari şi-au zugrăvit copilăria în magistrale lucrări. Aşa sunt amintirile din copilăria lui J. J. Rousseau, Maxim Gorki, Romain Roland, Panait Istrati şi atâţia alţii. Toate acele opere au avut succesul lor, într'o măsură proporţională cu vibraţiile estetice ce-au putut răscoli în sufletele cetitorilor. Dar cine ar mai putea reciti azi, cu sincere emoţii artistice, confesiunile marelui Rousseau?

Cu Creangă s'a petrecut o minune. Operele lui au rămas vecinic „proaspete", ca şi acum cincizeci de ani. Cărţile lui se vând ca pâinea caldă, ediţiile apar una după alta, iar viaţa originalului povestitor e cercetată, descusută în toate cutele ei şi discutată cu aprindere de biografi şi comentatori. Streinătatea savurează proza ţăranului moldovean, şi scrierile sale se traduc în toate limbile culte. De ce?

Răspunsul e uşor, simplu şi reprezintă un adevăr indiscutabil: Ioan Creangă a fost un mare artist, un fenomenal creator de emoţii artistice.

Prin ce meşteşug a cucerit Creangă conştiinţa noastră artistică?

Privită în întregimea ei, sau chiar fragmentar, opera lui nu e o lucrare de folklor. Valoarea povestitorului nu constă în *culegerea* materialului folkloristic: basme, glume, znoave, ghicitori, proverbe, cimilituri. Scrierile sale sunt pline, în adevăr, de cuminţenie, isteţie, şi humor sănătos, caracteristice ţăranului român; dar toate aceste comori sufleteşti sunt puse în mişcare şi chemate la o viaţă intensă, prin armonizarea lor în creaţiunile vii ale povestitorului.

Creangă e un mare creator de chipuri şi icoane. Toate figurile au relieful lor bine conturat, începând cu buna lui mamă, Smaranda, până la moş Bodrângă, şi moş Luca harabagiul din Humuleşti, care l-a dus surghiun la seminarul Socolei. Chipurile acestea, sprintene şi voioase, se mişcă vioiu în largul luminos al vieţii de ţară. Ieşită în mod spontan din vibraţia statornică a conştiinţei sale artistice, opera lui Creangă e oglinda sufletului ţărănesc în literatura română.

Toată această viaţă rustică se desfăşoară în cadrul ei firesc, pe plaiurile unde povestitorul şi-a petrecut anii senini ai copilăriei, lângă „Ozana cea frumos curgătoare şi limpede ca cristalul, în care se oglindeşte cu mâhnire Cetatea Neamţului de-atâtea veacuri, îngrădită cu pustiu, acoperită cu fulger..."; lângă „teiul ce te-adoarme de mirosul floarei"; în preajma mânăstirilor: „Agapia, cea tăinuită de lume; Văraticul unde şi-a petrecut viaţa Brâncoveanca cea bogată şi milostivă", precum şi a satelor „Filioara, hăţaşul căprioarelor cu sprâncene, scăpate din mânăstire, Târgu Neamţului cu mahalaua Pometea de sub dealul Cociorva, unde la toată casa este livadă mare...".

In mijlocul acestor frumuseţi, unde s'a scurs iute copilăria fericită a povestitorului, toate figurile, ce dau viaţă minunatelor privelişti, sunt şi ele la înălţimea locurilor. In „Amintiri" nu există figuri antipatice. Chipurile sunt luminoase, blajine şi îngăduitoare, chiar la atingerea unei trecătoare dureri. Eroul povestirei huzureşte de bine, iar voioşia şi zburdălnicia sprinţară se ţin de mână ; chiar necazul se fărâmă şi se topeşte uşor : într'o glumă. o vorbă cu tâlc, rareori într'o lacrimă fugară...

Fondul „Amintirilor din copilărie" e însuşi fondul sufletesc al poporului român : sincer şi bun până la duioşie, răbdător şi cuminte, voios, mucalit şi isteţ, şi de o dulce şi statornică resemnare în vremuri grele, care l-a făcut să iasă biruitor dealungul veacurilor.

Pe lângă un conţinut atât de bogat, opera lui Creangă ne cucereşte prin veşmântul ei original, atrăgător şi plin de farmec.

Intr'o perfectă armonie cu fondul, stilul povestitorului este narativ. Cursul povestirei, încet sau iute, liniştit sau impetuos, e însuşi mersul gândurilor şi sentimentelor sale, după ce au trecut prin stăvilarul conştiinţei artistice. In clipele atât de grele ale creaţiunei, Creangă suferea chinuri cumplite, căci el se lupta să stăvilească torentul şi să-i potrivească mersul regulat, după cursul simţirei şi după ritmul inimei sale.

Intregul meşteşug al povestitorului e aşezat pe măsura acestei pulsaţii ritmice, cu simplitate, precizie şi corectitudine. Dela propoziţiile cele mai simple, până la frazele şi perioadele complicate, noţiunile cu atributele lor

se înşiruesc pe o scară de strictă erarhie, cugetările se leagă dela sine, frazele se împletesc sonore şi înaripate de imagini, alcătuind laolaltă acele minunate perioade, — aşa de lungi, dar atât de frumoase, — care dau farmec povestirilor. Inceputul din „Amintiri" II şi descrierea locuinţei lui „Popa Duhu" sunt exemple clasice.

In cristalizarea operei literare, pe Creangă l-a slujit un rar simţ auditiv, ce-i era propriu [1]. Cu urechea fină a unei minţi creatoare, el asculta cursul sonor al ideilor, pe care le prindea, le scria, le ştergea şi le prefăcea cu divină răbdare, până ce simţia armonioasa cascadă de sunete mângâindu-i auzul. De-atunci încolo, nici o slovă nu se mai putea muta din scrisul lui Creangă.

Atât cu el însuşi, cât şi cu alţii, era sever şi pretenţios. D-l A. Gorovei spunea undeva, că povestitorul, — când i se citeau bucăţi literare, fie chiar din scriitori de seamă, cum e Vlahuţă, — le asculta cu atenţia încordată şi le supunea aceluiaş riguros examen auditiv ; iar uneori întrerupea :

— Mai citeşte odată, că asta parcă nu-mi sună româneşte...

Chiar după închegarea definitivă a unei bucăţi literare, el se interesa ca tipărirea să se facă cu totul corect, îngrijind să i se respecte textul cu ortografia şi punctuaţia neschimbată. O scrisoare din 16 Decemvrie 1881 e lămuritoare în această privinţă : [2]

Stimabile Domnule Maiorescu,

Am auzit că aţi avea bunătatea a traduce câteva din poveştile scrise de mine.

Doresc a se face câteva îndreptări, unele scăpate din vedere la tipar, altele tipărite fără şir.

La „Soacra cu trei nurori" :

Soacră, soacră, poamă acră,
De te-ai coace cât te-ai coace,
Dulce tot nu te-i mai face;
De te-ai coace toată toamna,
Eşti mai acră de cât coarna;
De te-ai coace-un an şi-o vară,
Tot eşti acră şi amară;
Eşi afară, ca o pară;
Intri 'n casă, ca o coasă;
Şezi în unghiu, ca un junghiu.

La „Harap Alb" :

Lumea asta e pe dos,
Toate merg cu capu'n jos;
Puţini sue, mulţi coboară,
Unul macină la moară;
Ş'apoi acel unul...
Vă salută cu adânc respect, I. Creangă

D-l G. T. Kirileanu scrie în această privinţă :

„Inceputul „Amintirilor din copilărie" de Creangă s'a publicat în No. 1 din 1 Ianuarie, 1881, a „Convorbirilor Literare", cari pe-atunci ieşiau la Iaşi. Creangă, fiind în Bucureşti, — precum se vede după locul şi data pusă la sfârşitul articolului, — tipărirea „Amintirilor" s'a făcut

supt privigherea lui Miron Pompiliu, ,care, fie dintr'o pricină, fie din alta, a lăsat să se strecoare mai multe greşeli. Atunci Creangă a trimis lui Maiorescu un număr din „Convorbiri" cu îndreptarea greşelilor şi cu următoarea scrisoare pe foile „Convorbirilor" :

„De-a fi să se reproducă în „Timpul", rog să se pue după această corectură şi să mi se trimită şi mie numerele în cari va ieşi. — I. Creangă".

„Miron Pompiliu, tipărind : „fete mândre, cari pe lângă hore ştiau a învârti şi suveica" — Creangă îndreptă aşà : „fete mândre, cari ştiau a învârti şi hora, dar şi suveica", şi adaugă pe margine : „Aşa a găsit cu cale domnul dela Beşchecherec (porecla lui Miron Pompiliu), să-mi sucească"...

(Mai departe lipseşte un rând tăeat odată cu marginea foii la legatul volumului).

„Miron Pompiliu tipărind : „Petru-Vodă (muntele din jud. Neamţ)", Creangă îndreptă : „Pătru-Vodă" şi adaugă pe margine : „Aşa zic oamenii".

„Iar la sfârşitul articolului, după ce a făcut cu deamănuntul toate îndreptările, Creangă se răzbună în acest chip faţă de Miron Pompiliu :

„Inchipuiţi-vă acum, câte mi-a făcut Beşchecherecul. Apoi mai are cineva tragere de inimă să zgărâie rău-bine altă dată ? Şi nu mi-ar fi ciudă când mi-ar fi făcut... (câteva cuvinte tăiate la legatul volumului) ca Zaharia şi Dospinescu ; dar un matematic ca Pompil ! Eu cred că numai decât trebue pusă o dare pe burlăcărit... I. Creangă".

D-l Kirileanu adaugă :

„Din această însemnare a lui Creangă se vede bine cât de mult ţinea el, ca scrierile sale să se tipărească întocmai cum le alcătuise, fără cea mai mică schimbare" [3].

Ce deosebire între acest Creangă, pretenţios şi scrupulos până la meticulozitate, şi între scriitorul Creangă închipuit de Th. D. Sperantia, care îngăduia să i se facă îndreptări în operele sale literare, chiar de către colegii săi din învăţământ! Eroarea bătrânului anecdotist popular este pe cât de gravă, pe atât de evidentă.

Povestitorul căuta să-şi facă singur corecturile, când avea putinţa, ca să împiedece greşelele de tipar. O parte din prima ediţie (zece coale) s'a tipărit la Iaşi sub îngrijirea sa; iar lucrarea a fost apoi publicată în întregime la 1890, după moarte, sub titlul pus chiar de mâna autorului: „Opere complecte, de Ioan Creangă".

Materialul limbistic e foarte bogat în scrierile lui Creangă. El fugea cu oroare de neologisme, pe care le-a definit într'un autograf, găsit mai târziu pe fila unei gramatici: „Neologisme se cheamă toate cuvintele introduse în limbă, unele fără trebuinţă, şi pentru care putem găsi un cuvânt românesc corespunzător, d. p.: fructifer (roditor), compun (alcătuesc), a neglija (a neîngriji), unanim (într'o inimă), patern (părintesc), am fost în *cura* lui... (am fost în căutarea lui..) ş. a.".

Când se întâmpla, totuşi, să-i scape sub condeiu vreun neologism, două, le înlocuia repede, punând în loc cuvinte scoase din graiul ţăranului moldovean. In manuscrisele povestitorului s'au găsit liste întregi pline cu vor-

be şi expresii moldoveneşti, pe care le avea la îndemână sau le culegea cu răbdare şi mare sârguinţă. Aceasta ar fi unica activitate pur folkloristică a lui Creangă.

Dar el aduna cuvintele şi termenii populari, fără gândul să strângă şi să păstreze asemenea comori risipite pentru viitorime. Strânsura aceasta o întrebuinţa personal şi constituia chiar materialul vastei clădiri la care lucra el însuşi, ca să se ridice pe granitul acesta monumentul sufletesc al poporului român.

In activitatea literară, povestitorul a făcut o severă şi exclusivistă operă de purificare a limbei. In toate scrierile sale nu s'au găsit de cât douăsprezecze cuvinte streine, după o conştiincioasă numărătoare făcută de d. Jean Boutière. In schimb, operele lui Creangă sunt pline de cuvinte şi expresii moldoveneşti. In bună parte, ele au prins rădăcini adânci pretutindeni şi au intrat în patrimoniul naţional al limbei, îmbogăţind în mod considerabil dicţionarul literaturei române.

NOTE

[1] Ed. Gruber: „Stil şi gândire".

[2] „Conv. lit.", XXV, 1891—92, p. 1117.

[3] Extras din prefaţa la ed. VI, de Gh. T. Kirileanu şi Il. Chendi, „Cartea Românească".

[4] Th. D. Sperantia op. cit.

INDICE

C.

T. Ţ.

U.

V.

X.

Z.

ERATĂ

Pag. 61, rând 8 de jos în sus: *1853*, în loc de 1852.

ADAOS LA „BIBLIOGRAFIE":

Tchyně a její tri snachy (soacra cu trei nurori). Traduceri în limba cehă de Huskova-Flajshansova, în volumul: „Lukullova tasen a jiné rumunské novely". Praze 1926, p. 135—145. **Opere complecte.** Ed. „Cartea românească", îngrijită de d-l G. T. Kirileanu. Buc., 1932. **Alexici (dr. G.)**: Geschichte der rumänischen Litteratur. (In colecția „Die Litteraturen des Ostens in Einzeldarstellungen)" P. 158—161, 184—187. **Bogdan-Duică Gh.**: Variante ungurești la Ion Creangă. — „Făt-Frumos", 1930, p. 5—18. **Huskova-Flajshansova**: Rumunsti prosai, Kové V. rámi vyvoje jednotlivych literarnich skol, 1927, Nakladem Ceské grafické unie a. s. v. Praze, p. 41—42. **Lăzăreanu Barbu**: Câțiva povestitori: Nic'a lui Ștefan a Petrei, Nedelea Popescu, Noel Wolf, Buc., 1929. **Leca Morariu**: Pe marginea cărților. IV Creangă. Cernăuți, 1932. **Sadoveanu M.**: Ion Creangă. „Adev. lit.", Noemvrie 1932. **Salvini Luigi**: Ion Creangă. „L'Europa orientale", Roma, 1932, Settembre-Ottombre, anno XIII, no. 9—10, p. 384—419.

